

Пралетарыі ўсіх краін, яднайцеся!

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕННІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 13 кастрычніка 1989 г. № 41 (3503) ⊙ Выходзіць з 1932 г. ⊙ Цана 10 кап.

Матчына песня, радзінная...

Ужо на другі дзень пасля прыезду ў сталіцу Беларусі Данчык са сваімі сябрамі Лявонам Барткевічам і Сержуком Сокалавым-Воюшам выступаў у гасцёўні Галубка. Хто быў у той незвычайнай кватэры, дзе гаспадарыць мастак Анатоль Налівaeў, дзе столькі партрэтаў працаўнікоў беларускай культуры, той зможа зразумець, што ў славутага госця з Нью-Йорка была добрая магчымасць ужо з першых крокаў паўглядацца ў твар Беларусі...

6 кастрычніка ў Доме літаратара прымалі Данчыка. Як у гасцёўні, як і ў канцэртах на Беларусі і за яе межамі, тут яны таксама спявалі ўтрох: Данчык, Лявон і Сяржук. Барткевіч і Сокалаў-Воюш — свае, хатнія і, веру, не крыўдавалі, што кожны раз найбольшая ўвага скіроўвалася на Данчыка. Яго чакалі ў нас добры дзесятак гадоў. Аднаго разу песнямі Данчыка быў ужо заваяваны беларускі абшар Беласточчыны, да Гродна заставалася рукой падаць... Але сумежжа і мяжа былі рознымі рэчамі да перабудовачнага мыслення.

Не ведаю, як бы з гэтай нагоды скаламбурыў Уладзімір Караткевіч, адзін з літаратурных герояў якога «прызямліўся ў Гародні», але можна сказаць, што нарэшце Данчык удала «прызямліўся ў Менску». Да таго ж не як іншапланецянін, не толькі як прадстаўнік Новага Свету, а як чалавек блізкі нам, як суродзіч.

Вітаючы Данчыка, Ніл Гілевіч гаварыў, што яго імя доўга было для нас легендай. Ён назваў Данчыка прадаўжальнікам справы Міхала Забэйды-Суміцкага. Прысутныя былі цалкам згодныя з высновай Н. Гілевіча, што нельга нараказць на лёс Беларусі, лёс беларускай песні, калі ёсць такія таленавітыя спевакі, як Данчык. Хочацца верыць, што мы яшчэ многа разоў будзем мець магчымасць слухаць голас Данчыка пад час яго сустрэч з Беларуссю.

Беларускім салаўём назваў госця са Злучаных Штатаў Амерыкі пісьменнік Барыс Сачанка, які быў вядучым песеннага вечара ў Доме літаратара. Доўгі час само слова «эміграцыя» мела ў нас нейкі страхотлівы сэнс. Б. Сачанка пытаецца пра становішча беларускай эміграцыі ў ЗША — і ад Багдана Андрусішына, ад маці Данчыка — «спадарыні Юлі», як кажуць, з першых вуснаў чуем імёны паэткі Наталлі Арсенневай, мастака Пётры Мірановіча; «сведамыя» беларусы ў далёкай Амерыцы маюць свае культурныя цэнтры «Менск» і «Полацак», ансамбль «Васілёк», шануюць нацыянальныя традыцыі, культуру, мову.

Верыцца, што талент Данчыка неабходны сёння, як злучальная сіла кантынентаў, а не толькі для таго, каб расчуліць слухачоў на Бацькаўшчыне ці ў эміграцыі. Наш час не для «выціскання слязы» і выцкавання зайздроснікаў. Усё надзейней усталёўваюцца гуманістычныя ідэі такіх «людзей свету», як Забэйда-Суміцкі, як Данчык. Іх крэда — служыць агульначалавечым ідэалам, выхаванню паразумення, высакароднасці, духоўнага ўзлёту...

На сцэне Дома літаратара дасціпна жартаваў, адказваў на пытанні не толькі «беларускі салавей». Данчык столькі разоў Данчык, колькі ён ведае песень — французскіх, англійскіх, іспанскіх, украінскіх, беларускіх...

(Працяг на стар. 2).

МІНСКАЯ СЯБРЫНА

Нядаўна ў Мінску прайшла ўстаноўчая канферэнцыя гарадской арганізацыі ТБМ імя Францішка Скарыны. Ад імя аргкамітэта з дакладам выступіў сакратар Мінскага гаркома КПБ Л. Краўчанка. Прамоўца засяродзіўся на тым, што зроблена ў горадзе для пашырэння сферы ўжывання роднай мовы, а таксама і на тым, што яшчэ неабходна зрабіць. Была выбрана рада гарадской арганізацыі ТБМ, у склад якой увайшлі вядомыя вучоныя, пісьменнікі, педагогі, прадстаўнікі іншых прафесій — усяго 87 чалавек. Старшынёй рады быў выбраны загадчык кафедры гісторыі СССР, БССР і замежных краін Мінскага інстытута культуры доктар гістарычных навук, прафесар А. П. Грыцкевіч. Яго намеснікамі сталі — пісьменнік Л. Дайнека, рэктар Мінскага тэхналагічнага інстытута І. Жарскі, археолаг І. Чарняўскі, доктар гістарычных навук Л. Лыч.

На канферэнцыі быў прыняты Зварот да ўсіх жыхароў Мінска, у якім, у прыватнасці, гаворыцца, што заснаванне гарадской арганізацыі ТБМ — гэта «яшчэ адзін крок да адраджэння найбагацейшай скарбніцы народа, адной з найбольш старажытных і багатых славянскіх моў, першаасновы культуры, велічы і нацыянальнага яднання беларусаў. Крок гэты зроблены ў час перабудовы ўсіх сфер нашага палітычнага, сацыяльна-эканамічнага жыцця, у час, калі наша родная мова апынулася на той катастрафічнай мяжы, пераступіўшы якую, мы знікнем як нацыя.

Адраджэнне беларускай мовы, замацаванне за ёй канстытуцыйнага права як дзяржаўнай у рэспубліцы, як роднай і паўнапраўнай у братняй сям'і народаў СССР — наш адзіны выбар перад гэтай мяжой, калі мы хочам звацца нацыяй. Іншага выбару нам не даруюць дзеці і ўнукі, усе тыя, хто прыйдзе на зямлю продкаў сваіх з ганаровым імем беларус», — падкрэсліваецца ў Звароце.

Удзельнікі канферэнцыі звярнуліся да рабочых і служачых, да нацыянальнай інтэлігенцыі, да вучнёўскай і студэнцкай моладзі, да людзей розных прафесій і ўзростаў, а таксама да камуністаў, камсамольцаў і беспартыйных, да атэістаў і набожных — усіх, хто заклапочаны станам роднай мовы, з заклікам уступаць у сябрыны і суполкі ТБМ. Звяртаючыся да бацькоў і настаўнікаў, выкладчыкаў прафтэхвучылішчаў, сярэдніх і вышэйшых навучальных установ, вучоных-моваведаў і дзеячаў культуры, работнікаў сацыяльна-бытавой сферы горада і партыйных, прафсаюзных, камсамольскіх і іншых грамадскіх арганізацый, а таксама да грамадзян іншых нацыянальнасцей, што жывуць у Мінску, удзельнікі канферэнцыі так закончылі свой Зварот: «Няхай кожны зробіць усё, каб жыла і квітнела беларуская мова — раўнапраўная сястра ў вялікай моўнай сям'і свету!»

НАШ КАР.

З ПАСЯДЖЭННЯ ПАРТБЮРО

На чарговым пасяджэнні бюро партарганізацыі СП БССР разглядалася пытанне аб яго сакратары. Генадзь Пашкоў звярнуўся з просьбай вызваліць яго ад абавязкаў сакратара ў сувязі з пераходам на работу ў апарат ЦК КПБ. Яго просьба была задаволена, новым сакратаром партбюро выбраны Віктар Супрунчук, які да гэтага быў намеснікам сакратара.

На пасяджэнні абмяркоўвалася таксама пытанне аб прыёме ў члены КПСС Алеся Гаўрона і заслухана творчая справаздача Віктара Шніпа.

ФОНД СЛАВЯНСКІХ КУЛЬТУР

Адбылося пасяджэнне ініцыятыўнай групы, якая ўтварыла камітэт па падрыхтоўцы рэспубліканскай устаноўчай канферэнцыі Беларускага цэнтра Міжнароднага фонду славянскай пісьменнасці і славянскіх культур. На пасяджэнні, якое вёў састаршыня праўлення Міжнароднага фонду Н. Гілевіч, выступілі: адказны сакратар Міжнароднага фонду А. Брагін; адказны сакратар праўлення СП РСФСР М. Гусараў, старшыня рэстаўрацыйна - гаспадарчай службы фонду Ю. Шашко; міністр культуры БССР Я. Вайтовіч, старшыня прэзідыума Беларускага таварыства дружбы і культурнай сувязі з зарубежнымі краінамі А. Ваніцкі, член праўлення Міжнароднага фонду Л. Караічаў, галоўны рэдактар рэпертуарна-рэдакцыйнай калегіі Міністэрства культуры БССР Н. Загорская; галоўны рэдактар часопіса «Мастацтва Беларусі» Я. Сахута, сакратар парткома Акадэміі навук БССР В. Мулярчык.

Старшынямі арганізацыйнага камітэта абраны Л. Караічаў, галоўны рэдактар газеты «Советская Белоруссия» З. Прыгодзіч, дырэктар Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору Акадэміі навук БССР С. Марцалеў.

Вырашана правесці ўстаноўчую канферэнцыю на пачатку снежня гэтага года.

НАШ КАР.

ПАТОП

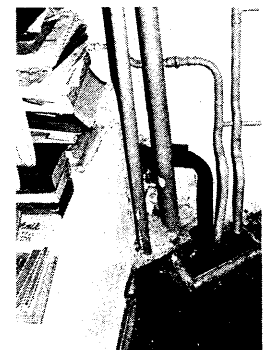
Пра катастрафічны стан будынка Дзяржаўнай бібліятэкі БССР імя У. І. Леніна ў рэспубліканскім друку паведамлялася неаднойчы. У прыватнасці ў «ЛіМе» за 8 верасня гэтага года быў надрукаваны ліст «Гіне нацыянальны скарб!» Пад тым лістом у рэдакцыю падпісалася 438 чытачоў і супрацоўнікаў «Ленінкі». Згадзіцеся, цяжка працаваць у памяшканні, дзе са столі час ад часу падаюць лямпы дзённага святла, абвальваюцца стэлажы ў чытальных залах, дзе ў перапоўненых звыш усялякай меры кнігасховішчах у любую хвіліну можна чакаць пажару...

Пажару пакуль не было, а вось чарговы патоп адбыўся ў бібліятэцы ў ноч з 7 на 8 кастрычніка (раней, у жніўні, у такі ж патоп трапіла 650 тысяч бібліятэчных кніг у дэпазітарным сховішчы, якое знаходзіцца ў сутарэннях тэатра оперы і балета). У кнігасховішчы пад залай перыёдыкі прарвала водаправодную трубу. Колькі гадзін залівала кнігі, ніхто не ведае. Ваду перакрылі толькі раніцай. Загінуў нотны фонд, загінулі унікальныя выданні XVIII—XIX стагоддзяў, прывезеныя пасля вайны з Заходняй Еўропы і перададзеныя на захаванне ў Дзяржаўную бібліятэку БССР. Загінулі малафарматныя выданні — так званыя кнігі-малюткі. Хацелася б сказаць, што кнігі толькі папсаваліся, але, на жаль, яны загінулі. Каб іх выратаваць, патрэбны спецыяльныя сублімацыйныя камеры. Камер няма, а пасля такой «прасушкі», якую вы бачыце на здымках, кнігі будуць рассыпацца ад аднаго дотыку, імі ўжо нельга будзе карыстацца.

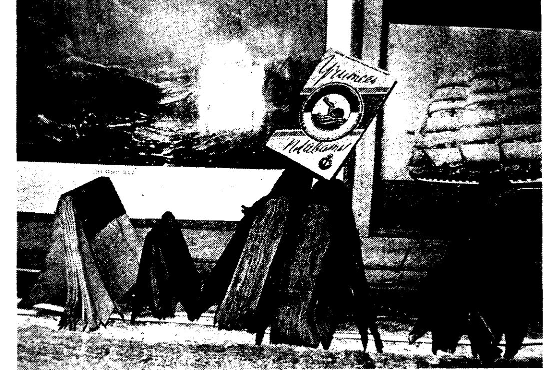
Відаць, вінаваты водаправодчык ці яшчэ які «стрэлачнік» будзе знойдзены і пакараны. Відаць, будзе прыняты адпаведны загад, які забараняе «паводкі» і пажары ў бібліятэках рэспублікі, а супрацоўнікам «Ленінкі» ў чарговы раз паабяцаюць нешта зрабіць (напрыклад, распачаць будаўніцтва новага будынка бібліятэкі ў 1997 годзе)...

П. ВАСІЛЕЎСКІ.

Фота А. ІЛЬІНА.

Матчына песня, радзінная...

(Працяг. Пачатак на стар. 1).

На 17 мовах свету спяваў Забэйда. Пражскі беларус зазначаў: «Я ж стараўся песняю з'ядноўваць людзей, стараўся закрануць найдалікатнейшыя, самыя патаемныя і лепшыя струны чалавечага сэрца». Так сёння робіць і Данчык, па маці беларус, па бацьку ўкраінец, па месцажыхарстве амерыканец, па веравызнанні уніят...

І не павінна ў нас быць рэўнасці, што ў Кіеве ці Львове яго прымуць з яшчэ большай пашанай, і таксама будуць называць сваім. Бо душа яго таленту пазначана арэолам народнасці (міжнароднасці), а не блямбаю прыгараднасці.

Часам з легендаў абсыпаюцца цукерачныя фанцікі і пры судакрананні з іх носьбітамі чэзне ачараваная відзежа. Данчык жа сваёй дасканалай мастацкасцю, далікатным імпэтам, натуральнай інтэлігентнасцю толькі сцвердзіў сваю пракаветную беларускасць, надаўшы гонару матчынай мове.

Яшчэ ў гасцёўні Галубка склаліся першыя радкі верша, прысвечанага Багдану Андрусішыну — Данчыку. У Доме літаратара не выпала іх прачытаць. А без верша быў бы няпоўны мой сённяшні роздум пра сур'ёзнага і лагоднага, пра мужнага і пяшчотнага Данчыка.

Паволі збліжаюцца мацерыкі:
вузеюць кашчавыя трэшчыны.
Мы ж — родныя-крэўныя.
Мы — сваякі.
І песні — над прорвай
парэнчыны.

Змяншаюць свой гібельны
трэск
наладжаныя
супрацьстаяння датчыкі.
Быў хрэст на свабоду,
На згоду хрэст —
напевы Андрусішына —
Данчыка.

Галоснасці голас — на
верасок,
на сок
арабінавых водблескаў.
З Нью-Йорка да Мінска
расце каласок
у жменю
міжкантынентальных
воплескаў.

Радзінныя песні — ратунак
Зямлі.
Планета сціскае расколіны.
Ля вуснаў маіх
хоць адну ўскрылі:
ад песні
не будзе
аскоміны.

Амерыка не пасівела так,
як думная доля ўдовай
падзёншчыны...
— Мая Беларусь! —
прамаўляе спявак
ля багдановічаўскай
Ракуцёўшчыны.

Твая Беларусь...
Вылюбляюць вякі
крыніцу нязбытнасці
спадчыннай.
А матчынай песняй жывуць
спевакі,
кахаюць яе салаўі, жаўрукі, —
яна на планеце не страчана!

Сяргей ПАНІЗНІК.

З першых мінут знаёмства Леанід Лявонавіч Дзюсаў прыцягвае сваёй душэўнай раўнавагай, разважлівасцю, неардынарнасцю мыслення. Яму — 50 год. Палову з іх ён аддаў Мінскаму маторнаму заводу, дзе працуе токарам - расточнікам. Скончыў завочна машынабудаўнічы тэхнікум.

Гэтай вясной савет працоўнага калектыву маторнага завода вылучыў Леаніда Дзюсава кандыдатам у народныя дэпутаты СССР. Ён паспяхова прайшоў горан выбарчай барацьбы і заваяваў дэпутацкі мандат у першым жа туры.

●

— Збіраючыся сёння на нашу сустрэчу, Леанід Лявонавіч, я раптам падумаў, што яна можа не адбыцца, бо дзень, на які вы яе прызначылі, акурат прыпаў на адкрыццё ўстаноўчай канферэнцыі саветаў працоўных калектываў рэспублікі. Каму ж, як не вам, рабочаму і народнаму дэпутату СССР, на ёй быць! Але бачу, вы на заводзе, на сваім рабочым месцы...

— Шчыра кажучы, пра гэтую канферэнцыю ўпершыню зараз пачуў ад вас. Цяпер, дарэчы, у рабочым руху ёсць розныя плыні. Напрыклад, імкнецца арганізавацца рабочы саюз Беларусі. Прадстаўнікі яго нядаўна праводзілі пікеціраванне ля нашага маторнага і ля трактарнага. Збіралі подпісы пад сваёй адозвай. Не сказаць, каб сабралі шмат: у нас — 800 подпісаў, на МТЗ, здаецца, крыху больш, хоць, як вы, відаць, ведаеце, на абодвух гэтых прадпрыемствах працуе некалькі дзесяткаў тысяч чалавек. Адозве РСБ, на маю думку, бракуе канкрэтнасці. Рабочыя, ды і не толькі рабочыя, сытыя па горла рознымі абяцанкамі палепшыць жыццё. Рабочы чалавек заўсёды мысліць канкрэтна — хто, што і чаму. І калі ён чытае ў адозве РСБ, што «Законы рэспублікі павінны быць прыведзены ў адпаведнасць з нормамі міжнароднага права», дык думае: «Усё гэта добра, але хто адкажа, чаму я стаў менш зарабляць, чаму пагоршыліся ўмовы працы, чаму несправядліва размяркоўваюцца жыллё, пуцёўкі».

— У адозве РСБ ёсць і канкрэтныя прапановы, скажам, увесці для рабочых аплачаны 24-дзённы адпачынак, адмяніць двухмесячную адпрацоўку пасля падачы заявы аб звальненні і г. д.

— У сваёй выбарчай праграме я дэклараваў супрацоўніцтва з нефармальнымі аб'яднаннямі, якія стаяць на платформе перабудовы. Так што я прыхільнік таго, каб на заводзе дзейнічала і альтэрнатыўная афіцыйнаму прафсаюзу арганізацыя. Існуючы прафсаюз, на маю думку, пляцецца ў хвасце падзей, абараняе інтарэсы не рабочых, а адміністрацыйнага апарату. Няхай спаборнічаюць між сабой, а жыццё пакажа, за кім пойдуць рабочыя, хто пераможа.

— У маштабе аднаго прадпрыемства?

— Не. Я думаю, што барацьба паміж новым і старым разгорнецца і ў Саветах. Наогул, я лічу, што палавіна дэпутатаў і Вярхоўнага Савета і мясцовых Саветаў павінна быць з рабочых.

— Хто можа мець нешта супраць працоўнага чалавека!.. Але ж вы прапануеце на семдзесят другім годзе Савецкай улады зноў ажыццяўляць класавы падыход у фарміраванні органаў улады. Зараз выказваюцца думкі аб стварэнні так званых вытворчых выбарчых акруг, на якіх павінна быць абрана палова дэпутацкага корпуса. Ці не з'явіцца гэта своеасаблівай кампенсацыяй апарату, які, відаць, усё-такі павінен будзе змірыцца са скасаваннем артыкула, што прадугледжвае выбары дэпутатаў ад грамадскіх арганізацый? Сяму-таму з партыйнага і дзяржаўнага кіраўніцтва будзе зручна балаціравацца па вытворчай акрузе. Паабяцаўшы рабочым сякія-такія выгоды, яны забяспечаць сабе неабходную колькасць галасоў.

БАЛАНС УСТОЙЛІВАСЦІ

Гутарка з народным дэпутатам СССР Леанідам ДЗЮСАВЫМ

— Рабочы чалавек не так лёгка верыць абяцанкам. Я пра гэта ўжо сказаў. Што тычыцца вытворчых акруг, дык я пра іх нічога пэўнага не ведаю. Але ўсё роўна, стаю на тым, што палову дэпутацкіх мандатаў трэба аддаць рабочым. Прааналізуйце апошнія падзеі, якія ўскалыхнулі ўсю краіну, — маю на ўвазе забастоўкі шахцёраў. Вы ж ведаеце, яны стварылі забастовачныя камітэты, якімі фактычна замянілі і прафсаюзныя, і партыйныя, і савецкія органы. Забастовачныя камітэты на 80—90 працэнтаў складаюцца з рабочых. Дык чаму мы павінны мірыцца з тым, што ў Саветах іх у шмат разоў меней?

— Вельмі складанае для мяне пытанне, Леанід Лявонавіч. Зноў у дэпутаты даярку толькі за тое, што яна даярка? Або сталявара толькі таму, што ён стаханавец? Дарэчы, на першым З'ездзе народных дэпутатаў сёй-той з высокай трыбуны спрабаваў даводзіць, што, напрыклад, дэпутату-прафесару не могуць быць блізкія інтарэсы рабочых і сялян. Гэтая «тэорыя», здаецца, не мела падтрымкі на З'ездзе. І ў думках не хачу вас, Леанід Лявонавіч, пакрыўдзіць, але, пагадзіцеся, імем рабочага класа часам спекулююць. Сам быў сведкам, як на мітынг, арганізаваны БНФ, падвезлі на аўтобусах рабочых, якія выкрыкамі імкнуліся той мітынг сарваць. А подпісы рабочых пад газетнымі «водгукамі», накіраванымі супраць Васіля Быкава, Алеся Адамовіча, наогул, творчай інтэлігенцыі?

— Вы ўпэўнены, што гэта рабочыя? Зрэшты, і рабочыя бываюць розныя. Калі ля прахадной нашага завода стаялі пікеты РСБ, да мяне падышоў сталы рабочы і кажа: «Бачыў, там нейкія дармаеды збіраюць подпісы. Гнаць трэба іх...» Так што я заклікаю выбіраць рабочых сапраўды актыўных, разумных. Нарэшце, у нашага рабочага, як правіла, цяпер сярэдняя адукацыя, ён умее далёка бачыць, умее аналізаваць, заўсёды падтрымае закон, які накіраваны на паляпшэнне жыцця народа. Так, генерыраваць ідэі, фармуляваць законы павінны пераважна людзі дасведчаныя ў юрыспрудэнцыі, сацыялогіі, палітыцы, эканоміцы, адным словам, інтэлектуалы. Але ж трэба. каб ідэі ператвараліся ў матэрыяльную сілу. Ведаеце, у кожным механізме ёсць баланс устойлівасці. Скажам, у дызельных рухавіках, якія мы выпускаем, ёсць так званы махавік — гэткі вялікі кавалак метала, які круціцца і згладжвае ўсе штуршкі, якія ў час работы атрымлівае цыліндр рухавіка. Такі балансіровачны механізм павінна мець і грамадства, вярхоўны орган улады. А то што атрымліваецца — Прыбалтыка змагаецца за свае інтарэсы, Малдавія — за свае, Арменія і Азербайджан — таксама.

— Вы лічыце, што калі б дэлегацыі народных дэпутатаў з Арменіі і Азербайджана складаліся з рабочых, яны б хутчэй дамовіліся, перасталі б канфрантаваць? Але ж не пісьменнікі, не вучоныя ў Закаўказзі перакрываюць дарогі, узрываюць чыгуначнае палатно, абстрэльваюць цягнікі. Я думаю, Леанід Лявонавіч, што на вярхоўны орган улады праецыруюцца складаныя працэсы, якія адбываюцца ў грамадстве. Невыпадкова першы З'езд народных дэпутатаў адразу падзяліўся на некалькі лагераў. Вы да якога належалі, Леанід Лявонавіч?

— Падзел гэты ўмоўны. Я, напрыклад, галасаваў за многія прапановы так званай маскоўскай групы дэпутатаў. Большасць З'езда галасавала супраць. Гэтую большасць неўзабаве ахрысцілі агрэсіўна-паслухмянай. Так, сапраўды, было нямала дэпутатаў, якія ў штыкі сустракалі кожную прапанову, якая, на іх думку, разыходзілася са звычнымі стэрэатыпамі. Але мне здаецца, што маскоўская група зрабіла некалькі тактычных памылак. Яна амаль не ўступала ў кантакт з «правінцыяй», ставілася да яе пагардліва. Так, прынамсі, гаварылі (і я гэта чуў) многія дэпутаты Цэнтральнай Расіі, Далёкага Усходу, Сярэднеазіяцкіх рэспублік. Мне падалося гэта спачатку смешным, несур'ёзным. Знайшлі месца, дзе выказваць свае крыўды, свае амбіцыі. Але кажу праўду, так яно было. Пасля масквічы, праўда, пачалі завязваць знаёмствы з дэлегатамі іншых раёнаў, ды час, відаць, быў упушчаны.

— Мы напярэдадні новага З'езда народных дэпутатаў. Якая, на вашу думку, будзе там расстаноўка сіл?

— Як кажуць, пажывём — убачым. Але думаю, што лагер «агрэсіўна-паслухмянай большасці» паменшыцца. Ад таго, што гаварылі з трыбуны З'езда А. Сахараў, Ю. Афанасьеў, А. Адамовіч, М. Шмялёў, Г. Папоў і некаторыя іншыя, не так лёгка цяпер адмахнуцца. Аўтарытэту ў прадстаўнікоў апарату, якія імкнуліся на З'ездзе павесці за сабой частку дэлегатаў, не прыбавілася. Ну і стварэнне міжрэгіянальнай дэпутацкай групы на чале з Б. Ельцыным, — таксама фактар, які трэба ўлічыць.

— Як я зразумеў, Леанід Лявонавіч, вы не належыце ні да адной дэпутацкай групоўкі. Ну, а як наконт уплыву на вас вялікага рэспубліканскага начальства, якое таксама ўлілося ў дэпутацкі корпус?

— Зразумейце, час цяпер іншы. Хто з таго, як вы гаворыце, начальства возьме на сябе рызыку дыктаваць, хай і «свайму», дэпутату? А калі гэта ўсплыве? Не, я быў абсалютна свабодны ў сваім выбары, галасаваў за тое, што, на маю думку, магло прынесці карысць краіне, Беларусі.

— Шматлікія публікацыі ў прэсе, тэлетрансляцыі са З'езда, сесій Вярхоўнага Савета нібы наблізілі да нас дэпутатаў, многіх на экране мы пачалі пазнаваць у твар, запамінаць іх прозвішчы. Але мне не ўсё ў дзейнасці, абавязках народнага дэпутата зразумела. У Вярхоўны Савет вы не трапілі, так? А ў камісію ці камітэт?

— Таксама не трапіў, хоць і выказаў жаданне працаваць у адной з камісій.

— І што?

— А нічога. У спісах мяне не было. Так што я радавы народны дэпутат.

— І тут ёсць радавыя?..

— Я, вядома, жартую, але ж закона аб статусе народнага дэпутата яшчэ няма...

— Я літаральна днямі быў на сустрэчы народнага дэпутата А. Жураўлёва з выбаршчыкамі, дык там яму задалі такое ж пытанне. Ён адказаў, што ёсць сілы, якія зацікаўлены ў тым, каб адцягнуць з'яўленне такога закона.

— Вось бачыце... Ва ўсякім разе, мае паўсядзённыя абавязкі народнага дэпутата амаль нічым не адрозніваюцца ад абавязкаў ранейшых дэпутатаў Вярхоўнага Савета. Вяду прыём у райвыканкоме. Прыходзяць на яго чалавек па трыццаць. Кожны са сваім клопатам — дрэнная кватэра, не можа трапіць у бальніцу, не бяруць на працу і г. д. Сяджу, выслухоўваю, запісваю, накіроўваю ў адпаведныя інстанцыі. Але, разумееце, вырашаць гэтыя пытанні — кампетэнцыя мясцовых Саветаў. Ды хапае там бюракратаў, якім абы адфутболіць чалавека. А той адразу да мяне. Некаторыя лічаць — калі народны дэпутат, дык усё можа. Нават абысці закон.

— Многія народныя дэпутаты, якія не з'яўляюцца членамі Вярхоўнага Савета, прысутнічаюць на сесіі, нават выступаюць там. Вось той жа А. Жураўлёў. А вы?

— Я — не. І потым, Аляксандр Рыгоравіч Жураўлёў — член адной з камісій Вярхоўнага Савета. Ён прафесар, доктар эканамічных навук.

— Вы лічыце, што прафесар можа сабе дазволіць пастаянна знаходзіцца ў Маскве, а дэпутат-рабочы — не?

— Мог бы і я паехаць, пабыць на сесіі Вярхоўнага Савета, з працы адпусцілі б. Але як я потым буду глядзець у вочы таварышам па цэху? Мы працуем, а ты ў сталіцы сядзіш? Мая асабістая думка — народны дэпутат павінен быць вызвалены ад сваёй асноўнай працы. Інакш атрымліваецца, што я дэпутат на грамадскіх пачатках.

— Вядома, вы сочыце за ўсімі перыпетыямі цяперашняй сесіі Вярхоўнага Савета...

— Не толькі сачу, але і ўважліва вывучаю стэнаграмы пасяджэнняў, якія мне дасылаюць з Масквы.

— Парадак дня цяперашняй сесіі надзвычай напружаны. Яна павінна абмеркаваць шэраг жыццёва важных законапраектаў: аб уласнасці, аб зямлі, аб арэндзе і арэндных адносінах, падаткавай сістэме, сацыялістычным прадпрыемстве, нарэшце закон аб забастоўках. Як да гэтай праблемы ставяцца, на вашу думку, беларускія рабочыя?

— Мне цяжка гаварыць за ўсю рэспубліку, але ж вы, мабыць, чулі, што забастоўкай пагражалі салігорскія шахцёры, рабочыя ў іншых гарадах, у прыватнасці, у Чарнобыльскай зоне. Мае адносіны да гэтай формы барацьбы рабочага класа за свае правы? Адназначна тут не адкажаш. Усе мы разумеем, што пры нашай форме ўласнасці кожная забастоўка моцна б'е па эканоміцы, а значыць, і па ўсіх нас. Але, як крайнюю меру, я дапускаю і такі аргумент. Я ўважліва прачытаў праект Закона СССР «Аб парадку вырашэння працоўных спрэчак (канфліктаў)» і знайшоў там шмат цікавага. Закон, напрыклад, прадугледжвае рэальны ўдзел працоўных калектываў у кіраўніцтве вытворчасцю, стварае лепшыя ўмовы для вядзення прадуктыўнага дыялога паміж рабочымі і адміністрацыяй. Яшчэ. Прадугледжана, што адкласці правядзенне забастоўкі ці прыпыніць яе на тэрмін да двух месяцаў можа толькі Вярхоўны Савет СССР ці саюзнай рэспублікі. Праўда, мне не зусім зразумелае стварэнне так званых прымірэнчых камісій. Хто павінен у іх уваходзіць, браць на сябе ролю арбітра? Партыйныя і прафсаюзныя органы? Калі яны, то ці паверaць ім рабочыя?

— Вялікія надзеі ўскладаюцца на рэгіянальны гаспадарчы разлік, які нібыта прывядзе да эканамічнай незалежнасці рэспублікі. Абнародаваны дакумент — дзецішча нашых планавых органаў — праект рэспубліканскага гаспадарчага разліку. Але з той жа гутаркі А. Жураўлёва з выбаршчыкамі я даведаўся, што шэраг народных дэпутатаў з Беларусі апратэставалі праект у Савеце Міністраў СССР.

— Так, і на маю думку, праект, мае шэраг сур'ёзных хібаў. Я гаварыў пра гэта старшыні Дзяржплана рэспублікі В. Кебічу. Сказаў, між іншым, што рэгіянальны гаспадарчы разлік у тым выглядзе, як яго прапануюць, прывядзе да вымывання танных тавараў, наогул да групавога эгаізму, пра які ў сваім дакладзе на сесіі Вярхоўнага Савета гаварыў першы намеснік Старшыні Савета Міністраў СССР Л. Варонін. Азначае гэта, што прадпрыемства, ці група прадпрыемстваў, а ў дадзеным выпадку і рэспубліка, ведаючы, што з'яўляецца манапалістам у вытворчасці якойнебудзь прадукцыі, пачынае дыктаваць цэны на яе, не ўлічваючы інтарэсаў спажыўца. І яшчэ. Мне ўспамінаюцца словы народнага дэпутата з Масквы дырэктара Бутаўскага завода будаўнічых матэрыялаў Бачарова (на жаль, не помню яго імя), што пакуль на кожным прадпрыемстве не ўкараніцца гаспадарчы разлік, ні пра які рэгіянальны разлік гаворкі не можа быць. Вядома, аб'явіць, дэклараваць можна ўсё. Гэта мы ўмеем. А што будзе на практыцы? З малога хаосу вырасце вялікі?

— Але ж на вашым заводзе, здаецца, хаосу няма?

— Праблем хапае. Ведаеце, якое зараз на прадпрыемствах самае вялікае ўпраўленчае падраздзяленне? Аддзел забеспячэння. Без штурхача, якога пастаянна пасылаюць «выбіваць» метал, фарбу, паліва, камплектуючыя дэталі, завод стане.

— Недзе я чытаў, што на Захадзе буйныя прамысловыя прадпрыемствы выкарыстоўваюць да 90 працэнтаў камплектуючых дэталей, што ідуць з-за мяжы.

— Дык гэта ў іх! Тут, бывае, прадпрыемства, пастаўляючае камплектуючыя дэталі, побач, а ўсё роўна клопату з ім... Потым, які можа быць гаспадарчы разлік на прадпрыемстве, дзе састарэлае абсталяванне, пазаўчарашняя тэхналогія, нізкая вытворчая дысцыпліна? А гэта ж тыповая з'ява. Паспрабуйце, ў такіх умовах наладзіць вытворчасць канкурэнтаздольных тавараў.

— У нас, бывае, канкурыруе дрэннае з дрэнным.

— У нас! А выйдзі з такім таварам за мяжу? Мяне засмучае, не дае спакою тое, што не спрацоўвае механізм матэрыяльнага заахвочвання рабочых. Здаецца, проста — больш, лепш зрабіў, адпаведна і атрымаў.

— Намеснік Старшыні Саўміна СССР, наш вядомы эканаміст Л. Абалкін выступіў на сесіі з прапановай фактычна замарозіць рост зарплаты.

— Гэта кій з двума канцамі. З аднаго боку, можа, гэта і стрымае тэмпы інфляцыі, але з другога — многія рабочыя ўцякуць з прадпрыемстваў у кааператывы. І зараз не хапае кваліфікаваных рабочых, на МТЗ, напрыклад, аж 800 чалавек.

— Дзе ж выйсце?

— Трэба пераходзіць на новыя формы ўласнасці, на арэнду з наступным выкупам рабочымі сродкаў вытворчасці, на кааператыўную ўласнасць, акцыянерную, якой нас усе гады палохалі як праявай капіталізму.

— Я нядаўна прачытаў у адной з газет, што ў Злучаных Штатах Амерыкі ёсць 10 тысяч прадпрыемстваў, якія належаць тым, хто на іх працуе.

— Вось бачыце... Патрэбны закон аб арэндзе. Арэндадацелем павінна быць дзяржава, не прад'яўляючы пры гэтым ніякіх умоў, акрамя дыферэнцыраванага падатку. Арэнду даваць на 99 гадоў з далейшым працягам. Калі гэта зямля, дык з правам перадачы нашчадкам. Тады нешта можна зрушыць з месца, пераадолець псіхалогію нашага чалавека, які, навучаны жыццём, ні ўва што не верыць. Ды і тут думае: сёння — дадуць, заўтра — адбяруць.

Вы ведаеце, нават і разумныя законы ў нас не спрацоўваюць. Вось той жа закон аб прадпрыемстве. Прымалі, радаваліся. А што атрымалася? Як давалі заводу дзяржаўны заказ на ўсю прадукцыю, так і цяпер даюць. Нашаму заводу — таксама. Сабе нічога не пакінеш, каб можна было прадаць на рынку. Тыя ж калгасы, кааператывы, прамысловыя прадпрыемствы з рукамі адарвалі б нашы маторы. Ды на ўсё — дзяржаўны заказ, усім распараджаецца міністэрства.

— Ідзе абмеркаванне праектаў Законаў аб выбарах. Якая тут ваша думка?

— Праекты нашых выбарчых законаў мяне не задаволілі. Скажам, зноў прапануюцца выбары ад грамадскіх арганізацый. Я пра гэта гаварыў у час сваёй выбарчай кампаніі. Чаму адны павінны падстаўляць лоб пад крытыку выбаршчыкаў, а другія атрымліваць дэпутацкі мандат даволі лёгка? Праўда, даводзіцца чуць, што, дзякуючы выбарам ад грамадскіх арганізацый, у нашым парламенце апынулася шмат інтэлектуалаў. Не ведаю. Напрыклад, дэпутаты — прафесары С. Шушкевіч, А. Жураўлёў, юрыст М. Ігнатовіч — прайшлі, як і ўсе мы, горан выбараў і — перамаглі... Я супраць таго, што ў праектах выбарчых законаў у жорсткія рамкі ставяцца праграмы кандыдатаў у дэпутаты, якія, маўляў, павінны строга адпавядаць канстытуцыйным палажэнням. Чаму? А калі тое палажэнне састарэла, не адпавядае сённяшнім рэаліям жыцця? Забараняецца прапаганда байкоту выбараў. А калі народ захоча байкатаваць? На выбарчыя ўчасткі акругі, дзе я балаціраваўся, не прыйшло тысяч дваццаць выбаршчыкаў, занесеных у спісы. Не захацелі — не прыйшлі. Іх справа. Што тычыцца выбараў Старшыні Вярхоўнага Савета рэспублікі, старшынь мясцовых Саветаў, дык я за тое, каб іх выбіралі ўсё-такі самі дэпутаты. Праўда, на альтэрнатыўнай аснове. Выберы каторага старшыню гарвыканкома прамым галасаваннем, ён пачне ігнараваць дэпутатаў, маўляў, мяне народ выбіраў...

— Якую вы, Леанід Лявонавіч, зоймеце пазіцыю на З'ездзе народных дэпутатаў, які адбудзецца яшчэ сёлета?

— Буду кіравацца толькі інтарэсамі сваіх выбаршчыкаў, да іх прымерваць кожны закон.

Гутарыў Міхась ЗАМСКІ.

Чарнобыль: зямля і людзі

МІННАЕ ПОЛЕ

У вёску Барталамееўка Веткаўскага раёна нас прывяла чарнобыльская бяда. Хоць і здарылася яна тры гады назад, але і сёння болем адгукаецца ў сэрцах, вярэдзіць душы. І нясуць жыхары свой боль новаму чалавеку: можа, ён што-небудзь параіць, можа, дапаможа выкараскацца з гэтай нягоды. Нямым дакорам стыне пытанне ў іх вачах: што ж гэта такое нарабілася, што ніхто не можа даць рады!..

...Такі краявід убачыш хіба толькі ў сне. Зялёны поплаў за вёскай. Між поймы ціха нясе свае воды рэчка Бесядзь, якую апеў народны паэт Беларусі Аркадзь Куляшоў. Наўкола, як кінуць вокам, лясы і лясы ў засмужанай далечыні.

Першыя замеры радыеактыўнасці па гама-фоне мы робім поруч з поймай Бесядзі, ля пясчанага кар'ера, адкуль салдаты бяруць пясок для дэзактывацыі. Ім яны пасыпаюць сцяжынкі ля хат, дзе зняты забруджаны мурог.

Першы дзень замеры робім дазіметрам СРП-6801. Але гэта — прыбор шырокага дыяпазону, ён не дае дакладнага малюнка забруджанасці па гамафоне. Таму зрабілі паўторныя замеры ўжо на ДРГ-01Т, разам са спецыялістамі Беларускага філіяла Усесаюзнага навукова-даследчага інстытута сельскагаспадарчай радыялогіі Сяргеем Фёдаравічам Цімафеевым і Аляксандрам Антонавічам Новікам.

У кар'еры ля поймы Бесядзі па паказчыках СРП-6801 гамафон складаў 0,28 мілірэнтгена ў гадзіну, у другім — 1,5 мілірэнтгена.

Аграном саўгаса «Высакаборскі» А. Прыходзька расказвае, што на лугах саўгаса фон хістаецца ад 0,5 да 0,8 мілірэнтгена ў гадзіну, часам перавышае нават 1 мілірэнтген. Першы ўкос сена сеяных траў (заўважце — сеяных!) у 6 разоў перавышае дапушчальныя нормы. Адным словам, гэтае сена ні ў якім разе нельга спажываць. Яго скасілі дзеля таго, каб скасіць, каб у людзей, занятых у сельскай гаспадарцы, было чыстае сумленне.

Наступны наш аб'ект — дзіцячы садзік. Трава, дзе гуляюць дзеці, — 0,28 мілірэнтгена ў гадзіну. (Дарэчы, трава тут нарасла новая, стары мурог знялі ў час дэзактывацыі). У пясочніцы — 0,16 мілірэнтгена. У адной з альтанак — 0,56 мілірэнтгена, у другой — 0,32. Ля дзвярэй садзіка — 0,16, у самім памяшканні — 0,008 мілірэнтгена.

А вось што паказалі замеры па ДРГ-01Т. Старшы навуковы супрацоўнік Беларускага філіяла УНДІ сельскагаспадарчай радыялогіі С. Цімафееў трымае дазіметр у метры ад зямлі, як і належыць па навуцы. Той жа пясчаны кар'ер ля поймы... Над жаўтапесам, у глыбіні кар'ера, дазіметр паказвае 0,084 мілірэнтгена ў гадзіну. Некалькі крокаў у пойму — і ўжо 0,364 мілірэнтгена. Яшчэ з дзесятак метраў да сасонніка — 0,487 мілірэнтгена ў гадзіну. Уражанне такое, нібыта ідзеш па мінным полі і не ведаеш, дзе адбудзецца смяротны выбух.

Лужок у дзіцячым садзіку... 0,067, 0,075, 0,076, 0,092, 0,104 мілірэнтгена ў гадзіну. Здаецца, над лужком раскінулі стракаты радыяцыйны дыван, каб весялей на ім было забаўляцца дзятве. .

Торфабрыкетны завод за два кіламетры ад Барталамееўкі. Рабочыя завода — жыхары вёскі. Ля бункера для сыравіны — 0,542 мілірэнтгена, ля запраўвачнай ГЗМ — 0,390, побач з вагавай, на лавачцы, дзе адпачываюць рабочыя, — 0,414...

Рабочыя з торфабрыкетнага гавораць:

— Цяпер мы чысты брыкет выпускаем. Самы брудны адгрузілі ў першыя два гады жыхарам Веткаўскага, Добрушскага і Чачэрскага раёнаў.

Усюды, куды б мы ні завіталі з дазіметрам, нас адразу ж акружалі людзі. Здаецца, не было для іх большай цікавасці, чым паглядзець на тыя лічбы, што «скакалі» па шкале. Іх паўтаралі, як заклінанне, па некалькі разоў запар, каб не забыцца. Людзей можна было зразумець. Яны адшуквалі больш бяспечныя месцы.

А цяпер пра самае галоўнае. Да аварыі на Чарнобыльскай АЭС у рэспубліцы былі зроблены здымкі натуральнай радыеактыўнасці яе тэрыторыі па гама-фоне. Тады высветлілася, што натуральны радыеактыўны фон (так званая магутнасць экспазіцыйнай дозы выпраменьвання) у БССР вагаецца ў залежнасці ад пунктаў вымярэння ад 0,002 да 0,012 мілірэнтгена ў гадзіну. Варта параўнаць гэтыя лічбы з тымі, якія мы прыводзілі па Барталамееўцы. Максімальная шчыльнасць забруджвання складае тут 82,2 кюры на квадратны кіламетр. Дарэчы, максімальная шчыльнасць забруджвання да аварыі ў Беларусі была 0,5 кюры на квадратны кіламетр.

Як жа тут жывуць людзі? Няхай яны раскажуць пра гэта самі.

Людміла Іванаўна Суглоб, фельчар мясцовага фельчарска-акушэрскага пункта:

— У нашай вёсцы зараз 872 чалавекі, з іх — 248 дзяцей. Пасля аварыі пачасціліся скаргі на здароўе. Вось і сёння зранку ў мяне пабывала пяць чалавек. Гавораць, што ніякай жывасці няма ў целе, у горле нібыта перасела штосьці, хоць тэмпература нармальная. Пасля гэтага, я ўжо ведаю, пачынаюць балець суставы.

Вельмі шмат людзей скардзяцца на слабасць, хуткую стамляемасць, болі ў нырках. У некаторых маладых мужчын 25—27 гадоў крывяны ціск складае 100/60 або 90/60 — гіпатанія. У палавіны дзяцей назіраюцца парушэнні органаў зроку, хранічны танзіліт, нізкі гемаглабін, пастаянныя галаўныя болі, рвота, крывацячэнне з носа. Цяжка пераносяць прастуду.

Валянціна Дзмітрыеўна Сасніцкая, выхавацелька дзіцячага сада:

— У нашым садзіку знаходзяцца дзеці ад паўтара года да 6. З харчаваннем дрэнна. Бульба свая, саўгасная, з забруджанай тэрыторыі. Адтуль жа бяром цыбулю, моркву, буракі і кроп. Рэдка прывозяць свежыя памідоры. Прывазных ягад дзеці і ў вочы не бачылі, яблыкі бываюць восенню, але рэдка. Тры разы на месяц бывае ў нас каўбаса. Свежае мяса таксама рэдкасць. З тушонкай варым першае, запраўляем другое. Сок — па 100—200 грамаў. Часам дзеці просяць дабаўкі, а яе няма. Хіба можна разнастайна накарміць дзіця за тыя грошы, што нам адпускаюць: 84 капейкі ў дзень на аднаго малалетка старэйшай групы і 78 капеек — ясельнай групы?

Валянціна Аляксандраўна Шчаева, бухгалтар саўгаса «Высакаборскі»:

— Атрымліваем мы па 450 грамаў каўбасы ў квартал па дзяржаўнай цане, 750 грамаў грэчкі. Праўда, ёсць кааператыўная каўбаса па 6 рублёў 10 капеек кілаграм і па 7-70. Не з нашымі капіталамі яе купляць. Мяркуйце самі: мой муж, які працуе механізатарам, атрымлівае ў месяц 130 рублёў. Я — 112 рублёў. Плюс даплата па 30 рублёў, якія ў нас называюць «грабавымі». А ў сям'і — пяць душ. Не разгонішся дужа, калі ўсё купляць у магазіне.

А што рабіць паляводам, у якіх зарплата па 60—70 рублёў? Ці механізатару Карнею Лапіцкаму, у якога дзяцей за дзень на печ не перакідаеш? А ён жа атрымлівае ўсяго толькі 99 рублёў.

Праўда, ёсць у нашым магазіне смятана, малако, кефір, прывозяць тушонку. Дабавім да іх са свайго агарода бульбачкі, цыбулі, морквы, шчаўя — і жыць можна. Толькі вось дзіцяці не забароніш есці ягады з лесу ці садавіну. Дзеці ёсць дзеці.

Вольга Міхайлаўна Цубатава, жыхарка вёскі Барталамееўка:

— Пасля аварыі салдаты пачалі рабіць у нас дэзактывацыю. Але што гэта за дэзактывацыя? Грунт, ламачча, бітую цэглу і шкло збіралі з вёскі і везлі за наш гарод. Усяго за якіх-небудзь дваццаць метраў ад яго могільнік зрабілі. Вецер вее, развейвае ўсё. Дзякуй меліяратарам — рабілі паблізу Бесядзі дамбу, дык усё ў яе перавезлі. Толькі ці не сплыве ўся тая радыяцыя ў Бесядзь?

Ёсць і ў нашай вёсцы несумленныя людзі. Ім кажуць, што нельга з нашага лесу нічога браць. А яны бяруць, ды яшчэ возяць у Гомель на базар. Нашы бачылі на Гомельскім базары жанчыну з Барталамееўкі, якая прадавала там грыбы і чарніцы. А што? Бяруць людзі. На лбе ў яе не напісана, адкуль яна. У апошні час прадаецца ў Гомелі наша бульба і гародніна. Адкульсьці прыязджаюць на машынах, крадуць у саўгасе бульбу і прадаюць. У Гомелі ўсё можна прадаць.

Мясцовыя жыхары гаварылі нам у адзін голас:

— Хочам, каб выселілі нас з вёскі. Тут ужо не жыццё, а прывалле нейкае. А грошы можна знайсці. Узяць толькі адзін наш саўгас. Пасля аварыі пабудавалі збожжаачыстку на 100 тысяч рублёў, два жылыя дамы па 35 тысяч, зрабілі меліярацыю на 400 тысяч і яшчэ збіраюцца рабіць на 300 тысяч рублёў, праклалі асфальт, заклалі падмуркі двух кароўнікаў. А дэзактывацыя ў колькі абышлася? Навошта ўсё гэта? Ці не лепей было б на гэтыя грошы ў чыстым месцы пабудаваць новы пасёлак, куды б мы пераехалі?

І дабаўляюць з жалем:

— Вось у Магілёўскай вобласці па-разумнаму робяць. Кіраўнікі, відаць, смялейшыя, думаюць пра людзей. А наш абком і аблвыканком усё нечага чакаюць, усё глядзяць, што скажуць наверсе. А там, відаць, нашых бедаў не знаюць.

Што ж такое зрабілі ў Магілёўскай вобласці, што чуткі аб гэтым дайшлі нават да Барталамееўкі?

А вось што. 14 чэрвеня 1989 года бюро Магілёўскага абкома партыі сумесна з выканаўчым камітэтам абласнога Савета народных дэпутатаў прынялі пастанову «Аб дадатковых мерах па ліквідацыі вынікаў аварыі на Чарнобыльскай АЭС, паляпшэнні радыеэкалагічных, сацыяльна-эканамічных умоў жыццядзейнасці насельніцтва ў зоне забруджвання радыенуклідамі». У ёй гаворыцца, што насельніцтва сельскагаспадарчых раёнаў зоны жорсткага кантролю часткова або поўнасцю пазбаўляецца традыцыйных крыніц самазабеспячэння прадуктаў са свайго падвор'я, сельскі жыхар ператвараецца з вытворцы ў спажыўца сельскагаспадарчай прадукцыі, насельніцтва зоны жыве ў штучна ствараемых умовах, на ліквідацыю вынікаў аварыі затрачваюцца вялікія сродкі. Зыходзячы з таго, што ў зоне жорсткага санітарнага кантролю немагчыма нармалізаваць умовы жыцця і працоўнай дзейнасці, бюро Магілёўскага абкома і аблвыканкома пастанавілі на працягу 1989—1990 гадоў перасяліць групу вёсак, дзе ўзроўні шчыльнасці радыенуклідаў складаюць 60—80 кюры на квадратны кіламетр і больш. На ўгоддзях жа, дзе на квадратны кіламетр 15 кюры і больш, пачынаючы з 1990 года спыніць сельскагаспадарчую вытворчасць і плошчы зняць з уліку. Прычым, мерапрыемствы па дэзактывацыі, аграмеліярацыі, медабследаванні, аздараўленні насельніцтва, вядзенні гаспадаркі і г. д. перанесці на тэрыторыі з больш нізкімі ўзроўнямі ад 5 да 15 кюры/км².

Відаць, у гэтым напрамку трэба ісці і гамяльчанам. Неабходна спыніць гаспадарчую дзейнасць там, дзе шчыльнасць забруджвання складае звыш 15 кюры на квадратны кіламетр. Прычым, рабіць гэта трэба як мага хутчэй, каб дарэмна не разбазарваць народныя грошы. Тыя землі, што выпадуць з сельскагаспадарчага звароту, трэба засадзіць лесам, каб не было спакусы ў некаторых гаспадарнікаў зрабіць іх рэзервнымі для нарыхтоўкі кармоў, каб прадухіліць перанос з іх радыеактыўнага пылу.

...Не так даўно ў Веткаўскім раёне ўзаралі поле, якое не аралі сорак гадоў. Яно было замініравана ў гады Вялікай Айчыннай вайны.

Цяпер у нас не адно такое поле. І замініравана яно на дзесяткі гадоў наперад стронцыем, цэзіем, плутоніем, і дзесяткі гадоў яны будуць узрывацца біяхімічнымі анамаліямі, ракавымі захворваннямі і г. д.

Трэба адыходзіць ад «паводзін» страуса: хаваць галаву ў пясок, каб нічога не чуць і нічога не бачыць. Трэба чужы боль прапусціць праз сваё сэрца. Падзеленая бяда — бяда напалавіну.

Ю. ВАРОНЕЖЦАЎ,
народны дэпутат СССР, член Камітэта Вярхоўнага Савета СССР па экалогіі і рацыянальным выкарыстанні прыродных рэсурсаў;

Р. АНДРЭЯВЕЦ,
карэспандэнт газеты «Звязда» на меліярацыі Палесся».

З ПОШТЫ «ЛіМа»

ЗА РАЗУМНЫ ДЫЯЛОГ

Пазнаёміўся з апублікаванымі рэспубліканскім друкам матэрыяламі канферэнцыі прадстаўнікоў працоўных калектываў. У іх, у прыватнасці, гаворыцца, што «ўсялякага роду гаварунам, вулічным экстрэмістам, кан'юнктуршчыкам у нейкай меры ўдаецца адцясніць з палітычнай арэны рабочых і калгаснікаў, урачоў і настаўнікаў». Такім чынам, чытаем далей, «па сутнасці справы ідзе вострая палітычная барацьба, барацьба за ўладу». А яна «ёсць канат, які перацягвае мацнейшы, і часта не па мускулах, а па гуку голасу». З гэтых слоў вынікае прызнанне вострай барацьбы ў рэспубліцы як факта. Толькі вось атрымліваецца, што вядзецца яна не па правілах. Перамога, аказваецца, павінна быць не за розумам, а за ўладальнікам магутных мускулаў. І да засмучэння аўтараў прамоў на канферэнцыі, гэтага чамусьці не разумеюць рабочыя, калгаснікі, настаўнікі і ўрачы. Таму яны падымаюць рукі ўгору на голас вулічных гаваруноў. А крыху вышэй там жа напісана: «Чалавек працы... — галоўная рухаючая сіла сённяшніх пераўтварэнняў. Сваю авангардную ролю рабочы клас заваяваў дзякуючы высокай свядомасці і арганізаванасці, адданасці ідэалам Кастрычніка». Дык што ж гэта за рухаючая сіла, якая пасуе перад «усялякага роду гаварунамі, вулічнымі экстрэмістамі» і ім падобнымі «кан'юнктуршчыкамі, арыентуючыся на сілу іх голасу»? А як быць, калі ўдзельнікі мітынгаў — не злачынцы, не абібокі, а сумленныя працаўнікі, што маюць уласную думку аб перабудове, якую іншым чынам, акрамя як на мітынгу, ім не ўдаецца выказаць?

30 кастрычніка я трапіў на мітынг «Чарнобыльскі шлях», аб'яўлены кіраўніцтвам Народнага фронту. Трэба адзначыць, што міліцыя на гэты раз паводзіла сябе паважліва, карэктна. Тое ж можна сказаць і аб удзельніках мітынгу. П'яных і дэбашыраў не было відаць — ім рабіць на інтэлектуальным форуме няма чаго. Цяжка растлумачыць адсутнасць на мітынгу кіраўнікоў рэспублікі. А разумны дыялог менавіта тут быў так неабходны! Выступленне сакратара Белсаўпрофа з інфармацыяй аб «канферэнцыі рабочых» не было ўспрынята, я лічу, таму, што сама канферэнцыя мала што дала.

Неабходнасць спынення ці хоць бы змякчэння канфрантацыі і пачатак непрадузятага дыялога з любымі групамі «фармалаў, нефармалаў» і простых людзей робіцца найпершай неабходнасцю. Будзе лепш, калі моцны бок, г. зн. прадстаўнікі самых высокіх рэспубліканскіх улад, праявяць у гэтых адносінах разумную ініцыятыву, стрыманасць і цярпенне.

А. САЛАМОНАЎ,
доктар тэхнічных навук, прафесар.

Ахвяры «вялікага пералому»

Трагедыйныя аспекты калектывізацыі ў творчасці Васіля БЫКАВА

Дзмітрый БУГАЕЎ

У СВЯДОМАСЦІ масавага чытача творчасць Васіля Быкава звязваецца пераважна з асэнсаваннем павучальных урокаў вайны савецкага народа супраць фашызму. На ўсталяванне гэткага погляду нямала папрацавала і наша крытыка. Мінулая вайна, яе крывавы, трагічны вопыт, звычайна сцвярджалі мы, вызначае карэнныя асновы быкаўскай грамадзянскай мужнасці, чалавечнасці і сумленнасці, ідэйных перакананняў і мастацкай свядомасці, усяго эстэтычнага свету пісьменніка. Час і новыя творы Быкава ўсё больш выразна сведчаць, што ў такім вызначэнні ёсць пэўная звужанасць.

Першы сказаў пра гэта Алесь Адамовіч. Ён, зразумела, добра ведае, як многа значыць для быкаўскага творчага вопыту сугучнасць пачуццяў гэтага мастака **«ваеннаму** лёсу беларускага народа, бясконца трагічнаму», але разам з тым вельмі слушна падкрэслівае: «Знак бяды», а таксама аўтабіяграфія Васіля Быкава прымушаюць лепш разгледзець, убачыць другі выток — народна-сялянскі, даваенна-вясковы. Драматызм народнай гісторыі, памяці народнай непадзельны — ваеннай і даваеннай. Вось гэта якраз і ўзмацняе яшчэ больш, **падвойвае** эмацыянальнае напружанне быкаўскага светабачання, пісьма. І не мае вялікага значэння тое, што да «Знака бяды» Быкаў мог і не выходзіць прама, адкрыта на даваенныя «сюжэты» і праблемы. Усё роўна гэта было ў ім і праяўлялася ў творах, і найперш у іх трагедыйным пафасе, уздымала «тэмпературу» нават яго «чыста ваенных» аповесцей».

Зрэшты, і да «Знака бяды» пісьменнік неаднойчы так ці іначай закранаў нашы складаныя праблемы даваеннай пары. Асабліва цікавілі яго трагедыйныя аспекты калектывізацыі. Так, яшчэ ў «Жураўліным крыку» створаны шматзначны вобраз Івана Пшанічнага, над лёсам якога злавесным праклёнам завісае цень ад зламанага бацькавага жыцця. У канчатковым выніку юнак з добрымі задаткамі вырастае ў здрадніка, хоць ён мог бы і хацеў стаць чалавекам. На шлях свядомай варожасці да савецкага грамадства яго падштурхнула трагедыя калектывізацыі, раскулачванне бацькі, калі гаварыць больш канкрэтна.

Вядома, у «Жураўліным крыку», напісаным у 1959 годзе, яшчэ адкрыта не гаворыцца пра несправядлівасць самога раскулачвання. Але затое тут пераканальна паказана, што менавіта з-за раскулачвання бацькі Івану Пшанічнаму спачатку не дазволілі вучыцца. А потым яго настойліва адштурхоўвалі, зацята ўбівалі хлопцу ў галаву, «што ён не раўня іншым, што ён — класавы вораг, што між ім і людзьмі пралегла глыбокая правалiна ў жыцці».

Так сваёй несправядлівасцю і неймавернай падазронасцю, заснаванай на абсалютызацыі класавых крытэрыяў, зразуметых па-вульгарызатарску спрошчана, мы самі ламалі чалавечыя лёсы, пладзілі ворагаў. «Пісьменнік, — разважаў наконт быкаўскага Івана Пшанічнага вядомы рускі крытык І. Дзядкоў, — расказаў пра здрадніцтва, якога магло не быць. Пра чалавека, страчанага грамадствам раней, чым ён здрадзіў і быў забіты».

Такім чынам, Васіль Быкаў ужо ў «Жураўліным крыку» з гуманістычных пазіцый падыходзіў да асвятлення некаторых маральна-этычных праблем нашага даваеннага жыцця, сваімі вытокамі звязаных з перыядам так званага «вялікага пералому». Хаця Пшанічнага-здрадніка ён ніяк не апраўдваў, але выразна бачыў у яго лёсе і трагедыйны водсвет гвалтоўнай прымусовай калектывізацыі.

Пра «страшныя гады» раскулачвання і высылкі сялян у Сібір, а таксама пра голад пачатку 30-х гадоў згадваецца ў «Альпійскай баладзе» (1963). Але ў творах, народжаных на хвалі хрушчоўскай адлігі, а таксама напісаных трохі пазней, пісьменнік яшчэ не мог на поўную сілу сказаць пра сапраўдныя маштабы той трагедыі. І справа была, вядома, не ў самім мастаку, а ў тым, што яшчэ вельмі моцна трымаліся тады шматлікія забароны на поўную праўду пра калектывізацыю.

У «Знаку бяды» (1982) Васіль Быкаў паказвае даваеннае жыццё, у тым ліку беды, звязаныя з «вялікім пераломам», ужо даволі шырока. І нездарма ж гэта выдатная аповесць, адзначаная ў 1986 годзе Ленінскай прэміяй, на схіле застойнага перыяду яшчэ падвяргалася несправядлівай крытыцы якраз за раздзелы, прысвечаныя калектывізацыі. Даніну такой афіцыёзнай крытыцы аддалі ў свой час нават некаторыя сур'ёзныя і добра вядомыя даследчыкі (Ю. Сураўцаў, М. Патапаў і інш). А ў нас у Беларусі асобным аўтарам без іх ведама ўпісвалі ў некаторых вельмі ўжо асцярожных рэдакцыях радкі з крытычнай ацэнкай быкаўскага паказу гвалтоўнай калектывізацыі. А з якою пакутаю прабіваліся гэтыя раздзелы праз тагачасныя цэнзурныя рагаткі! Прычым прабіваліся не без страт.

Упершыню аповесць «Знак бяды» была надрукавана ў жнівеньскім нумары часопіса «Полымя» за 1982 год. І там яшчэ прайшоў вельмі моцна напісаны эпізод, які я ніжэй прывяду. Коратка нагадаю змест. Васіль Ганчарык, вясковы хлопец-камсамолец, пасля дэмабілізацыі з Чырвонай Арміі становіцца міліцыянерам. Ён кахае Ладзімераву дачку Анюту. Справа ўжо ідзе да вяселля. А хлопца, нібы здзекуючыся з яго пачуццяў, гоняць на бесчалавечнае раскулачванне бацькі Анюты, Ладзімера Багацькі. Малюючы гэтую сцэну, пісьменнік паказвае і халодную абыякавасць да людскіх пакут, уласцівую кіраўніку раскулачвання ў Выселках (гэта «мажны мужчына ў бліскучай чорнай скуранцы»), і невыносную душэўную драму Ганчарыка (ён потым скончыць жыццё самагубствам), і недаўменны, спусташальны адчай Анюты, і пранізлівы боль Сцепаніды Багацькі, якая вастрэй за ўсіх іншых герояў аповесці адчувае вялікую бяду, што абрынулася на сялянскія галовы:

«Ганчарык выпрастаўся, і тады ўсе ўбачылі, які ён стаў растармошаны, збялелы, зусім не падобны на сябе заўсёднага — усмешыстага, ладнага мальца.

— Праслядзіце затым, як пакуецца, — надта выразна вымаўляючы словы, загадаў яму той, у скуранцы. — На вашу лічную атветственнасць.

Ён стаяў на падворку асобна ад іншых, засунуўшы рукі ў кішэні... Вася моўчкі кіўнуў і пайшоў у хату.

«Гэта ж трэба, — падумала Сцепаніда, — сам нявесту сваю. Хаця, мусіць, ужо не нявеста. Калі так...»

Яна хацела бачыць Анюту, баялася тае сустрэчы і не магла без яе — ведала: болей ужо не выходзіла з хаты, пэўна, не пабачацца. Але Анюта ўсё нешта яшчэ збірала, і Сцепаніда наважылася — пайшла цераз двор да парога. Толькі яна ступіла нагой на ганак, як той, у скуранцы, гукнуў:

— Гэй, куды? Нельга вам!

— Чаго?

— Нельга туды!

«Пайшоў ты на лес сухі!» — адказала яна яму ў думках і, пыхнуўшы нутраной злосцю, рашуча ўвайшла ў сенцы. Ззаду данеслася:

— Ганчарык, вазвраці пастаронніх!

Ганчарык у хаце, аднак, не адазваўся, хоць дзверы былі скрозь расчынены і ў іх відаць стала абабраная Анюціна хата: голыя сцены, засмечаная падлога, бязладна парассованыя лавы і ўслончыкі. Пасяродку на голай лаве білася ў бязгучным плачы Анютка, і Ганчарык нерашуча тузаў яе за плячо і чужым дзеравяным голасам упрошваў:

— Ну ціха... Ну ціха. Ну што ж цяпер...

Сцепаніда млосна пераступіла парог, адчуўшы, як нешта ў ёй не стрывала, абвалілася, і новая нязладная сіла шуганула ў яе спакутаваныя за гэтыя дні пачуцці.

— Анютка!

Анютка, трохі ўсхапілася з лавы, а Сцепаніда ўпала побач і захліпнулася ў кароткім, як выбух, плачы, калі, здавалася, не стрывае, разарвецца сэрца. Яны абняліся. Анютка з даверлівай роспаччу прыпала да яе сваім трапяткім станам, як да маці, якой у яе не было ўжо колькі гадоў. Сцепаніда ашчаперыла яе за плечы і пачала гладзіць па яе вузкай, гладзенькай у сачку спіне, сама залiваючыся слязьмі і праз іх нічога не бачачы ў хаце. Аднекуль здаля да яе слыху данеслася загадна-пагрознае:

— Таварыш міліцыянер!

Яна не адразу сцяміла, што гэта да Ганчарыка, які з вінаватай разгубленасцю на дашчэнту збялелым твары неўзабаве крануў яе за плячо:

— Цётка...

Так, яна і ведала: нельга тут плакаць, абдымацца з дачкой раскулачанага, цяпер тая з сяброўкі, з суседкі раптам перарабілася быццам у заразна хворую, у класавага ворага, на якога дазвалялася хіба пазіраць здаля, а не абдымацца. Але ж... у сэрцы ў яе было адно толькі няўцешнае рыданне, вялізны, да неба, жаль да гэтага няшчаснага дзяўчаці, якому выпала такая нялюдская доля...

Анютка адарвалася ад Сцепаніды, ускочыла. Сцепаніда выцірала ражком хусткі мокры ад слёз твар. Развітанне скончылася, трэба выходзіць. Сцепаніда першая пайшла ў дзверы, і тады ззаду яе працяў роспачны воклік Анюткі:

— Вася!... Цётачка, што ж гэта...»

Ніводнага слова з усяго працытаванага тут тэксту не засталося ў асобным выданні аповесці, ажыццёўленым на беларускай мове ў 1984 годзе. Падкарочана ў гэтым выданні сцэна, у якой падаваўся выгляд ужо мёртвага Васіля Ганчарыка, а таксама зроблены некаторыя іншыя **вымушаныя** для пісьменніка купюры, яўна накіраваныя на тое, каб хоць неяк прыглушыць паслядоўна праведзеную ў творы думку пра несправядлівасць і самой гвалтоўнай калектывізацыі, і асабліва раскулачвання, у якім яе жорсткасць і бесчалавечнасць праявіліся з найбольшай выразнасцю. Прыглушалі, вядома, галоўлітаўскія чыноўнікі. На іх жа ціснулі афіцыйныя забароны, якія ўзмацніліся пасля даклада К. Чарненкі на чэрвеньскім (1983 года) Пленуме ЦК.

Ды час урэшце браў сваё. І сёння ўжо адкрыта сказана, што суцэльная калектывізацыя, праведзеная пад грубым націскам Сталіна насуперак ленінскаму гуманістычнаму падыходу да селяніна, па сутнасці разарыла сельскую гаспадарку краіны. У выніку мы ўжо чвэрць стагоддзя купляем за мяжой мільёны тон збожжа, хоць у нас надзвычай багатыя прыродныя рэсурсы, а па колькасці ворнай зямлі на душу насельніцтва Савецкі Саюз уступае толькі Аўстраліі.

Васіль Быкаў, ствараючы «Знак бяды», зразумела, не мог абапірацца на цяперашнія выказванні пра калектывізацыю сумленных вучоных-аграрнікаў і дасведчаных публіцыстаў. Але затое ён добра ведаў, што адбывалася ў тыя «страшныя гады» на Беларусі, у яго родных мясцінах. Гэтае сваё веданне ён і адлюстраваў у аповесці, адлюстраваў таленавіта, з гранічнай сумленнасцю і мужнасцю. Так, і мужнасцю. Бо тады, як пісалася аповесць «Знак бяды», патрэбна была немалая мужнасць, каб рызыкнуць выйсці на людзі з творам, у якім была не падфарбаваная, а сапраўдная, поўная трагізму праўда пра гады «вялікага пералому».

Рызыка, якая амаль заўсёды спадарожнічае мастаку, калі ён імкнецца да бескампраміснага даследавання рэчаіснасці, аказалася ў канчатковым выніку апраўданай. І мы атрымалі аповесць, якая стала ў адзін шэраг з такімі наватарскімі, этапнымі ў савецкай літаратуры творамі пра калектывізацыю, як «На Іртышы» С. Залыгіна, «Па праву памяці» А. Твардоўскага, «Пярэдадзень» і «Год вялікага пералому» В. Бялова, «Мужыкі і бабы» Б. Мажаева, «Равы» С. Антонава. А калі гаварыць пра беларускую літаратуру, дык быкаўскі «Знак бяды», цяпер ужо ацэнены па справядлівасці, адлюстраваннем калектывізацыі ў канцэптуальным плане непасрэдна пераклікаецца з «Палескай хронікай» І. Мележа, прынамсі, з тымі яе незавершанымі раздзеламі, якія ў выглядзе накідаў, асобных сцэн і эпізодаў былі апублікаваны пасля смерці пісьменніка (на жаль, з пэўнымі купюрамі).

З вялікай глыбінёй трагедыйны вопыт нашай гісторыі, горкі, крывава-пакутлівы вопыт калектывізацыі асэнсоўвае Васіль Быкаў у аповесці «Аблава» (1989). Тут пісьменнік, працягваючы адзін з галоўных матываў «Знака бяды», адлюстроўвае жахлівы лёс беларускага селяніна Хведара Роўбы, які стаў ахвярай рэпрэсіўнай сталінскай палітыкі, накіраванай супраць тых хлебаробаў, на якіх у 20-я гады ў найбольшай ступені трымаўся дабрабыт нашай вёскі. Такім чынам, праз вялізную чалавечую трагедыю ні ў чым не вінаватага Роўбы высвечваецца трагедыя нашага сялянства, паказваецца жорсткая бесчалавечнасць той з'явы, якая атрымала назву ліквідацыі кулацтва як класа, а на самай справе нішчыла яе самых дбалых, клапатлівых і ўмелых працаўнікоў, а ў дадатак да ўсяго пад корань падрэзала веру селяніна ў саму магчымасць заставацца гаспадаром на зямлі.

Па свайму ўнутранаму пафасу аповесць «Аблава» — гэта перш за ўсё твор пра амаральнасць сталіншчыны, пра тое, як яна не толькі фізічна знішчала мноства людзей, але і расчалавечвала чалавека, растоптвала ў яго душы спагадлівасць і міласэрнасць, здольнасць адчуваць чужы боль, звычайную суседскую прыязнасць, сяброўскія і сваяцкія пачуцці.

Шмат пакут выпала Хведару. Але асабліва балючыя сярод іх — смерць жонкі Ганулі, пахаванай у балотнай яме пад хмурым небам сцюдзёнага Котласа, а таксама гібель дачкі-падлетка Волечкі, якую, як і яе маці, забівае бесчалавечны парадак, устаноўлены для так званых «спецперасяленцаў». Самога ж Роўбу, які робіць, здаецца, немагчымае, уцякаючы з той страшнай ссылкі, канчаткова дабівае тое, што жахлівую аблаву на яго наладжваюць у родных мясцінах, да якіх Роўба імкнуўся як да апошняга прытулку, наладжваюць запалоханыя сталінскімі рэпрэсіямі **свае** людзі, аднавяскоўцы, з якімі чалавека раней звязвала вельмі многае.

І тое, што менавіта **свае** людзі становяцца ворагамі, выклікае асаблівы боль у пісьменніка. Гэты боль не раз прарываўся ў яго творчасці і раней, скажам, у апавяданні «Сваякі» (1966). У гэтым невялікім, але вельмі змястоўным творы паказана, як люта распраўляецца сваяк паліцай з двума юнакамі, што наважыліся пайсці ў партызаны. Горкая іронія і асаблівая вастрыня трагедыі тут заключаецца яшчэ і ў тым, што маці хлопцаў, жадаючы асцерагчы іх ад небяспекі, звязанай з партызанскай барацьбой, сама расказвае пра сваіх сыноў таму паліцаю. Яна ж спадзявалася, што ён па-сваяцку толькі папалохае іх. А закончылася ўсё крывавым забойствам.

У «Знаку бяды» таксама закранаўся блізкі матыў. Там ясна гучала думка, што свае здраднікі ў маральна-этычным плане з'яўляюцца больш агіднымі і часам практычна больш небяспечнымі, чым самі фашысты, чужынцы. «Дзе яшчэ тыя немцы, яшчэ немаведама, дабяруцца яны да яго Яхімоўшчыны ці не, а свае вось дабраліся. І хто? Родзіч Гуж. (...) У яго цяпер улада, захоча — павядзе ў мястэчка, у паліцыю і павесіць на першым слупе», — разважае пра паліцая Гужа Пятрок Багацька. У яго галаве ніяк не ўкладваецца якраз тое, што **свае** ідуць супраць **сваіх**: «Вайна, канешне, нікому не ў радасць, лічы — усім гора, але калі тое гора праз немца, чужынца якога, дык што ж тут і дзівіцца, гэта як мор — чума ці халера, тут на каго наракаць? Але калі гэтая чума праз сваіх, вясковых, тутэйшых людзей, вядомых усім да трэцяга калена, якія раптам перасталі быць тымі, кім былі ўсё жыццё, а зрабіліся нелюдзямі, звяр'ём, падуладным толькі гэтым набрыдам-немцам, тады як разумець тое? Ці яны раптам ператварыліся ў звяр'ё і вытвараюць такое па чужым прымусу, прытаптаўшы ў сабе ўсё чалавечае, ці, можа, яны і не былі людзьмі, адно прытвараліся імі ўсе гады да вайны, якая разбудзіла ў іх звяруг».

Страх за сваю будучыню маральна нявечыць Роўбавага сына Міколку (аповесць «Аблава»). Той ведае, што дзеці раскулачаных таксама маглі падвяргацца рэпрэсіям і ўжо ва ўсякім разе не мелі шансу на кар'еру. Разумны і адукаваны Міколка, як ён характарызуецца ў аповесці, кар'еру, аднак, зрабіў. Ён стаў «партыйным сакратаром» раёна, хоць дзеля гэтага прыйшлося адрачыся ад бацькі. Зрэшты, так пад націскам абставін рабілі тады многія. Але Роўбаў Міколка яшчэ і вызначаецца асаблівай лютасцю. «Малады, а нібы той цівун!» — кажуць пра яго людзі. І менавіта ён узначальвае тую злавесную аблаву на роднага бацьку, якая загнала Роўбу ў магілу. Так малады кар'ерыст

(Працяг на стар. 6—7).

У мінулым нумары на пытанні «ЛіМа» адказалі пісьменнікі-публіцысты І. Дуброўскі і Л. Левановіч. Сёння мы знаёмім чытачоў з думкамі, разважаннямі М. Вайцяшонак, Л. Караічава і В. Шырко — на тых пытаннях, якія прапанаваны аддзелам крытыкі:

1. Ці ёсць, на Ваш погляд, такія зоны ў грамадскім жыцці, у жыцці наогул, у якія па-ранейшаму публіцысту заглыбляцца «непажадана», а то і небяспечна?

2. Ці даводзілася Вам бачыць рэальны плён Вашых выступленняў у друку?

3. Ваша думка пра сучасную публіцыстыку, у прыватнасці, рэспубліканскую. Наколькі задавальняе Вас яе ўзровень, яе баявітасць?

4. Ваша запаветная пісьменніцкая мара?

Марыя ВАЙЦЯШОНАК

«І ЗА ГАРОЮ ПАКЛАНЮСЯ»

Лічу, няма такіх зон у грамадскім жыцці, у жыцці наогул, у якія б публіцысту ці нарысісту «небяспечна» было заглыбляцца, загадзя ратуючыся ад непрыемнасцей. Журналіст павінен сам сабе забараняць за ўсё брацца, усюды кідацца, як на заробак. Пісаць крытычны артыкул толькі ў тым выпадку, калі маеш нешта параіць, ведаеш выйсце з праблемы ці хоць проста згадваеш прычыну, што парадзіла памылкі, а не то што, як кажа мой сусед у вёсцы, «даць палкай па мордзе». Пісаць, калі адчуваеш гаркавату асалоду далучанасці да чыйгосьці цяжкага лёсу, калі здольны стаць хоць на нейкі момант побач, поруч — менавіта поруч з тым, *хто брыдка, ганебна заблытаўся* ў справе ці ў жыцці. І нават калі перад табой злачынец, журналіст не з тымі, хто асуджае і хто прагне прысуду, ён адвакат, ён павінен знайсці ў падсуднага прыкметы чалавечага, пакінуць яму сцежку, па якой той змог бы вярнуцца да людзей, высвеціць яму гэтае выйсце надзеяй на яго самога. Дарэчы ўспомніць аднаго знаёмага, ён, кажучы па-вясковаму, сапраўдны бадзяга, не мае ні дому, ні сям'і, аднекуль з Расіі, стары чалавек з рукамі добрага столяра. З хаты ў хату, тое-сёе ладзіць, падымае з зямлі платы, а то і выража, выгафтуе кусок дрэва над акном. Любіць і выпіць. Любіць кінуць-рынуць распачатую работу, з'ехаць некуды і зноў вярнуцца, увесь пасівераны, абабіты, вярнуцца ў гэтую ж вёску — адусюль, як дамоў, як у сям'ю. Ніводная гаспадыня не адважвалася і ахвоты не мела выгаворваць яму, мудра, велікадушна шкадуючы яго, непрытульнага, адзінокага. Стрымлівала і нешта абароннае ў ім, недатыкальнае: прыгожая ганарыстасць, *жаданне выглядаць лепей,* чым ён ёсць. Толькі, бывае, пройдзецца па вёсцы, задраўшы галаў, як стары лось з шыкоўнымі рагамі, нерухомае цела нясе лёгка, як у палёце, адно нагамі перабірае... Але вось адна багатая адукаваная жанчына (купілі хату пад дачу), наняўшы яго ператрасаць, перарабляць, незадаволеная адлучкамі, сказала ў вочы: «Вы маеце кожны дзень два разы мясное і чай салодкі з бутэрбродам...» Вёска, даведаўшыся, сцішылася, абмерла, бо не толькі карміла яго за працу і давала зарабіць на гарэлку, але і песціла, на нешта няўцямна спадзеючыся, гадавала яго тую прыгожую ганарыстасць. Я бачыла пасля яго балючы, голы, як скальпіраваны, твар... Мы ўсе надта нажыліся, абвыкліся адзін каля аднаго, нас, людзей, шмат — натоўпы на вуліцах, цесна ад радні ў маленькіх кватэрах, а журналісту нічога не выбачаецца, яму кожны чалавек у навінку, ён павінен спадзявацца на справядлівасць, вераваць у яе, і тады заглыбленне ў любую зону нашага жыцця *нікому не зашкодзіць і яму самому* таксама.

Рэальны плён маіх выступленняў, або чым сэрца супакоіш, кажучы па-цыганску. Бэндзеш задаволены толькі седзячы ў «Сельской газете» (маю выпадак сказаць, што не ведаю больш карыснай, самаадданай, ахвярнай працы журналістаў, як у «С. г»), калі крыеш (літаральна) стрэхі ўдовам, лаешся з чужымі мужыкамі, абараняючы жанок, з брыгадзірамі, што не даюць каня, трасешся ў газіку па бездаражжы, каб напісаць, здзівіцца прыгажосці чалавечай і раптам перад новым годам, як і было, пачуць ад рэдактара Коласа, маўляў, з Клецка званілі, сам першы сакратар, казаў, каб супакоілі журналістку, бо ўсё ўжо зрабілі, як хацела, а надта ж яна трывожылася... Стане цёпла, утульна ў жыцці, і ўсяго ў цябе многа, як у мядзведжым вушку...

Праўда, Міхась Замскі ў «ЛіМе" таксама можа бясконца цешыцца, адчуваць задавальненне ад сваёй працы, бо век ходзіць у загрудкі, карчуе благоцце, непарадкі. А так... адны сумненні: а ці спраканала выказаўся, а ці скранецца чыя-небудзь душа — гэтага не ўбачыш, не памацаеш, адным словам, «формируешь общественное мнение». Таму «і за гарою пакланюся» кожнаму журналісту, ніколі не даходзячы, на якім ён узроўні піша і ці баявіта. Бо калі гаварыць пра пісьменнікаў, то, выбачайце, не кожны піша літаратуру, не кожны ўздзейнічае на чытача словам, а журналіст і ад раёнкі амаль бог, абы быў чалавек харошы, міласэрны. То ён у дарозе, то з дарогі, у бойцы, у сварах з некім, скачаны, зацёганы бюракратамі па судах, іншы раз і памыляецца, бо век у спешцы, як гарачага ўхапіўшы. А завалаюць яго катарага ў Саюз пісьменнікаў, то ён амаль па сцяне там ходзіць, быццам астатні грэшнік у храме.

Публіцыстычныя таленты ёсць, іншая справа. што не ўсе яны маюць найбліжэйшы шлях у свет, да людзей, маю на ўвазе тэлебачанне, радыё (кніжка ж пакуль у план, пакуль у друк, з друку). Ці шмат хто ведае, якія гаваркі, цікавы, неспадзяваны ў размове Яўген Будзінас? Мне здаецца, тое, што ім напісана, груба кажучы, як кастра пасля малацьбы (друкуецца на Саюз і з поспехам!), а зерне — гэта яго незлічоныя гаворкі з сябрамі, з калгаснымі кіраўнікамі, пры сустрэчах, па тэлефоне, у дарозе, з незнаёмымі. Яго слухаюць — як пабыць, падыхаць каля вадаспада, грымучага, высокага, ён увесь расходуецца ў гаворцы, любіць слухача, нават патрабуе яго сабе. Чаму ён не мае сваёй трыбуны на тэлебачанні, сваёй дзялкі? Такую ж дзялку на тэлебачанні, на радыё мог мець і стрыманы, крыху *заняты ад* незлічоных нападкаў сваіх «апанентаў» і Анатоль Казловіч. Бракуе, што абодва пішуць па-руску? Дык жа хвараюць, як і ўсе журналісты, за адзіную нашу зямлю, дбаюць аб яе ўрадлівасці, прыгажосці. Чытаю, напрыклад, у часопісе «Беларусь» Пятру Садоўскага, навукоўца, а яго трэба бачыць на трыбуне, чуць вясковую скорагаворку, — як на калёсах з драбінамі едучы па палявой дарозе. Рэдкі талент прамоўцы, рэдкай адукаванасці чалавек (дарэчы, і Вера Сямёнаўна Палтаран гэта адзначала), адной перадачы «Роднае слова» яму мала — нам, слухачам, мала. Хацелася б чуць яго ў спрэчках, ведаць яго меркаванні, адчуваць яго ўпэўненасць. Зайздрошчу студэнтам, якія маюць такую шыкоўную магчымасць слухаць Садоўскага кожны дзень... Ёсць яшчэ імёны, не гаворачы ўжо *пра такія галасы,* як па-бацькоўску пранікнёна-разважлівы, ушчувальны голас шчырага пісьменніка, прамоўцы Уладзіміра Юрэвіча — і не яго аднаго.

Творчая мара, планы? Гэта споведзь, не скажам аб іх у газеце, перад усімі. А калі запыталіся, то толькі жаль узяў, што няма Веры Сямёнаўны, якая б выслухала. Так і бачу праз акенца спавядальні яе ясны, шчаслівы ад маіх воклічаў, плачу, блытаніны твар.

Кожны маркоціцца, кожны сумуе па такім чалавеку.

Васіль ШЫРКО

ДЗЕЛЯ КАРЫСЦІ

Зоны, куды не пажадана сунуць свой дасціпны нос публіцысту, вядома, ёсць.

Не дай божа, і сёння зачапіць (няхай нават неглыбока) парадкі ў арміі, КДБ, міліцыі; падымецца вэрхал: званкі начальству, пагрозы. Адным словам, не лезь, жаба, туды, дзе коней куюць...

У нас можна ўжо разважаць *абстрактна: там* кепска і там, але прозвішча канкрэтнага бюракрата лепш не называй, публіцыст... Народны фронт выпускаў свае лісткі, і ўсё было ціха, пакуль не чапалі канкрэтных асоб. А зачапілі — адразу ж паднята на ногі міліцыя, выламаны дзверы, самвыдат канфіскаваны. І ніхто так і не панёс адказнасці.

Ва ўсе часы, і сёння таксама, публіцыст павінен быць мужным чалавекам, умець пастаяць за праўду. Прывяду прыклад. Былы сакратар ЦК КПБ В. С. Шавялуха загадаў былому рэдактару «Сельской газеты» А. Д. Коласу *падрыхтаваць* паласу пра станоўчы вопыт аднаго з калгасаў Сенненскага раёна. Рэдактар даручыў зрабіць гэта карэспандэнту Іосіфу Сярэдзічу (ён зараз першы намеснік рэдактара газеты «Советская Белоруссия»), той паехаў на Сенненшчыну. Ён унік, разабраўся і напісаў... рэзкі, крытычны матэрыял пра паказушнікаў *і паказуху, пра ліпавыя* паказчыкі. Вядома, сакратар ЦК застаўся незадаволены, загадаў не друкаваць артыкул, і тады Іосіф Сярэдзіч напісаў пісьмо... Пятру Міронавічу Машэраву. Паслаў тое пісьмо разам з артыкулам. І праўда перамагла — нават у тыя застойныя часы.

Пэўна ж, прыемна, калі ад тваёй публікацыі ёсць канкрэтная карысць канкрэтным людзям. Неяк у рэдакцыю газеты, дзе я працаваў у аддзеле пісем, прыйшоў ліст з Салігорскага раёна. Пісаў малады брыгадзір, выпускнік сельскагаспадарчага тэхнікума. Гэта быў крык аб дапамозе. «Калі і пасля пісьма ў рэдакцыю нічога не зменіцца,— пісаў ён,— то я скажу прама: няма на нашай зямлі праўды. Чацвёрты месяц па віне дырэктара саўгаса я без работы, жонка сядзіць з маленькім дзіцем, няма грошай на малако, прадаём сваё адзенне, абутак...»

Я паехаў у Салігорск. Падрыхтаваў артыкул. Ён яшчэ не выйшаў з друку, а ўжо званілі рэдактару, намесніку, скардзіліся на аўтара. Калі і гэта не памагло — прыехаў чалавек ад дырэктара саўгаса, прапанаваў дзесяцікратны ганарар, банкет у рэстаране, толькі б я пагадзіўся не друкаваць свой матэрыял.

«А хто заплаціць брыгадзіру? А хто пашкадуе яго жонку, дзіцё?» — спытаў я.

Маўчанне. Артыкул быў неўзабаве надрукаваны. Брыгадзіра аднавілі на рабоце, дырэктар саўгаса атрымаў вымову і выплаціў са сваёй кішэні 600 рублёў маладому спецыялісту — дваццацікратны мой ганарар.

Старшыня калгаса са Смаргоні купіў у Мінску ў «Інтурысце» паношаную «Волгу» для сваёй гаспадаркі за 800 рублёў. Праз два месяцы прадаў яе праз камісійны магазін за гэтыя ж грошы. І хто стаў шчаслівым уладальнікам «Волгі»? Ну вядома ж, ён — *старшыня!* Пасля выступлення ў газеце машыну забралі. Як кажуць, хіцер Зміцер...

Гэта прыватныя выпадкі. Але *калі ад публіцыстычнага выступлення* ў газеце, часопісе, па тэлебачанні ці радыё ніякага плёну, то цана яму грош у базарны дзень. Неяк Святлана Алексіевіч (я быў сведкам) спытала ў знаёмага журналіста, які жанр яго артыкула ў газеце. Той, вокам не міргнуўшы, адказаў: «Ганарарны!»

За апошнія гады рэзка змянілася наша рэспубліканская прэса. Шмат цікавых артыкулаў, нарысаў. На вачах вырас тыраж газеты «Звязда». Шмат маіх знаёмых сталі падпісчыкамі «ЛіМа». Штотыднёвік ім падабаецца за шчырасць, за вастрыню праблем, якія ўздымаюцца на яго старонках. Ёсць цікавыя публікацыі ў «Мінскай праўдзе», маладзёжных газетах, радуе «Трактор» сваімі старонкамі на роднай мове...

І ўсё ж часта сорамна за нашу рэспубліканскую прэсу. Надта ўжо шмат арганізаваных выступленняў. Адбыўся мітынг на стадыёне «Дынама», а назаўтра дружна з'явіліся негатыўныя водгукі.

Адзін журналіст расказваў, як ён арганізоўваў водгукі працоўных на прысваенне звання Маршала Савецкага Саюза *Леаніду Ільічу Брэжневу. Вельмі* ж ужо «рады» былі людзі, што Генеральны сакратар стаў маршалам. І смех, і грэх. А чаму і сёння не адгукнуцца на просьбу пашчыпаць нефармалаў? І адгукваюцца, нават прафесары.

А наконт мары — хачу, каб усюды ў нас у рэспубліцы гучала родная мова. Каб беларусы адчулі сябе нарэшце беларусамі.

АХВЯРЫ «ВЯЛІКАГА ПЕРАЛОМУ»

(Працяг. Пачатак на стар. 5.).

засведчыў сваю безумоўную адданасць народжаным сталіншчынай кіраўнікам, якія растапталі ўсе агульначалавечыя маральныя нормы.

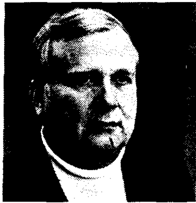
Дарэчы, гэтая вобразная паралель (Роўбу яго загоншчыкі абкладваюць, як мацёрага ваўка ў час аблавы на драпежнага звера) зусім не выпадковая дэталь. Яна нясе ў сабе шэраг глыбокіх асацыяцый, у прыватнасці, дазваляе звязаць «Аблаву» з «Воўчай зграяй» (1974). У той аповесці чалавека (партызана Колабава) па законах звярынага палявання акружалі галодныя ваўкі. Праўда, расправіліся з ім не яны, а ўзброеныя фашысцкія карнікі. У «Аблаве» ў ролі лютай звярынай зграі аказваюцца паралізаваныя Вялікім Страхам людзі.

Такім чынам, у «Воўчай зграі» з чалавекам расправіліся фашысты, якія аказаліся небяспечнымі больш за галодных ваўкоў. У «Аблаве» ў балотную твань заганяюць Роўбу свае ж аднавяскоўцы. Так нараджаецца адчуванне, што сталіншчына з яе бесчалавечнасцю — гэта той жа фашызм. Сёння гэтая думка ўжо выказвалася і ў пісьменніцкай публіцыстыцы. А яшчэ раней яна прагучала ў рамане Дж. Оруэла «1984», які толькі нядаўна апублікаваны ў нашай краіне.

Васіль Быкаў усёй сваёй творчасцю змагаецца за чалавека, за чалавечае ў ім, супраць людской «падоначнасці». Добра адчувае ён і трагедыйныя аспекты, якія жорсткі час сталіншчыны ўносіў у народнае жыццё. Але з такім напалам пачуццяў,

Леў КАРАІЧАЎ

ДАПАМАГЧЫ ЧАЛАВЕКУ

Перш-наперш хацелася б падзякаваць штотыднёвіку за магчымасць выказацца, за ўвядзенне такой рубрыкі. На маю думку, яна павінна быць у кожным нумары.

Гісторыя сусветнай літаратуры ад старажытнасці да нашых дзён сведчыць, што лепшыя яе ўзоры ствараліся літаратарамі па клічу свайго сэрца, свайго сумлення і аніякіх абмежаваных зон для іх не было. Адзіная мэта — дапамагчы чалавеку стаць Чалавекам. Але і душа творцы павінна быць высакароднай і смелай. Талент — само сабой.

У другога ж аўтара гэтая душа маленькая, талент дробны. самаадукацыяй сябе не абцяжарвае, зрок вузкі — і нязменнае жаданне не прамазаць пры выбары групоўкі. І калі такі аўтар сам сабе пазначае зоны, куды яму зазіраць, а куды не, тады літаратура канчаецца і пачынаецца нешта іншае. Да таго ж — у яго неабмежаваныя прэтэнзіі. Паспрабуйце доказна пакрытыкаваць яго творы, сказаць, што займаецца не сваёй справай — адразу адчуеце ўздзеянне ягонай «зоны». А калі ён пры пасадзе, пры розных званнях альбо лідэр якой-небудзь групоўкі — тут і казаць няма пра што.

А колькі розных памылак і ў грамадскім жыцці і ў гаспадарчым за апошнія гады — і якіх драматычных. трагічных! Чаму ў прэсу не прабіваецца іх крытычны аналіз? Маўляў, плюралізм. Але ж пры ўсім плюралізме перадусім — інтарэсы народа, інтарэсы пераважнай большасці. Як сёння давесці да розуму кожнага і перш за ўсё плануючых органаў, што будаваць гідрастанцыі на раўнінах, заліваючы вадой мільёны гектараў карысных зямель — нельга, і пакуль не позна, ад тых станцый трэба пазбавіць рэкі. Як пераканаць, што такія АЭС, якія мы маем сёння, неабходна паступова дэманціраваць? Што разбураць, засмечваць, забруджваць лепшыя землі рэспублікі, здзекавацца над рачнымі поймамі — гэта злачынна. Што ў сельскіх Саветах народных дэпутатаў і ў іншых вышэйшых, у партыйных камітэтах і ўстановах павінны быць лепшыя людзі зямлі беларускай, а не тыя, хто лепей маўчыць і механічна галасуе за ўсё, што яму прапануюць. Як толькі публіцыст паглыбіцца ў кожнае такое пытанне, адразу адчуе і ўздзеянне «зоны».

Сёння ў публіцыстыку актыўна пайшлі і гісторыкі, і эканамісты, і філосафы, і палітычныя аглядальнікі. Сярод іх ёсць і такія, якія кожны раз мянялі свае светапогляды адпаведна палітычнай сітуацыі. Апошнім часам яны не толькі прабіваюцца на старонкі друку, на экран тэлевізара, але мараць і аб значку народнага дэпутата. Чытачу ці гледачу ля экрана тэлевізара бывае цяжка разабрацца ў гэтых плынях, канцэпцыях, платформах. Кожны публіцыст, калі ён *«б'е»* па іншадумцах, канечне, выкліча агонь у адказ. Ці трэба гэтага баяцца? Тут усё залежыць ад жыццёвай пазіцыі, сумленнасці, смеласці. Дарэчы, усё гэта можна сказаць і ў адносінах да таго ці іншага выдання. Так што такія зоны ёсць, думаю, што будуць і надалей, і заглыбляцца ў іх публіцысту не толькі пажадана, але неабходна. Сапраўдная публіцыстыка абвастрае зрок грамадства.

Адказваць на другое пытан не цяжка, бо могуць абвінаваціць у нясціпласці. І ўсё ж. Калі пісьменнік піша артыкул і не *спадзяецца на карысць ад яго* — то навошта пісаць? Толькі калі ўпэўнены, што твае словы знойдуць водгук у душах людзей, — гавары. І безумоўна, каб не бачыў рэальнага плёну ад выступленняў у друку, не займаўся б публіцыстыкай. Бачу плён і ад работы разам з іншымі членамі секцыі нарыса і публіцыстыкі СП БССР. Наша секцыя першай выступіла супраць будаўніцтва ў Валожынскім раёне «парку цудаў» коштам у некалькі мільярдаў. Ёсць надзея, што ўратуюцца не толькі народныя грошы, але і прырода. Правялі выязное пасяджэнне на возеры Нарач. Пасля чаго з'явіўся шэраг артыкулаў і публікацый у рэспубліканскім і саюзным друку, да стану нашага славутага возера прыцягнута ўвага грамадскасці, урада рэспублікі. Даводзілася неаднойчы ездзіць па Палессі, плаваць па Прыпяці, удзельнічаць у шэрагу нарад і ў Драгічыне, і ў Пінску, і ў Жыткавічах. Па ініцыятыве секцыі ў Саюзе пісьменнікаў прайшлі нарады з удзелам вучоных, меліяратараў, кіраўнікоў розных рангаў і розных галін народнай гаспадаркі па экалагічных праблемах. Плён ад таго — рэальны, канкрэтны. Палепшыцца самаадчуванне Прыпяці, Палесся, не будзе даваць шкодную прадукцыю, атручваць ваду і наваколле новы завод у Драгічыне, лепшым стане здароўе Нарачы. Пакуль гэта некалькі кропель. Але ж кропля да кроплі — і сцяна абыякавасці і раўнадушша разбурыцца. Рэзананс набыў наш сумесны артыкул з віцэ-прэзідэнтам Акадэміі навук БССР Іванам Ліштванам па праблемах аховы прыроды. Ен быў надрукаваны ў «Советской Белоруссии» і называўся «Ради жизни».

Што тычыцца сучаснай журналістыкі, у прыватнасці, рэспубліканскай — то стан яе не задавальняе. Па-першае—засмучае адсутнасць новых імёнаў. Па-другое — вельмі мала *сапраўды вострых, доказных* выступленняў па праблемах навакольнага асяроддзя, па эканамічных, гаспадарчых і іншых. Адным словам — аб нашым жыцці. Я разумею, гэта залежыць не толькі ад пазіцыі аўтараў, але і ад рэдакцыі таго ці іншага выдання.

Пра што пісьменніцкая мара? Каб ніколі не было сорамна ні за адно надрукаванае слова, ні за адзін сказ. Каб п'есы, апавяданні, артыкулы былі цікавыя чытачу і сёння, і праз шмат гадоў. Каб грамадства зразумела, што яно—сіла неадольная і не дазволіла нікому ніколі выкарыстоўваць сілу сваю на разбурэнне, на бяду, а толькі на стварэнне, на шчасце.

з такой абвостранай трагедыйнасцю пра нашы самыя пакутлівыя болі той пары, здаецца, не пісаў яшчэ ніхто, і ён сам у тым ліку. А гэта азначае, што аповесць «Аблава», у якой уся вобразная тканіна ад пачатку да канца адухоўлена страсна сцверджанай думкай пра выключную важнасць гуманістычных пачаткаў у жыцці чалавека і грамадства, бо не ***безаглядная*** **жорсткасць, не лютая злосць і дурная падазронасць, а** ***толькі*** **дабрыня і чалавечнасць, вельмі шырокае людское ўзаемаразуменне могуць выратаваць сам род людскі, — гэтая аповесць адкрывае нам у нечым вельмі істотным новага Быкава, паказвае, якія вялікія рэзервы мае яго магутны, вельмі чулы да часу і чалавека і гранічна сумленны талент.**

Як ужо ў «ЛіМе» паведамлялася, у Доме творчасці «Іслач» адбыўся дзесяцідзённы семінар перакладчыкаў беларускай літаратуры на мовы народаў СССР. На яго прыехалі: Уладзіслаў Арцёмаў, Галіна Грыбоўская, Пётр Кошаль, Вячаслаў Казакевіч (Масква), Улдзіс Берзіньш, Таірыд Руліс (Латвія), Эмілія Легутэ, Она Міцкявічутэ (Літва), Пауль Мыцкюла (Эстонія), Сурэн Мурадзян, Карынэ Халатава (Арменія), Нана Гапрындашвілі, Нугзар Каберыдзе (Грузія), Алібек Малаеў (Казахстан), Гаўхара Нарматава, Надзір Нарматаў (Узбекістан), Агульнабад Чарыярава (Туркменія), Анатол Чакану (Малдавія), Аляксандр Пухаеў (Паўднёвая Асецыя). Да семінарскіх заняткаў падключаўся і польскі літаратар-перакладчык Чэслаў Сенюх, які ў гэты час жыў у Доме творчасці па пуцёўцы Літфонду.

Пад знакам узаемнасці

Мне давялося мець дачыненне да папярэдніх аналагічных сустрэч, а таксама да дзесяцідзённага семінара перакладчыкаў нашай літаратуры на замежныя мовы, праведзенага два гады назад. Калі сустрэчы перакладчыкаў народаў СССР нагадвалі нарады, зрэшты, яны так і называліся — нарада, сімпозіум, то семінар замежных перакладчыкаў адпавядаў сваёй назве. Ён уключаў у сябе не толькі сустрэчы і дыскусіі з беларускімі пісьменнікамі і перакладчыкамі, знаёмства з літаратурнымі мясцінамі, але і пэўны курс лекцый пра гісторыю нашай культуры, літаратуры і мовы. Захоўваючы ўвогуле такі падыход, мы на гэты раз большую ўвагу ўдзялілі творчым сустрэчам з літаратарамі і пытанням мастацкага перакладу. На адкрыцці семінара выступіў першы сакратар праўлення СП БССР Ніл Гілевіч, старшыня секцыі мастацкага перакладу і літаратурных узаемасувязей Вячаслаў Рагойша, сакратар праўлення СП БССР Васіль Зуёнак, галоўны рэдактар часопіса «Полымя» Сяргей Законнікаў, старшыня секцыі прозы Вячаслаў Адамчык, намеснік *загадчыка ідэалагічнага* аддзела ЦК КП Беларусі Анатоль Бутэвіч. Асобная гаворка адбылася з народным паэтам рэспублікі, старшынёй праўлення СП Беларусі Максімам Танкам, празаікам, сакратаром праўлення Алесем Жуком, галоўным рэдактарам часопіса «Полымя» Сяргеем Законнікавым, галоўным рэдактарам часопіса «Нёман» Анатолем Кудраўцом. Творчую сустрэчу з перакладчыкамі меў народны пісьменнік **Беларусі Янка** Брыль. Аб працы над перакладамі твораў Аляксандра Блока расказаў Сяргей Грахоўскі. (Яму было зададзена таксама шмат пытанняў, звязаных з драматычным лёсам паэта, з яго знаходжаннем у сталінскіх лагерах).

Удзельнікі семінара сустрэліся ў Доме літаратара з беларускімі перакладчыкамі. У гаворцы прынялі ўдзел Васіль Зуёнак, Вячаслаў Рагойша, Галіна Шарангові́ч, Барыс Сачанка, Сяргей Панізнік, Аляксандр Пухаеў, Пётр Кошаль, Пауль Мыцкюла, Эмілія Легутэ, Чэслаў Сенюх.

Хочацца выдзеліць выступленні крытыкаў, літаратуразнаўцаў, мовазнаўцаў, якія прынялі чынны ўдзел у семінары. Вось тэматычны абсяг гаворкі, якая вялася на семінары: «Беларуская мастацкая культура на сучасным этапе» (доктар філасофскіх навук У. Конан), «Асноўныя этапы развіцця беларускай дакастрычніцкай літаратуры» (загадчык кафедры беларускай літаратуры БДУ, член-карэспандэнт АН БССР А. Лойка), «Асноўныя этапы беларускай савецкай літаратуры», «Беларуская сучасная проза» (прафесар БДУ Д. Бугаёў), «Беларуская сучасная паэзія» (кандыдат філалагічных навук Т. Чабан). Лекцыю «З гісторыі беларускай літаратурнай мовы» прачытаў загадчык кафедры беларускай мовы БДУ прафесар Л. Шакун, на тэму «Вытокі і лёс беларускай мовы» выступіў дацэнт БДУ В. Красней. Аб некаторых асаблівасцях перакладу прозы гаварыла крытык Ю. Канэ, *паэзіі* — літаратуразнавец А. Яскевіч.

Выступленні вучоных, пісьменнікаў, часта перарываліся пытаннямі, ператвараліся ў дыялог, а то і ў дыскусію паміж слухачамі і лектарамі. Наогул, на семінары панавала нязмушаная таварыская, творчая атмасфера. Выявілася, што ў нас, гаспадароў і гасцей, многа агульных праблем — у сферах экалогіі, гісторыі, культуры, мовы. І калі мы раней гаварылі толькі аб узаемаўплыве, то цяпер — і аб узаемаразуменні, аб агульнасці клопатаў.

Галоўная творчая праблема, якая абмяркоўвалася на семінары, — якасць мастацкага перакладу. Пастаўлена многа пытанняў перад рускімі літаратарамі - перакладчыкамі, бо пакуль што творы беларускіх пісьменнікаў выходзяць у сусвет пераважна праз рускую мову і паводле тых перакладаў іншамоўны чытач мяркуе аб узроўні нашай літаратуры.

Востра стаіць пытанне — адзначалася на семінары,— перакладу на нацыянальныя мовы непасрэдна з арыгінала. У прыбалтыйскіх рэспубліках, не кажучы ўжо пра Украіну, беларускую літаратуру перакладаюць з арыгінала. На жаль, мы не можам пахваліцца такімі творчымі кантактамі з рэспублікамі Сярэдняй Азіі і Каўказа, хоць, праўда, першыя ластаўкі на гэтым кірунку там з'явіліся.

Што трэба зрабіць, каб палепшыць справу мастацкага перакладу паміж саюзнымі рэспублікамі? Не апошняе месца тут займаюць семінары (на заключным пасяджэнні ўсе выступаўшыя падкрэслівалі, што цяперашні семінар атрымаўся ўдалы). Патрэбны слоўнікі. Не толькі беларуска-рускія і руска-беларускія, але і беларуска-літоўскія, беларуска-армянскія, беларуска-ўзбекскія... і наадварот: літоўска-беларускія, армянска-беларускія, узбекска-беларускія... (як вядома, у нас пакуль што выдадзены адзіны такі слоўнік — украінска-беларускі). Патрэбны падручнікі, паводле якіх чалавек, які пражывае ў братняй рэспубліцы, мог бы вывучыць нашу мову. Патрэба ў гэтым стала асабліва вострай пасля таго, як у саюзных рэспубліках пачалі стварацца беларускія культурныя таварыствы.

Удзельнікі семінара зрабілі экскурсію па гораду-герою Мінску, наведалі радзіму Янкі Купалы — Вязынку. У Літаратурным музеі Якуба Коласа экскурсію з перакладчыкамі правёў сын народнага песняра Даніла Канстанцінавіч Міцкевіч. Як багата наша зямля культурнымі і літаратурнымі традыцыямі, госці пераканаліся ў час экскурсіі па ваколіцах Ракава: мясціны, звязаныя з жыццём і творчай дзейнасцю пісьменніка-дзекабрыста Аляксандра Бястужава-Марлінскага, вёска Палачанка, у якой адно пасляваеннае лета правёў Якуб Колас, мясцовая царква XVIII стагоддзя, касцёл, пабудаваны на пачатку XX стагоддзя, магіла кампазітара IX стагоддзя Міхала Грушвіцкага...

Перакладчыкі прынялі ўдзел таксама ў рэспубліканскім свяце паэзіі, якое прайшло на радзіме Аркадзя Куляшова — у Саматэвічах, што на Магілёўшчыне.

Аляксей ГАРДЗІЦКІ.

Пауль МЫЦКЮЛА (Эстонія), А. КАНДРУСЕВІЧ, Гаўхара НАРМАТАВА (Узбекістан), Сурэн МУРАДЗЯН (Арменія), Ніл ГІЛЕВІЧ.

Ч. СЕНЮХ (ПНР), С. ЗАКОННІКАЎ, А. МАРЦІНОВІЧ.
Фота Ул. КРУКА.

Сяржук СОКАЛАЎ-ВОЮШ

ПАЦ

Бо кожны, хто робіць благое, ненавідзіць светлае і не ідзе да святла, каб не выявіліся ўчынкі яго, бо яны благія

ІААН, р. 2., в. 20.

I

Спякотны, пыльны летні дзень
Умыўся свежасцю вячорнай
І захінуў атолкай зорнай
У небе рэшнюю ірдзень.

Стамлёна спалі мурашы,
Зубры ля хвояў прыкархнулі.
Дый самі хвоі: люлі, люлі —
Сябе загушкалі ў цішы.

Спакойна дыхала зямля,
На свет пускаючы туманы,
Але не спалася тырану
У сценах зорнага Крамля.

«Загусне ноч, абложны сон
Зымжыць бязлітасна павекі...
Каму — на час, каму — навекі...
І ўсім навекі», — думаў ён.

Жуда захмарвала пакой,
З кутоў вымройваліся цені.
Гадзюкі... Чорнае сіпенне
Дашчэнту нішчыла спакой.

Ён зубы сцяў у страшным: «Не!..»
Халодны пот, духмень смуродны —
І ён — не ён — Пацук галодны
Стаіць на шэрым дыване...

«Ты што, брахун, зусім здурнеў?» —
Шапоча хтосьці мне на вуха,—
Ён быў заўсёды гнойнай мухай:
На тым стаяў і тым мацнеў».

«Вар'ят,—шапоча хтось другі,—
Не Пац — рабак дзяржавы-трупа...»
А трэці балабоніць тупа:
«Святы, вялікі, дарагі...»

Пацук не слухаў гэтых слоў,
Ён ціха выбег чорным ходам,
Ён бег пабачыцца з народам,
Што сёння трапіўся ў аблоў.

Там будзе баль на цэлы свет,
Там жыраваць да рання можна.
Пацук праходзіць асцярожна
За кабінетам кабінет.

Затым шпарчэй: Чырвоны пляц,
Дарагамілаўскі магільнік[1] —
Імчыць, спяшаецца вяршыльнік
Народных лёсаў — люты Пац.

Паміж НКУСаўскіх пастоў,
Па бездарожжы, па дарозе
Мінае потай у трывозе
На брудных сметніках катоў.

Галоднай пасткі прагны рот
Нячутным крокам аббягае
На захад полем, лесам, гаем
Сям-там наўплаў, сям-там у брод.

Хвілінай спыніцца. Змаўчыць.
Суняўшы дых, наставіць вуха,
Кране паветра прагным нюхам,
Зірне ўгару і зноў імчыць.

«Куды? На захад? У астрог?
На ўсход цягнуўся шлях ягоны,
Туды, дзе гінулі мільёны
Сярод тайгі па лягерах».

«Ён век пражыў нібы ў раі,
Вы памыліліся абое,
Яму ва ўласныя пакоі
Ахвяры неслі халуі».

«Усход? Ахвяры? Лагеры? —
Вы ўсе крануліся няўрокам!..»
А Пац тым часам шпаркім крокам
Аббег сялянскія двары,

Замітусіў туды-сюды,
У сэрцы чуючы трывогу:
Ён першы раз згубіў дарогу
За ўсе апошнія гады.

«Няхай бы месяц пасвяціў...
Куды — назад? Куды — наперад?..»
Халодны ночы чорны нерат
Усе шляхі перакруціў.

«Ага, ну вось някепскі двор,
Не дужа бедны, не багаты...»
Пацук наблізіўся да хаты,
У прызбе вынюхаў атвор.

[1] Магільнік у межах Масквы па дарозе на Мінск (зараз не існуе).

Пралез туды, стаіўшы дых,
І, поўны пільнае увагі,
Застыў узрушана ля лагі,
Між лёхаў змрочных і пустых.

Ён не выносіў пыл і бруд,
Яму было зусім няпроста
Сядзець употай пад памостам
І над сабою слухаць люд.

Ён ненавідзеў пацукоў,
Баяўся стрэціць нечакана
Між іх Жахлівага Івана
Ці нейкіх іншых сваякоў...

«Ну не, ты — хлус, а не паэт,
Івана вобраз спархнелы
Ён да жыцця вяртаў умела
І праслаўляў на цэлы свет».

«Калі каго і не жадаў
Сустрэць крамлёўскі «галавасцік»,
Дык гэта бацьку чорных свастык...»
«Ні ты, ні ты не адгадаў!

Жыццё вялікіх з таямніц...»
Між тым Пацук наставіў вуха,
У вочы лезла пацяруха
З гнілых разгойданых масніц.

Смуродам цвіль зрывала нос,
А ён трываў, і толькі словы:
«Замала хлеба... Трэба дровы...—
Злятала быццам бы з нябёс,—

Як пераждыць?.. У пыл сатрэ?
Кладзіся спаць... А я на плечы...
Не плач... У нашым у Зарэччы
Ніхто заўчасна не памрэ...»

«Зарэчча, што ж,— падумаў Пац,—
Яшчэ крыху — і я на месцы,
Душа спяе, трыбух наесца:
Пітва і ежы поўны тац.

Адно — хутчэй, адно — наўпрост,
З'явіўся месяц — дзякуй Богу,
Цяпер не зблытаеш дарогу.
Узлесак, сцежка, поле, мост...

А гэта што яшчэ за гук?
Бурчэнне, шоргат, піск мышыны...
Ага, спынілася машына:
Славуты воран — чорны крук».

Вакно суседняга жытла
Спужаным звонам зазвінела.
Кагосьці вывелі... у белым...
На двор з дзвярнога жарала.

Піхнулі ў кодаб. «Ну, куды?» —
Кіроўца вымавіў сіпата.
«Ды як заўжды — у Курапаты»,—
Азваўся хтосьці малады.

II

Пачуццё поўнай бездапаможнасці.
Што звязвае цябе з гэтымі моцна аселымі, гаворачымі, вастравокімі целамі больш трывала, чым з якой-небудзь рэччу, скажам, з асадкай для пісьма ў тваёй руцэ? Ці не тое, што ты з іхняй пароды? Але ты не з іхняй пароды...

Франц КАФКА.
30 кастрычніка 1920 г.

«Відаць, на Мінск»,— прамовіў хтось,
І больш ні слова, ні паўслова.
Жудой працятыя наскрозь,
Жанчыны ўздрыгвалі нервова.

Пакутна гледзячы у змрок,
Сядзелі змрочныя мужчыны:
«Вялікі грэх? Няслушны крок?
У чым прычына, ў чым прычына?!»

«Не краў, не браў, не забіваў,
Не біў, не слухаў, не шпіёніў,
Не лез, не тузаўся — трываў»,—
Адчайна білася у скронях.

«Чужых не знала мужыкоў,
Па вёсцы плётак не насіла,
Ішла бяда з усіх бакоў —
Употай моўчкі галасіла».

«...Здымаў царкоўныя званы...»
«...Яшчэ ні разу не раджала...»
«...Без нас малыя, як яны?..»
«...Чыёсь паклёпніцкае джала...»

«...Затым у Крым на Перакоп...»
«...Дзяцей выхоўвалі, расцілі...»

«...Ці там дажнуць апошні сноп?..»
«...У пацалунках беглі хвілі...»

Усе маўчалі, як адзін,
А думкі, думкі не сціхалі
Гаротным енкам з-пад грудзін:
«...Недажылі, недакахалі,

Недарабілі — не змаглі,
Недавучылі — не паспелі...»
«...Няўжо не чуюць у Крамлі?
Ці, можа, там даўно адпелі...

За тры малыя каласкі,
Якія трапіліся ў боты,
Калі спяшаліся такі
І грукацелі абмалотам?..»

«...Хіба за тое, што дзяцей
Вучыў любіць народ і мову...»
«...За словы: «Дойдзем да лапцей
Ад вашых мудрых пастановаў?..»

«...Відаць, таму, што дзень пры дні
Да цёмнай ночы па калгасах.
Дзе пехатой, дзе на кані,
Я нёс палітыку у масы:

— Вы мець павінны пільны зрок,
Сусед — учора, заўтра — вораг,
Ледзь толькі сон, ледзь толькі змрок —
Кулак ладуе ў рулю порах.

Абрэз, граната, пісталет...
Мы сёння маем вопыт горкі...
І грэў мне сэрца партбілет
З кішэні новай гімнасцёркі...»

Імчаў у цемру варанок,
Рыпелі стомлена рысоры,
І ехаў моўчкі каля ног
Пад чорнай лавай Пац мацёры.

Ён бавіў час: ён мераў люд
Адносна веры у збавенне.
Сачыў пакору, гнеў і спуд
Па вуснах, пальцах і каленях,

Шукаў няўпэўнасць па плячох
Халодны позірк пацучыны,
А затрымаўся на вачох
Чарнавалосае дзяўчыны.

Спакой Кеке[1] застыў у іх
І боль Надзеі[1] непакорнай.
Адна нагадвала дваіх,
Прынамсі, так з-пад лавы чорнай...

Яшчэ, здавалася, жывот...
Заёрзаў хтось і ... хвост пад ботам...
Пацук у гневе: «Усіх на звод!
Васіль? Святлана? Якаў?[2] — Хто там?..»

Гамульцы піскнулі крыху.
Машына стала.
Хвост свабодны.
На двор, ва ўгоду трыбуху:
Бяжыць праз дзверы Пац галодны.

[1] Імёны жонак Сталіна.
[2] Імёны дзяцей Сталіна.

У свежасць ночы выбухнула золь
І на нябёсах Бог перажагнаўся.

Панесла рэха: «...што» і следам «...на!»
А рэха стрэлаў біла ў рэха словаў,
І месяц плыў бялей ад палатна,
Так не да месца выгнуты падковай.

Чароды перапуджаных варон
Крычалі страшным крыкам не
вароннім...
— Слабо, сяржант, на трох адзін
патрон?
— Чаму слабо, калі страляць у скроні?

— Тады страляй.
— Паб'емся аб заклад?
— На куфаль піва?
— Лепш на цыгарэты,
Мо прывязуць яшчэ на добры лад
Якога дыпламата ці паэта...

І тут з машыны выпіхнулі трох.
— Глядзі, сяржант, якраз, як мы хацелі.
Тры галавы і — слоены пірог.
— Прымай работу,— вымавіў і стрэліў.

Упала двое: першая — яна,
Дзяўчына, чарнакосая такая,
І ён — стары, на скронях сівізна,
А ў сівізне крывавая крывая.

Сагнуўся трэці. Ірвануў на плот.
— Трымай падлюгу!..
Заспявалі кулі.
Скачок адчаю — і застаўся... бот
Ды кудлакі скрываўленай кашулі.

— Уцёк! Уцёк...
— Ад нас ён не ўцячэ!
— Мы папалюем дружна і на славу.
— Падранак.
— Ледзьве ногі валачэ...
— Дагонім?
— Знойдзем па слядах крывавых...

А ён не бег. «Навошта?» і «Куды?»
Як два платы наўкол павырасталі.
«У іх паўсюль заставы і пасты,
А Бог высока, і далёка Сталін...

Я змог бы раны. Страшнай Праўды груз
Прыціснуў долу, жылы абрывае;
Няўжо такі пірог — увесь Саюз?
Няўжо мацнее той, хто спажывае?

Хто спажывае... Ленінскі урок
Засвоіў добра пераемнік гнюсны:
«Трымай заўжды наўспружаным
курок...»
Хто спажывае... Задрыжэлі вусны.

Ён сеў пад дуб і адпусціў душу,
Уратаваў і вывеў з-пад расстрэлу,
Сказаў: «Ляці... прашу цябе, прашу...»
А ў небе птушка крыллем шамацела...

Двох падарожных згледзелі яго.
Хацеў сказаць па-рымску: пілігрымы,
Але куды там Рыму да таго,
Куды там ІНКВІЗІТАРСКАМУ Рыму.

III

Людзі кажуць: той вясною
Каля сосен шумных
Стаяў Сталін раніцою,
Думаў свае думы...
...Каля Мінска борам крочыў
На дасвецці сінім.

Анатоль ВЯЛЮГІН.

— Агонь!
— За што?! —
працяты куляй боль
З яшчэ жывым:
— За Сталіна! —
з'яднаўся.

Машыны гул прарэзаў цішыню...
Зларадны шэпт:
— Без нас пірог дапёкся.
— Вазьмі цыгаркі...
— Дай яшчэ агню.
— Агню няма.
— Спрачаешся?
— Зарокся...

За ногі ў кодаб, гэтак жа назад.
— Кладзі ля бабы, хай пацешаць душы
... іх маць.
— Сяржант, адстаўце мат!
— Гэй, старшына, пясочкам
прыцярушым?

— Засыпем заўтра, як запоўнім склад.
— А гэта — там, на бабе, што за дзіва?
— Шашок!
— Пацук!
— Паб'емся аб заклад?
— На цыгарэты!
— Не, цяпер на піва.

— Давай, страляй.
— У звера не магу.
— А ў гэтых?
— Гэтых?.. Ворагі народа.
— Тады я сам табе дапамагу
Дазнацца, што за звер, якой пароды.

І грымнуў стрэл, і дрыгнула рука —
І тут, і там — у мёртвага у доле.
— Ну што? Каго? Шашка ці пацука?
— Рука прыстала. Можа, ўжо даволі?

— Даволі.
— Едзем?
— Пэўна што пара...
Пайшла машына, папаўзла дадому...
У чорнай яме белая гара
Пад месяцам ляжала нерухома.

Чаўклівы лес, як казачны палац
У царстве Цмока, жудасці і гора...
І вось між трупаў варухнуўся Пац,
Нюхнуў паветра, нос задраўшы ўгору.

Хвілінку прагна слухаў цішыню:
Ён мог загінуць... Жах сыходзіў з твару...
Ён зноўку жыў, адчуўшы цеплыню,
Ён зноўку дыхаў цеплынёй ахвяры.

Шчаслівы час. Падданыя ля ног.
Бяры любога, ласуйся да млосці.
У дваццаць столак слоены пірог:
Вантробы, мяса, кроў, мазгі і косці.

Жаночы труп прывабіў Пацука:
Струмень крыві застыў ля чорнай раны,
А грудзі з цёплым пахам малака
Бялелі пад кашуляй разадранай.

Пацук прайшоў па целе маладым,
Прыпаў да смочкі радасным укусам,
І малако струменьчыкам густым
З крывёю разам пацякло па вусах.

Ён піў з грудзей, як п'юць са спарыша,
Пітво і сліна пырскамі ляцелі,
Хмялелі думкі, лапы і душа,
Калі душа была ў яголым целе.

Спатоліў смагу. Цяжкаю хадой,
Няроўным крокам да вачэй пакрочыў
І выеў вочы з іхняю жудой,
Так шырака расплюшчаныя вочы.

Глядзеў на баль спалоханы пугач,
Груган прырос да хвоі кіпцюрамі,
Савіны крык — аднойчы страшны плач —
Адсюль наўцёкі кінуўся барамі.

А Пац тлусцеў ад сытнасці мазгоў,
Настаўнік курапацкіх кулінараў,
Любіў аквітнасць [1] — стол без берагоў,
Дзе ён адзін і жыў і гаспадарыў.

Шарэла ноч — збіралася на дзень.
Пацук прылёг ля ямы на хвіліну,
Заплюшчыў вочы і пабачыў цень:
Галодны скон з'явіўся па даніну.

Дарма ісці у нейчае жытло.
Адна надзея — тут людзей абмацаць.
Абмацаў. Недабітых не было,
Жывых тым больш, апроч, вядома,
Паца.

І заблішчэла звонкая каса...
Пацук прачнуўся, глянуў навакола.
Узнёслая світальная раса
Самотнымі слязьмі сцякала долу.

---

[1] Дастатак, багацце, празмерная колькасць.

А вечнасць зоркай глёдзела здаля
У гэты свет часовы і трывожны.
«Хутчэй дамоў, да зорнага Крамля!»
Курэў з-пад лап у Паца пыл дарожны...

Мінаў мястэчкі, вёскі, гарады,
Яны не спалі ўжо, але маўчалі.
За спінаю крывавыя сляды
Крывавы шлях тырана пазначалі...

IV

Каля дубоў,
у засені зацішнай,
відушчы бачыць помнікі другія.
Уладзімір ДУБОЎКА.

— Вось ты, сынок, сказаў: вайна,
Спытаў пра спаленую вёску,—
Стары прысеў каля вакна,
Нервова ўзяўшы папяроску,—

Вайна вядома, што была,
Але яшчэ да страшнай сечы
Не стала нашага сяла,
Сканала нашае Зарэчча.

Ужо мінула процьма дзён,
А я ўсё бачу: ноч у хаце...
А мне ўсё чуецца праз сон,
Як размаўляюць бацька з маці:

— Замала хлеба.
— Што ж рабіць?
Усім нялёгка...
— Трэба дровы.
— Перажывём.
— Як перажыць
Без дроў, без хлеба, без каровы?

— Напэўна, пойдзем пазычаць.
— У пыл сатрэ жыццё такое.
— У пыл сатрэ?.. Кладзіся спаць,—
На момант сціхла ўсё ў пакоі.

І раптам пац. Ты верыш — не?
Душа і сэрца — ўсё знямела,
Заварушыўся ля мяне
Сваім вялізным чорным целам.

Я закрычаў, а ён хвастом
Ударыў маці, бацьку, брата
І, закруціўшыся вінтом,
У ноч панёсся з нашай хаты...

Мяне збудзілі. Я гарэў.
Халодны пот сцякаў па твары.
— Ну што ты, сынку?
— Захварэў?
— Ратуйся, мама. Пац... Пачвара...

На вуліцы выла і гуло.
Навокал цемра панавала.
Машыны зыркае святло
Яе на момант разарвала.

Падняўся бацька да вакна,
Праз шыбу глянуў асцярожна
І больш не клаўся давідна,
Па хаце ходзячы трывожна.

Заняўся ранак... Дзень мінуў...
І зноўку ноч...— стары запнуўся,
Камяк у глотцы пракаўтнуў
І замаўчаў, і адвярнуўся.

Слязу нябачную змахнуў...
Трываў... Не вытрываў... Заплакаў...
Знадворку, чуючы вясну,
Шчаслівы грак ля плоту гракаў.

Шарэлі талыя снягі
На белым тле вільготным брудам...
Глядзелі з покуці Багі,
Відаць, прыгадваючы Юду...

— Даруй, сынок,— сляза плыла...—
Ды што казаць... Такія рэчы...
Не стала нашага сяла...
Сканала нашае Зарэчча.

Забралі ўсіх, акром малых,
А я чапляўся за матулю;
Мяне схапілі... Збілі дых...
З дарогі ботамі спіхнулі...

Калі цікава — запішы:
У тую ноч ад нашай хаты
Я чуў размову на шашы:
— Куды?
— Вядома, ў Курапаты.

— Табе не страшна?
— Не мялі,
Пра гэта дома пагаворым...
— Наркома нашага ўзялі
І той народ, што тут учора...

— Дык што з таго? Кажу: маўчы,
Пачуе хто — дастанеш плахі...
Крычалі ў полі крумкачы,
У жаху сцішыліся жахі...

А што датычыць... Аб вайне...
Дык гэта іншае пытанне,—
Стары наліў сабе і мне,—
Давай усіх, сынок, памянем.

V

Не трэба, каб золкі спусціўся туман.
Паўстань, пераможны дзень.
Уладзімір КАРАТКЕВІЧ.
30—31 кастрычніка 1959 г.

— Глядзіце: Пац!
Націснем на пяту!
— Лаві!
— Шпурляй!
Ляціць камене, смецце.
Не горш ад іншых верашчыць: «Ату!»
Узброены і вышкалены трэці.

Які азарт, які святарны гнеў,
Драпежнасць рухаў, непахіснасць волі.
Ці я сляпы? Ці ён зусім здурнеў?..
Усё прадбачыў, гэтага — ніколі...

Пачуцці — прэч, эмоцыі — далоў,
Чаму аднога Паца да адказу?
Агонь ідэй, загадак, фактаў, слоў —
Усё ў яго, у іншых — ані разу.

Падманшчык трэці, ты з чыёй рукі
У нас такія хітрыкі заводзіш?
Нябожчык — Пац, жывыя — пацукі
Жывуць між намі, плодзяцца і
шкодзяць.

Хіба не іхні геній спарадзіў
Жабрачае убоства нашых жыццяў
І вывеў свету цэламу на здзіў
Філосафаў і знаўцаў прыкарыцця?

Яны крычаць усе да аднаго:
«Мы самі пачалі перабудову!»
А хто ж давёў краіну да таго?
На гэта нам ні слова, ні паўслова.

Паэт не я. Я ўмею рыфмаваць,
Штодня, штоночы, у хаце і на працы...
Паэт не зможа праўду прыхаваць,
А я маўчу... Былі ж бацькі у Паца.

Вялікія духоўныя бацькі...
Паэт назваў бы... Між радкоў пазначыў,
А я маўчу... Святкуйце, пацукі...
Апошні раз вы ставіце на ўдачу.

Мяркую: марна. Шанец на нулі,
Але вядома: спроба — не хвароба,
Магчымасць ёсць прабіцца ў каралі,
Ці ў Пацы... Як вам болей даспадобы?

Магчымасць ёсць і нават сілы ёсць,
Але бракуе практыкі змагання:
Не ў стане вы сваю суцішыць злосць,
Паверыць — не сабе — другім —
не ў стане.

Такі падарак вашага жыцця,
Падмурак вашых думак і тэорый.
Здаецца зрэдку: ў стане забыцця
Прыдумаў гэта ўсё філосаф хворы.

. . . .

Я — ненармальны? Як нармальным
быць?
Вунь, кажуць, Пац і гэны з псіхапатаў.
У нас няма праблем, калі здабыць
Камусьці трэба новых Курапатаў.

Змяніся лідэр — зменіцеся ўсе,
Паставіце на іншую кабылку,
І недзе, на нейтральнай паласе,
З палёгкаю прызнаеце памылкі...

Крыху бязладна? Кажаце: у лоб?
А я стаміўся ў нетрах алегорый...
Зарэчча... Курапаты... І Чарнобль...
Спыніце спіс... Інакш — не дагаворым...

Бо проста будзе некаму казаць
Пры нашай супер-вольнай волі слова...
Не ўбачыць рану і не завязаць,
Яна ад Мазыра да Магілёва...

Вы ж чулі ўсё, вы ж ведалі пра ўсё,
У вас, як той казаў, «ума палата»...
Стамілася каса, трашчыць кассё
На ніве, што завецца Курапаты...

Патухла лямпа: волас адгарэў.
У хаце цемра. Вобмацкам — на ложак.
А мо рэактар зноўку закурэў?..
А можа быць... а можа быць... а можа...

З паэтычнай пошты

Бронислав СПРИНЧАН

Штрафники

Памяти белорусского писателя
Алексея КУЛАКОВСКОГО

«Он ротою командовал штрафной...»
И это обстоятельство внушало
Мне в детстве, исковерканном войной,
Что он —
важней любого генерала.

Я к штрафникам еще тогда, в войну,
Проникся состраданьем и любовью
За то, что часто не свою вину
Они смывали собственною кровью.

Не раз фронты
за промахи штабов —
На Ингульце,
на Припяти,
на Висле —
Расплачивались жизнью штрафников
Под танками, что тучами нависли..

Защитники Отеческой земли,
Бежавшие из плена,
неуклонно
С повинной, словно на Голгофу, шли
В штрафные трудовые батальоны.

Как бывший пленный, потеряв права,
От горьких унижений обессилев,
Валил деревья и пилил дрова
Защитник Брестской крепости Гаврилов

Все чаще нынче в памяти моей,
Когда один я на один с природой,
Всплывает:
«Кулаковский Алексей
Командовал в боях штрафною ротой, —

Его родная веска Кулани,
Его взрывная повесть «Добросельцы»,
Та, за какую снова в штрафники
Его загнали — старого гвардейца...»

Вот и сейчас, когда закат погас,
Под звездами
коленопреклоненно
Я снова с болью думаю о вас,
Штрафные взводы,
роты,
батальоны...

Мечыслаў ШАХОВІЧ

Вецер абнаўлення

Суіснаванне дабрыні і зла,
Суіснаванне вернасці і здрады...
Кагосьці бяда скруціла і звяла,
А нехта ж, злы, чужому гору рады.

Нясём мы ў белы свет цяпло, святло,
А нехта ж носіць камень у кішэні.
О, як нялёгка абясшкодзіць зло,
Хаця штодзённа бой даём мы дрэні.

Мяшчане ўсюды пруцца напралом,
Яны зракліся, адшчапенцы, веры,
І моляцца на свой уласны дом,
І маці здрадзяць у імя кар'еры.

Яны сумленнем не змяраюць крок.
А ці было у іх сумленне тое?
Яны паклёп узводзяць, як курок,
І цэляцца — у самае святое!

Ідзём вайной на зло мы зноў і зноў,
Вітаем душ змарнелых абнаўленне.
Адчулі сэрцам мы павеў вятроў,
Што будзяць нашы думкі і сумленне.

Маці

Нейк па-свойму
адлік вяла яна суткам:
Нават гадзіны
ёй здаваліся вечнасцю...
Вокны,
зашклёныя матчыным смуткам,
Хата,
дзе столькі цяпла, чалавечнасці...

Хата цяпер —
нібыта шпакоўня пустая,
Толькі, як шмат гадоў назад,
засталося неба сінім.
Як матчына сівізна густая,
На вішнях старых
бялее крамяны іней.

Калі хоць зрэдку
бываю дома,
Кожнае дрэва
за мной асуджальна сочыць,
Глядзяць на мяне
са сваёй адвечнаю стомай
Старыя крынічкі,
як маміны выцвілыя вочы.

І асядае павольна
на скроні мае
Дым успамінаў
палынна горкавы...
О, як мне маці
ў жыцці не стае!
Росы, як маміны слёзы,
упалі на травы.

ПАД АПЕКАЙ КЕНТАЎРА

Сталіншчына і шляхі развіцця выяўленчага мастацтва

Віктар ШМАТАЎ,
кандыдат мастацтвазнаўства

У ПРАЦАХ даследчыкаў мастацтва Савецкай Беларусі 30—40-я гады дагэтуль разглядаюцца як значны крок наперад, якасна новы перыяд у развіцці нацыянальнай культуры. Быў час, калі гэта падавалася так: «Указанне І. В. Сталіна аб сацыялістычным рэалізме, як творчым метадзе савецкага мастацтва, садзейнічала ўздыму беларускага мастацтва на больш высокую ступень, адкрыла перад мастакамі шырокія магчымасці ідэйнага росту і ўдасканалення майстэрства» («Мастацтва Савецкай Беларусі», Мн. 1955). Цяпер фармуліроўкі, вядома, іншыя, але сутнасць тая ж: з 30-х гадоў пачаўся новы этап, уздым, перамога сацыялістычнага рэалізму. А 20-я — гэта толькі сціплы подступ да бліскучай перамогі ды розныя «фармалістычныя выкрунтасы», «ізмы» — кубізм, супрэматызм і г. д.

Аб тым жа, што на самай справе рабілася ў беларускім выяўленчым мастацтве 20—30-х гадоў, яснасці няма. Публікацыі пра фарміраванне нацыянальнай мастацкай школы, яе першыя крокі і амаль поўны пагром у часы разгулу сталіншчыны дагэтуль можна пералічыць на пальцах, ды і тыя прысвечаны асобным з'явам, асобным творцам мастацтва Беларусі.

Не прэтэндуюць на паўнату і гэтыя нататкі: шмат якія тагачасныя жывапісцы, скульптары, графікі тут нават не згадваюцца. Спынюся на тых момантах развіцця беларускага мастацтва 20—30-х гадоў, якія ўяўляюцца мне найбольш характэрнымі, на творчасці тых мастакоў, у працах якіх адметныя самабытныя рысы нацыянальнай мастацкай школы выявіліся найбольш рэльефна, выразна.

ВЕНГЕРСКІ асветнік Дзёрдзь Бешэнеі ў 1778 г. пісаў: «Ніколі на зямным шары нацыя не авалодвала мудрасцю, глыбінёй, пакуль не ўцягвала навуку ў родную мову. Кожная нацыя становіцца вучонай на сваёй мове і ніколі — на чужой».

Выяўленчае мастацтва таксама не можа ўзняцца да сапраўдных вышынь на адных перайманнях, «жыць італьяншчынай», як казаў У. Стасаў, або якой іншай культурай. Вульгарызатары (гэты прыдуманы ў гады застою тэрмін занадта недакладны і паблажлівы ў адносінах да злачынцаў — разбуральнікаў нацыянальнай культуры) добра разумелі ролю мастацтва ў сцвярджэнні народнай самабытнасці, самога існавання народа. Невыпадкова ў гады сталіншчыны разам з вучонымі, пісьменнікамі і паэтамі пакутавалі і мастакі — у першую чаргу найбольш самабытныя. Праўда, такіх масавых рэпрэсій, як у літаратуры, у выяўленчым мастацтве не было, бо яно рабіла тады толькі першыя, досыць сціплыя крокі; уласна беларускіх, нацыянальных жывапісцаў, скульптараў, графікаў былі тады ўсяго толькі адзінкі. Менавіта яны і сталі ахвярамі — усе без выключэння.

Сёння нярэдка чуеш, што беларускаму мастацтву (прынамсі, многім творам) бракуе яркай нацыянальнай самабытнасці. Але гэтая «безаблічнасць», «нейтральнасць» да традыцый Бацькаўшчыны не ўзніклі самі па сабе — яны рупліва выхоўваліся ў 30—40-я гады. А ў першыя паслякастрычніцкія гады станаўленне нацыянальнай мастацкай школы было шматабяцаючым. Звернемся да фактаў.

Развіццё выяўленчага мастацтва на гэтым этапе ішло больш запаволена, чым, напрыклад, развіццё літаратуры і тэатра. Дарэвалюцыйная рэчаіснасць не пакінула Савецкай Беларусі ні адпаведных музейных збораў, ні навуковых даследаванняў па мастацтве. І гэта невыпадкова. Бюракратычная сістэма царызму з яе ідэалагічнай цэнтралізацыяй рабіла ўсё магчымае, кабператварыць Беларусь у культурную правінцыю (а дакладней — калонію), пасеяць міф пра тое, што ў гэтай беднай сялянскай старонцы ніякай уласнай культуры ніколі не існавала наогул. «Польскае», нават «літоўскае» (радзей) прызнавалася, а «беларускае» нязменна ставілася пад сумненне. Разам з роднай мовай фактычна пад забаронай, як вядома, была сама назва «Беларусь». У рускіх і польскіх дарэвалюцыйных даследаваннях па мастацтве тэрмін «беларускае мастацтва» амаль не сустракаецца. Палякі скрозь гаварылі аб «крэсах усходніх», рускія мастацтвазнаўцы называлі беларускія мастацкія помнікі «польскімі», «літоўскімі», або нават «украінскімі» (а з цягам часу ўсё часцей рускімі). Віленская мастацкая школа, якая адыграла вялікую ролю ў XIX ст., спыніла сваё існаванне ў 1832 г. разам з закрыццём Віленскага універсітэта. Многія яе выхаванцы (Шэмет, Дамель, Кулеша, Бычкоўскі, Карчэўскі, Дмахоўскі, Орда, Альхімовіч, Слядзінскі і інш. — амаль усе яны ўраджэнцы Беларусі) былі рэпрэсіраваны, сасланы за межы радзімы. Некаторыя творцы, не знаходзячы прымянення таленту дома, працавалі ў Расіі (Бялыніцкі-Біруля, браты Гараўскія, Мінешын, Багданаў-Бельскі, Заранка і інш.).

Калі новая беларуская літаратура пасля Кастрычніка магла абаперціся на родную мову, на вопыт сваіх папярэднікаў (Дунін-Марцінкевіч, Багушэвіч і інш.) і мела ўжо шырокапрызнаных мастакоў слова — Купалу, Коласа, Багдановіча, — дык новае беларускае мастацтва такога падмурку не мела, цэлыя культурныя пласты ў гэтай галіне яшчэ трэба было асэнсаваць як нацыянальную спадчыну. Мастакі, якія працавалі на Беларусі ў 20-я гады, нічога (ці амаль нічога) не ведалі пра нашы мастацкія традыцыі, пра сваіх папярэднікаў. Больш таго, многія з іх наогул не ўсведамлялі, што яны жывуць і працуюць у Беларусі. Адсюль — тэматычная эклектыка твораў, іх слабая сувязь з рэальным жыццём Беларусі.

«Толькі каля паловы прац (на Ўсебеларускай мастацкай выстаўцы 1925 года. — В. Ш.) у той ці іншай ступені мела пэўнае дачыненне да Беларусі. Але трэба яшчэ раз асабліва падкрэсліць, што ў большасці выпадкаў дачыненне гэтае з'яўлялася часта выпадковым і не было вынікам свядомага жадання аўтараў унесці ў сваю творчасць нацыянальныя элементы. Магчыма, што часткова гэта тлумачыцца тым, што не ўсе нашы мастакі шчыльна звязаны з беларускай глебай, што для некаторых з іх ліку яна не з'яўляецца бацькаўшчынай, але толькі месцам болей ці меней часовай працы, у якой яны яшчэ не зразумелі ўсіх тых асаблівасцей нашага сучаснага культурнага будаўніцтва, якія вымагаюць рашуча адмовіцца ад ранейшых поглядаў і спосабаў падыходу да нашай краіны» (М. Шчакаціхін, «Сучаснае беларускае мастацтва», «Полымя», 1926, № 6).

Тут і далей, гаворачы пра 20-я гады, вымушаны пакуль што цытаваць аднаго толькі М. Шчакаціхіна, бо ў той час ён, бясспрэчна, быў не толькі найбольш дасведчаным, але і па сутнасці адзіным прафесійным мастацкім крытыкам і гісторыкам. Яго дакументальныя сведчанні вельмі важныя. Да таго ж цытаты дазваляюць пазнаёміцца з узорамі нашай мастацтвазнаўчай крытыкі 20-х гадоў.

«Большасць іх (мастакоў-удзельнікаў выставак 20-х гадоў. — В. Ш.) з'яўляецца для нас чужой, не звязанай шчыльна з беларускай глебай, часам нават ад яе зусім адарванай, нягледзячы на сваё беларускае паходжанне, альбо ў кожным выпадку зусім не зацікаўленай ў справе нашага нацыянальна культурнага будаўніцтва, далёкіх ад нашых сучасных імкненняў, мэт і задач» (М. Шчакаціхін, «На шляхах да новага беларускага мастацтва», «Полымя», 1927, № 2).

У станаўленні беларускай савецкай мастацкай школы не адыгралі істотнай ролі ні выстаўкі ў Бабруйску (1919) і Мінску (1921), ні тое, што Віцебск у 1918—22 гг. на пэўны час не без уздзеяння М. Шагала, К. Малевіча і іншых стаў адным з найбольш значных асяродкаў авангардысцкага мастацтва ў нашай краіне. Сапраўднае адраджэнне выяўленчай культуры пачалося крыху пазней. Яно праводзілася ў адпаведнасці з ленінскай нацыянальнай палітыкай, практычныя мерапрыемствы якой былі вызначаны рэзалюцыяй X з'езда РКП (б) «Аб чарговых задачах партыі ў нацыянальным пытанні». Сацыялістычная дзяржаўнасць беларускага народа, беларусізацыя школы, тэатра, дзяржаўнага апарату, развіццё нацыянальнай літаратуры — усё гэта вымагала і беларусізацыі выяўленчага мастацтва.

Клопатам пра развіццё беларускага нацыянальнага стылю ў мастацтве прасякнуты і выступленні тагачасных беларускіх мастакоў, дзеячаў культуры. Канцэпцыя нацыянальнай беларускай выяўленчай творчасці найбольш глыбока і распрацавана менавіта ў тагачасных працах М. Шчакаціхіна, якія не страцілі сваёй актуальнасці і даўно ўжо чакаюць перавыдання. У артыкуле «Матывы краязнаўства ў нашым сучасным мастацтве» («Наш край», 1926, № 2—3) ён, у прыватнасці, пісаў:

«Паколькі ўся наша сучасная культура пры сацыялістычным змесце будуецца на падставах усебаковага і вольнага нацыянальнага самавызначэння народаў, — пастолькі і наша мастацтва, як адна з ліку складаных частак гэтай культуры, павінна ў агульным сваім кірунку ісці аналагічным шляхам. Гэта вымагае ад яго, у першую чаргу, пэўнага прадметнага зместу, уважлівай цікавасці да таго, што зразумела і блізка, што ўласціва і што патрэбна таму народу, сярод якога яму прыходзіцца працаваць, з усімі яго нацыянальнымі адзнакамі і асаблівасцямі».

Рубяжом, з якога пачынаецца прынцыпова новы этап у выяўленчым мастацтве Савецкай Беларусі, даследчыкі звычайна называюць 1925 год, калі ў Мінску адкрылася першая Усебеларуская мастацкая выстаўка. Тут патрэбна агаворка. Выстаўка 1925 г. сапраўды выявіла мастакоў, якія працавалі на Беларусі, і пазнаёміла з іх творчасцю працоўных рэспублікі, але сапраўдны выхад мастацтва на шырокую грамадскую арэну пачаўся крыху пазней. Больш дакладнай датай гэтай падзеі я б назваў 1927 год, калі ў Мінску было створана «Усебеларускае аб'яднанне мастакоў». Менавіта з гэтага часу пачаўся арганізацыйны перыяд функцыяніравання мастацтва, яго больш актыўная сувязь з грамадскім жыццём, паступовая беларусізацыя зместу і формы.

Але ў спрыяльных умовах нацыянальнае мастацтва фактычна развівалася ўсяго тры гады — з 1927 па 1930 год. Згаданае «Усебеларускае аб'яднанне мастакоў» мела свае філіялы ў Мінску, Віцебску, Гомелі, Магілёве, Маскве і Ленінградзе. У яго ўваходзілі: А. Грубэ (старшыня), М. Станюта (сакратар), М. Філіповіч, Віер, Астаповіч, Дваркоўскі, Дучыц, Тычына, Мрачкоўская.

Неўзабаве было створана і аб'яднанне «Прамень», якое прадстаўлялі У. Бохан, А. Вало, Т. Выхадцаў, М. Гусеў, В. Мурашоў, А. Марыкс, Я. Розанаў.

● Існавала таксама «Група яўрэйскіх мастакоў» (П. Кац, Ш. Коткіс, Г. Разнікаў, А. Шэхтэр, І. Эйдэльман).

Асобную групу складалі «незалежныя» мастакі, якія не ўвайшлі ў аб'яднанні: А. Бразэр, І. Кур'ян, Л. Ніціцін, Ю. Пэн, Я. Спрышын і інш.

Была наладжана рэгулярная выставачная дзейнасць: першая Усебеларуская мастацкая выстаўка адбылася ў 1925 г., другая — у 1927, трэцяя — у 1929, закладзены традыцыі персанальных выставак. Першай стала творчая справаздача М. Філіповіча ў 1922 г.

Пры Дзяржаўным выдавецтве, створаным ў 1924 г., паспяхова развівалася кніжная графіка (сярод яе піянераў — Гуткоўскі, Тычына, Змудзінскі); рэгулярна рабіў выпускі Віцебскі мастацкі тэхнікум, створаны ў 1923 г. (прычым студэнты пачалі распрацоўваць праблемы беларускага стылю); створаны Беларускі дзяржаўны музей з аддзеламі: мастацкім, археалагічным, нумізматыкі і сфрагістыкі, царкоўна-археалагічным, этнаграфічным, старабеларускай вайсковасці, яўрэйскім. Музей меў свае філіялы ў Гомелі, Віцебску, Магілёве, бібліятэкі пры іх налічвалі дзесяткі тысяч тамоў.

Праца па вывучэнні мастацтва вялася пры кафедры гісторыі беларускага мастацтва ў Беларускім дзяржаўным універсітэце, а таксама ў гістарычна-археалагічнай секцыі Інстытута беларускай культуры (Інбелкульт). У Беларускім універсітэце чытаўся курс «Гісторыі беларускага мастацтва». Пачалі рэгулярна выпускацца «Працы камісіі гісторыі мастацтва», шэраг тагачасных мастацтвазнаўчых даследаванняў не страцілі навуковай вартасці і сёння.

Акрамя Шчакаціхіна, пра мастацтва пісалі Хозераў, Каспяровіч, Шлюбскі, Гаўрыс. Але, думаецца, асаблівым дасягненнем было тое, што ў канцы 20-х гадоў у выяўленчай культуры з'явіліся мастакі з высокім узроўнем нацыянальнай свядомасці. Сярод іх перш за ўсё павінен быць названы Міхась Філіповіч (1896—1947) — удзельнік шматлікіх выставак, жывапісец, графік, майстар дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва.

«Пакуль што яго працы змяшчаюцца ў адным пакоі (гаворка ідзе пра персанальную выстаўку ў 1922 г. — В. Ш.). Але як увойдзеш у гэты пакой — бачыш адразу гарачае беларускае сэрца, багатую фантазію і смелую індывідуальную ўлюбёную творчасць... Двума вялікімі задаткамі багаты наш маляр: глыбокай беларускасцю, багатай і адважнай індывідуальнасцю. Калі ў гэтым напрамку наш малады талент будзе развівацца далей, дык беларускае мастацтва абагаціцца сур'ёзнай сілай» (З. Бядуля, «Выстаўка маляра М. Філіповіча», «Савецкая Беларусь», 1922, 24 жніўня).

Варта прыгадаць творчасць М. Станюты і У. Кудрэвіча. У іх палотнах адчуваецца ўплыў імпрэсіянізму. Напрыклад, у вядомай рабоце М. Станюты «Партрэт дачкі» (1923) — палатне, якое, нягледзячы на досыць умоўны і, можа, нават няпэўны малюнак, вабіць нейкай дзівоснай прыцягальнай сілай. Такой жа незабыўнай засталася «Раніца» (1924) У. Кудрэвіча — відаць, самы яркі прыклад імпрэсіянізму на беларускай глебе.

У графіцы ў 20-я гады ярка раскрыўся талент віцебскага гравёра Я. Мініна. Яго ўлюбёная тэхніка — гравюра на дрэве. У 1926—1928 гг. ён стварыў значную колькасць сваіх лепшых прац: краявідаў Віцебска, помнікаў драўлянага дойлідства, партрэтаў, экслібрысаў.

Я. Мінін — удзельнік шматлікіх выставак у нашай краіне і за мяжой. У маі 1928 г. экслібрысы Мініна разам з творамі іншых беларускіх мастакоў экспанаваліся ў Лос-Анжэлесе. На выстаўцы «Асацыяцыі рэвалюцыйных мастакоў Украіны» музей Кіеўскага універсітэта набыў адразу ўсе гравюры Мініна. Частка твораў была набыта графічным кабінетам Дзяржаўнага музея выяўленчых мастацтваў імя А. С. Пушкіна ў Маскве.

Відаць, найбольш цікавая постаць у скульптуры таго часу — А. Грубэ. Яго працы 20-х гадоў «Максім Багдановіч», «Лірнік», «Раб» і іншыя і сёння застаюцца непераўзыдзенымі па пластычнай выразнасці. У пошуках мастацкага стылю скульптар звярнуўся да традыцыйнага народнага разьбярства. Гэта выявілася не толькі ў характэрным для народнай паліхромнай скульптуры матэрыяле (дрэва), але і ў асаблівай экспрэсіі вобразаў, свядомым адыходзе ад акадэмічных норм і канонаў.

Каштоўныя набыткі былі і ў кніжнай графіцы: асобныя вокладкі 20-х гадоў Гуткоўскага, Тычыны, Філіповіча, Змудзінскага ўспрымаюцца як дасканалыя графічныя кампазіцыі. Некаторыя з іх у 1927 г. былі паказаны на міжнароднай выстаўцы ў Лейпцыгу.

Я далёкі ад намеру перабольшваць тагачасныя дасягненні: крышталізацыя мастацкай школы яшчэ толькі-толькі пачыналася. Працэс не быў завершаны, пошукі Філіповіча, Астаповіча, Грубэ, Гуткоўскага, Мініна, Тычыны і іншых засталіся незавершанымі. Але і тое, што яны паспелі зрабіць, стала нашай выяўленчай класікай. Праз мастацтва, у тым ліку і выяўленчае, адбывалася самапазнанне народа. Былі ўсе падставы лічыць, што Беларусь напярэдадні культурнага ўзлёту. І раптам...

«У сучасны момант беларускі нацдэмакратызм становіць сабою баявую контррэвалюцыйную ідэалогію кулака, буржуазнага і дробнабуржуазнага інтэлігента, якія змагаюцца пад прыкрыццём нацыяналістычных лозунгаў за звяржэнне ўлады Саветаў і замену яе буржуазнай дэмакратыяй, — дыктатурай эксплуататараў» (С. Вальфсон, «Навука на службе нацдэмаўскай контррэвалюцыі. Ідэалогія і метадалогія нацдэмакратызма», Мн., 1931, с. 7).

«Контррэвалюцыйныя нацдэмы, высунуўшы «тэорыю самабытнасці» беларускай культуры, прапаведвалі барацьбу супраць збліжэння з рускай культурай, здольнай быццам бы праглынуць беларускую, арыентавалі мастакоў на буржуазны Захад, у прыватнасці на Польшчу, ставілі асноўную мэту — адрыў Беларусі ад Савецкага Саюза, рэстаўрацыю капіталізму шляхам інтэрвенцыі з Захаду. Літаратура і мастацтва ў гэтым плане разглядаліся як ідэалагічная падрыхтоўка». (А. Замошкін, «Каталог выстаўкі беларускага мастацтва», М., 1935).

А ЯК БЫЛО на самай справе? Ужо на першай Усебеларускай выстаўцы экспанаваўся «Партрэт У. І. Леніна» П. Гуткоўскага. М. Філіповіч і В. Волкаў паказалі эскізы, прысвечаныя рэвалюцыйным падзеям 1905 г. у Мінску. З. Азгур экспанаваў партрэты рабочых, Семашкевіч — «Камсамолку», Грубэ — бюст Каліноўскага, Бразэр — Скарыны. Шмат было прац, прысвечаных працоўным Беларусі. У 1928 г. мастакам быў упершыню дадзены сацыяльны заказ на тэму «Праца»—у выніку з'явіліся новыя творы, якія сведчылі пра «набліжэнне тэматыкі мастацкіх твораў да інтарэсаў і патрэб сацыялістычнага культурнага будаўніцтва Савецкай Беларусі».

Вось як фармулявалі свае задачы арганізатары першай Усебеларускай выстаўкі 1925 г:

«Выстаўка павінна паказаць шырокім працоўным масам БССР тыя фактычныя дасягненні, якія мы ўжо маем у галіне прасторавых мастацтваў, з'явіцца лепшым спосабам падрахунку нашых мастацкіх сіл і нават вядомай спробай для нашых мастацкіх інстытуцый і паасобных мастакоў, яная дазволіла б канкрэтна выявіць тыя мастацкія групоўкі або напрамкі, на якія мы можам у далейшым абапірацца ў справе культурнага і сацыяльнага будаўніцтва Савецкае Беларусі».

За першай Усебеларускай выстаўкай адбылася 2-я (1927) і трэцяя (1929), якая была дапасавана да 10-й гадавіны БССР. Таму

«Камітэт меў на ўвазе, з аднаго боку, зрабіць яе магчыма поўным паказам усіх дасягненняў беларускага савецкага мастацтва к моманту юбілейнай даты, а з другога боку, і асабліва адзначыць гэтую дату, вызначыўшы загадзя для мастакоў пэўны лік спецыяльных тэм» (маецца на ўвазе першы сацыяльны заказ на тэму «Праца». — В. Ш.).

Пасля ўсяго гэтага зусім нечаканай успрымаецца заява ў прадмове да Каталога выстаўкі 1930 г.:

«Характэрнай рысай гэтай выстаўкі з'яўляецца тое, што мастакі БССР амаль што цалкам адыходзяць ад нацыянал-дэмакратычных уплываў усялякіх адценняў. Яны бачаць сутнасць нацыянальнай формы не ў штучным кансерваванні этнаграфічных прымітываў і не ў сляпым капіраванні графічных элементаў скарынінскай Бібліі».

Такім чынам, папярэдні этап развіцця мастацтва тут упершыню абвешчаны «нацыянал-дэмакратычным». Але гэта быў толькі пачатак. «Уздым» набіраў сілу, 30-я гады ў развіцці выяўленчай культуры сапраўды сталі «пераломнымі».

Пастанова ЦК ВКП(б) «Аб перабудове літаратурна-мастацкіх арганізацый» ад 23 красавіка 1932 года паклала канец мастацкім групоўкам. Яшчэ раней у палеміцы з рапаўскай інтэрпрэтацыяй дыялектыкі матэрыялістычнага метаду мастацкай творчасці неаднаразова рабіліся спробы сфармуліраваць метад нашага мастацтва. Прапаноўвалі назваць яго «пралетарскім рэалізмам» (Ф. Гладкоў, Ю. Лебядзінскі), «тэндэнцыйным» (У. Маякоўскі), «сацыяльным» (А. Луначарскі). У перадавым артыкуле «Литературной газеты» ад 29 мая 1932 г. прапанаваны «сацыялістычны рэалізм». Гэты тэрмін на сустрэчы з пісьменнікамі ў Горкага 26 кастрычніка 1932 г. паўтарыў Сталін, пасля чаго ён зафігураваў як «адзіны творчы метад». Зараз аб гэтым метадзе і тэрміне нямала спрачаюцца, у яго аказаліся скептыкі і крытыкі. Ю. Бораў лічыць няўдалым сам тэрмін. На яго думку, сталінскі сацрэалізм — гэта кентаўр, у якім палітычны тэрмін «сацыялістычны» зліты з эстэтычным — «рэалізм» («ЛГ», 1988, 25 мая).

У гісторыі сусветнага мастацтва цяжка знайсці аналогіі ачмурэнню, якое наглядалася ў нашай культуры ў тыя часы, калі гэтага «кентаўра» пад гром апладысментаў кан'юнктуршчыкаў і прыстасаванцаў усіх масцей цягнулі на высокі п'едэстал, кідалі яму пад капыты новыя і новыя ахвяры.

Незлічоныя тысячы ні ў чым не вінаватых людзей пасылаліся на смерць і выгнанне, а ў гэты самы час мастакі «распрацоўвалі» вобраз «роднага бацькі народаў з лагоднай усмешкай на твары з курэючай люлькай у правай руцэ».

Пачаўся раскол ва «Усебеларускім аб'яднанні мастакоў» і яго філіялах; у 1929 г. частка жывапісцаў, скульптараў і графікаў выйшла з «Аб'яднання» і ўтварыла РАМБ (Рэвалюцыйную арганізацыю мастакоў Беларусі). Паводле ўспамінаў Грубэ, члена бюро РАМБа, у яго ўвайшлі Касталянскі, Руцай, Шульц, Лейтман, Бразэр, Тычына. У 1933 г. створаны Аргкамітэт Саюза савецкіх мастакоў БССР. Ліквідаваны ўсе філіялы «Аб'яднання».

Мастацкае жыццё ў гэты перыяд, вядома, не спынялася, хоць формы яго змяніліся. Паранейшаму Віцебскі мастацкі тэхнікум штогод папаўняў рады жывапісцаў, скульптараў, графікаў, рэгулярна наладжваліся выстаўкі, праходзілі з'езды і пленумы мастакоў, групы творцаў акуратна ездзілі ў калгасы, на прамысловыя аб'екты, бралі шэфства над воінамі, з'яўляліся новыя народныя і заслужаныя мастакі, было нямала ўзнагарод, ордэнаў, медалёў, прэмій, узрастаў (у шэрагу мастакоў) і прафесіяналізм (пра гэта сведчаць лепшыя карціны Зайцава, Мазалёва, Ціхановіча, Ахрэмчыка, Волкава, Красоўскага, скульптуры Глебава, Бембеля, Азгура), — але мала што з вялізнай мастацкай прадукцыі 30—40-х гадоў вытрымала праверку часам, уяўляе сёння нейкую цікавасць, акрамя гістарычнай.

У адрозненне ад Масквы і Ленінграда, у Беларусі амаль зусім не было крайніх «левых» фармальных плыняў; апрача «Усебеларускага аб'яднання мастакоў» прыкладна з 1927 г. існавала згаданае аб'яднанне «Прамень», якое, аднак, не мела выразнай творчай праграмы. Тым часам «кентаўр» не толькі заклікаў, але настойваў на неабходнасці «непрымірымай барацьбы з буржуазнай ідэалогіяй». Не знайшоўшы абстракцыянізму, кубізму, постімпрэсіянізму і іншых «ізмаў», вульгарызатары не супакоіліся; сваю «ўвагу» яны скіравалі ў бок «нацыяналізму»: самыя малыя праявы народных, нацыянальных матываў у мастацтве траплялі пад удар.

Даследчыкі яшчэ не хутка высвятляць, калі, у якіх кабінетах упершыню пачалі складацца чорныя спісы з імёнамі беларускіх інтэлігентаў, дзеячаў навукі, культуры і мастацтва. Якога-небудзь інцыдэнту (зрыў выстаўкі або інш.), які б справакаваў пагром у выяўленчым мастацтве і закруціў махавік страшэннай машыны, не было.

У 1940 г. М. Керзін пісаў:

«У 1928 г. нацдэмы былі разгромлены, але далёка не ўсе. Уцалеўшыя подлыя паслядоўнікі: трацкісты, бухарынцы і буржуазныя нацыяналісты, падманваючы давер партыі, прабіраліся на адказныя пасты і працягвалі сваю паскудную справу: пад выглядам барацьбы з паслядоўнікамі нацдэмаўшчыны яны спрабавалі знішчыць тое здаровае, што было створана клопатамі партыі і ўрада» («Очерки по истории изобразительного искусства Белоруссии». М.-Л., 1940).

Каго мае на ўвазе Керзін — невядома, ва ўсялякім выпадку ў 1928 г. ніводзін «нацдэм» у мастацтве яшчэ не пацярпеў. Але, пачынаючы з 30-х гадоў, парушэнні законнасці, адступленні ад сацыялізму і ўсеагульная палітызацыя мастацтва прынялі нябачныя дагэтуль размах і формы. Найбольш жорстка праследавалася ўсё, што мае непасрэдныя адносіны да гісторыі, традыцый, побыту народа Беларусі. Не злічыць старажытных помнікаў дойлідства і выяўленчага мастацтва, якія былі знішчаны. Сярод іх былі унікальныя. Адначасова пачалася «перабудова» музеяў, быў ліквідаваны БДМ. Цалкам спыніліся пошукі і даследаванні твораў старажытнага беларускага мастацтва, а тыя, што былі сабраны ў 20-я гады, навечна (так лічылася) схаваны ў цёмныя запаснікі. Іх месца занялі палотны і скульптуры пераважна рускіх мастакоў. Такім чынам, адна нацыянальная культура скарыстоўвалася як сродак падаўлення другой. Усе абласныя краязнаўчыя музеі ствараліся на адзін манер: адзінымі экспанатамі тут былі пудзіла якой-небудзь мясцовай птушкі (часцей чамусьці савы) ды аднастайныя рады фотакартак ударнікаў і ветэранаў, але не тых, што рабілі рэвалюцыю (як мы зараз ведаем, тыя былі знішчаны фізічна або «грэліся ля вогнішча»), але часам іх суддзяў і мучыцеляў.

ПЕРШАЙ АХВЯРАЙ сярод дзеячаў выяўленчага мастацтва стаў, здаецца, Мікола Мікалаевіч Шчакаціхін (1896—1940) — асоба незвычайна яркая і таленавітая, з імем якога мы сёння звязваем пачатак сістэматычнага комплекснага вывучэння гісторыі беларускага мастацтва і глыбокай, па-сапраўднаму вострай і публіцыстычнай мастацкай крытыкі.

У 1922—1924 гг. Шчакаціхін чытае ў БДУ лекцыі па гісторыі беларускага мастацтва, курс быў ім упершыню распрацаваны асабіста і ў 1928 г. выпушчаны асобным выданнем. Яго лекцыі на беларускай мове (ёю Шчакаціхін валодаў бездакорна) слухалі А. Бабарэка, А. Дудар, М. Раманоўскі (К. Чорны), М. Улашчык, Т. Забела і многія іншыя. Адначасова Шчакаціхін працуе ў Інбелкульце (1925—1928), а пазней у АН БССР (1929—1930).

«Нарысы з гісторыі беларускага мастацтва» Шчакаціхіна, якія ўбачылі свет у 1928 г. (у прадмове аўтар піша, што сабраны матэрыял для 5 тамоў),— сапраўды гістарычная праца, у якой праблема нацыянальнай спецыфікі беларускай выяўленчай творчасці ўпершыню пастаўлена на навуковы грунт. Асабліва бліскуча напісаны «Уводзіны». Праца Шчакаціхіна, на мой погляд, пераўзыходзіць першыя тамы калектыўнай «Гісторыі беларускага мастацтва» (Мн., 1987, 1988).

Прыкладна ў той час, што і Шчакаціхін, былі звольнены з працы і арыштаваны Я. Дыла, В. Ластоўскі, А. Смоліч, Я. Лёсік, У. Пічэта, У. Дубоўка, Б. Эпімах-Шыпіла, Я. Пушча, А. Бабарэка і іншыя.

М. Шчакаціхіна выслалі з Мінска ў далёкі Белябей (Башкірыя), адарвалі ад нашай культуры, ад працы, якая была для яго галоўным у жыцці. Але на гэтым каты не спыніліся. Перыядычна (звычайна «для прафілактыкі») на святы яго саджалі ў турму, здзекаваліся. Асабліва жорстка здзекаваліся з яго ў вёсцы Кальтаўка, дзе ён апынуўся ў 1937 г. Неўзабаве яго памясцілі ў камеру разам з вязнем, цяжка хворым на туберкулёз. Слабы на здароўе, духоўна надломлены, мастацтвазнавец захварэў сам і ў 1940 г. — у 44-ы гады—памёр у Кальтаўцы. Перад смерцю закончыў у рукапісе працу «Нарысы гісторыі літоўскай манеты XVI — XVII стст.» і паслаў яе ў Эрмітаж. Яе лёс невядомы.

Знішчыўшы вучонага фізічна, вульгарызатары рабілі ўсё магчымае, каб закрэсліць і яго навуковую спадчыну. С. Вальфсон у брашуры «Навука на службе нацдэмаўскай контррэвалюцыі» цытуе адну з прац Шчакаціхіна, у якой даследчык піcаў: «Як можа здзейсніцца праўдзівае адраджэнне нашай мастацкай культуры, калі адмовіцца ад мінулых яе дасягненняў, калі не мець пад сабою нейкай пэўнай і цвёрдай базы — вынікаў шматвяковай народнай нацыянальна-мастацкай творчасці. Адмовіцца ад яе — гэта значыць адмовіцца ад правамернасці гістарычнага працэсу падысці да яе пытання не з навуковага, гістарычна - матэрыялістычнага пункту погляду, але з бясплоднымі ідэалістычнымі надзеямі». Прывёўшы цытату, Вальфсон даводзіць, што «гістарычныя помнікі» спатрэбіліся Шчакаціхіну, «каб аўтарытэтам навукі замацаваць палітычную тэндэнцыю нацдэмаўскага імпэту на «старажытнасць».

«Злачынства» Шчакаціхіна (а разам Каспяровіча і Шлюбскага) бачыцца Вальфсону ў тым, што яны адшуквалі «тыя самабытныя рысы, якімі характарызуюцца пэўныя нацыянальныя элементы ў старадаўняй мастацкай творчасці Беларусі». Шчакаціхін вінаваты ў тым, што адзначыў адметнасць стылю «афармлення чатырохвежавых гатычных цэркваў у Беларусі», напісаў, што «Філіповіч любіць і адчувае беларускую старасветчыну».

Яшчэ больш абсурдныя абвінавачванні прыпісваюць яму Л. Бабровіч, І. Шпілеўскі, М. Грынблат, А. Ляўданскі. У згаданай брашуры гэтыя аўтары падпісаліся: «Брыгада кафедры марксізму-ленінізму». Назваўшы сябе «брыгадай», яны прыняліся за Шчакаціхіна і іншых дзеячаў культуры.

Крытычны разгляд Шчакаціхіным працы нямецкага мастацтвазнаўцы Іпеля аб беларускім мастацтве (1918) трактуецца згаданымі аўтарамі, як «нацдэмаўская канцэпцыя ў галіне выяўленчага мастацтва». На першай Усебеларускай выстаўцы разам з творамі сучасных мастакоў Шчакаціхін «лічыў неабходным паказаць і старажытнае мастацтва Беларусі». Асабліва небяспечна тое, што даследчык перавыхоўваў мастакоў «у бок, гэтак кажучы, мастацкай беларусізацыі».

Амаль адначасова са Шчакаціхіным былі рэпрэсіраваны Каспяровіч і Шлюбскі, якія таксама пісалі пра беларускае мастацтва. Першаму належаць працы «Беларускае мастацтва ў Польшчы (XIV—XVI стст.)», «Асноўныя моманты ў гісторыі беларускага дойлідства», «Віцебск як мастацкі асяродак» і інш. У сэнсе прафесіяналізму яны саступаюць даследаванням Шчакаціхіна, але вылучаюцца пранікнёнасцю і неабыякавым стаўленнем да прадмета даследавання.

Пад вокладкамі дзвюх найбольш «грунтоўных» тагачасных кніг па мастацтве на рускай мове — «Изобразительное искусство БССР» (М.-Л., 1932) і «Очерки по истории изобразительного искусства Белоруссии» (М.-Л., 1940) сабраны амаль усе аўтары, якія ў тыя часы пісалі пра беларускае мастацтва: А. Касталянскі, М. Грынблат, А. Далін, М. Керзін, Д. Генін, Н. Машкаўцаў. Вялікімі знаўцамі ў галіне мастацтвазнаўства лічылі сябе С. Вальфсон, І. Гурскі. Акрамя масквіча Машкаўцава — спецыяліста па рускім мастацтве, ніхто са згаданых аўтараў не быў прафесійным мастацтвазнаўцам. Дылетантызм мастацтвазнаўчай крытыкі 30-х гадоў моцна адчуваецца ў артыкулах, напісаных неахайна, без ведання справы, з вялікай колькасцю фактычных памылак (нават у назвах кніг, прац і прозвішчах мастакоў і г. д.). Затое яны ўзбагацілі навуку пра мастацтва нябачанай дагэтуль тэрміналогіяй: «мастак-рвач», «дыверсія», «нацыянал-дэмакратызм у мастацтве», «нацдэмаўская рэцэптура» і г. д.

У публікацыях большасці згаданых аўтараў выразна вылучаюцца дзве тэндэнцыі: па-першае, закрэсліць і ачарніць усё тое, што было зроблена ў 20-я гады; па-другое, давесці, што нічога самабытнага, адметнага, свайго ў беларусаў ніколі не было і быць не магло.

Вось як малюе дзейнасць Інбелкульта І. Гурскі ў прадмове да кнігі «Выяўленчае мастацтва БССР»:

«Інбелкульт і Наркампрос, калі імі кіравалі нацыяналапартуністы, пасылалі групы мастакоў для замалёвак цэркваў, рознага царкоўнага начыння. Праводзілася думка, што беларуская графіка бярэ свой пачатак ад малюнкаў біблії, перакладзенай на беларускую мову ў XVI ст. езуітам Скарынай; тады ж у Віцебскім мастацкім тэхнікуме і ў Беларускім дзяржаўным універсітэце чытаецца курс аб царкоўным дойлідстве Беларусі. Цэлы рад мастакоў распрацоўвае так званы Скарынаў стыль, пішацца рад карцін, ідэалізуючых дробнабуржуазнага бунтара К. Каліноўскага, пішацца рад партрэтаў езуіта Скарыны...»

Да Гурскага цалкам далучаецца Касталянскі, які піша: «Яны («беларускія нацыянал-дэмакраты».— В. Ш.) рупліва займаюцца вывучэннем малюнкаў біблії, перакладзенай на беларускую мову ў XVI ст. езуітам Скарынай, лічачы, што гэтыя малюнкі з'яўляюцца пачаткам беларускай графікі». Ён бачыць крамолу ў кожнай праяве нацыянальнага і пераходзіць да прамых палітычных абвінавачванняў: «Беларускія нацыянал-дэмакраты, абапіраючыся на кулацкую частку вёскі, ідэалізавалі сялянскі арнамент, звязаны з касцюмам найбольш заможных слаёў беларускага сялянства — кулацтва».

Закрэсліўшы ўсё, што зроблена ў 20-я гг., новыя «брыгады» вучоных усяляк пнуцца паказаць і «новыя заваёвы сацрэалізму ў мастацтве». У «Каталозе асенняй выстаўкі мастакоў БССР» (Мн., 1937) сцвярджаецца, што «пасля знішчальнага ўдару па контррэвалюцыянерах у мастацтве вырасла шырока і выяўленчае мастацтва(...) на чале з вялікім правадыром, другам народаў тав. Сталіным, выступіла ва ўсім бляску і багацце народнай творчасці, багата расквітнелі літаратура, тэатр, музыка БССР».

Каб паказаць росквіт мастацтва «ва ўсім бляску і багацці», трэба назваць канкрэтныя творы. І яны ў згаданым «каталозе» названы. Гэта «вялікая ганаровая праца па афармленні пісьма беларускага народа тав. Сталіну». Як мастацкі твор эпохі, гэтая праца скрозь фігуруе і ў іншых тагачасных публікацыях. Тэкст «Пісьма Сталіну», напісаны вядомымі беларускімі паэтамі, вышываўся сялянамі на шаўковых лістах, якія затым клеіліся на спецыяльны кардон і брашураваліся. Рабіўся спецыяльны, досыць вялікі (прыблізна 70 — 50 см) мазаічны куфар «з дзесяткаў тысяч шматколерных парод дрэва». На яго чатырох сценках былі мазаічныя кампазіцыі «Граніца на замку», «Прамысловасць», «Лявоніха» і інш.

М. Грынблат увогуле не бачыў ніякай розніцы паміж мастацтвам народным, самадзейным і прафесійным. Характэрны ўзор «мастацтвазнаўчага» стылю Грынблата: «Народныя скульптары-рэзчыкі натхнёна ўзнаўляюць любімыя рысы твару таварыша Сталіна...», «Сярод найбольш выдатных прац, якія дэманстраваліся на беларускіх выстаўках народнага мастацтва, укажам бюст таварыша Сталіна».

Усё, што высока ацэньвалася ў часы Шчакаціхіна, аб'яўлялася варожым, шкодным у 30 — 50-я гады.

На першай Усебеларускай мастацкай выстаўцы М. Філіповіч «паказаў карціну «Беларускія сяляне на кірмашы» — таленавітую, выдатна напісаную рэч. Нягледзячы на некаторую фрагментарнасць кампазіцыі, палатно ўражвае настроем, выразным беларускім тыпажом, аднак А. Касталянскі даводзіць: «Мастак адлюстраваў сялянства БССР як прыгнечанае, забітае, прыніжанае. Ідэя карціны супадае з паклёпам беларускіх нацыянал-дэмакратаў, што пралетарская дзяржава таксама душыць селяніна, як царызм».

Філіповіч не быў рэпрэсіраваны, яго выратавала тое, што з 30-х гадоў ён жыў у Маскве, праўда, без прапіскі і без прытулку.

Трагічны лёс напаткаў віцебскага гравёра Я. Мініна, аб працах якога гаварылася вышэй. На 5-й Усебеларускай выстаўцы ён паказаў кніжны знак, зроблены для Віцебскага краязнаўчага музея. Спецыялісты лічаць яго лепшым у тагачасным мастацтве Беларусі. Экслібрыс неаднойчы адзначаўся ў спецыяльных цэнтральных выданнях. Прафесар С. П. Фарцінскі пісаў аб ім:

«Нельга не адзначыць, што мастак злучыў у гэтым кніжным знаку разнастайнейшыя сімвалы, прычым, нягледзячы на іх, як здаецца на першы погляд, несумяшчальнасць, дзякуючы ўдалай кампазіцыі, стварыў прыгожы і змястоўны кніжны знак».

Інакш ацанілі мініяцюрны шэдэўр мастака вульгарызатары. Іх «аналізы» мэтазгодна прывесці, каб уявіць сабе «прафесіяналізм» тагачаснай крытыкі. Вось што піша В. Вольскі ў артыкуле «Аб рэцыдывах нацыянал-дэмакратызму ў творчасці мастака Мініна»:

«Пра актывізацыю класаварожых тэндэнцый, пра пэўныя рэцыдывы нацыянал-дэмакратычных канцэпцый у галіне выяўленчага мастацтва сведчыць апошняя работа мастака-гравёра Я. С. Мініна, выстаўленая на V-й Усебеларускай выстаўцы. Гэта — гравюра на дрэве, зробленая па заказу Віцебскага дзяржаўнага музея. На гравюры, якая з'яўляецца экслібрысам для бібліятэкі азначанага музею, мы бачым звычайныя атрыбуты нацдэмаўскай сімволікі. На першым плане змешчана фігура сярэднявечнага рыцара ў вайсковым убранні, які сядзіць у задумлівай позе, схіліўшы галаву, каля адной з калон нейкага парталу(...) Ніводзін з азначаных вышэй элементаў кампазіцыі не трапіў на гравюру выпадкова. Не, яны падпарадкаваны ідэалагічнай мэце. Усе яны трапілі на гравюру ў парадку мастацкага выканання пэўнай ідэалагічнай паслядоўнай праграмы. Невыпадкова апынуўся на пярэднім плане і сярэднявечны рыцар, постаць якога нам, дарэчы, добра знаёма (...) Гэты рыцар з'яўляецца сімвалам беларускай буржуазнай дзяржаўнасці. Вобраз яго быў запазычаны нацдэмамі з сярэднявечнага дзяржаўнага гербу Вялікага княства Літоўскага, з так званага гербу «Пагоні» і аднаўлены ім пасля рэвалюцыі на дзяржаўным сцягу Беларускай Народнай Рэспублікі» («Мастацтва і рэвалюцыя», 1933, № 1—2).

Выкрываючы прыдуманых імі ж самімі «нацдэмаў у мастацтве», вульгарызатары, як кажуць, былі не надта пераборлівымі ў сродках. У ход пусказўся набор штампаў, аднолькава прыдатны для рамана, вершы, карціны мастака, скульптуры, тэатральнай пастаноўкі. Так В. Вольскаму прыдуманы ім жа самім рыцар паказаўся настолькі пераканаўчым доказам «нацдэмаўскай сімволікі», што ён выкарыстаў гэты прыём і ў артыкуле «Аб праявах буржуазнага нацыяналізму ў беларускім сцэнічным мастацтва» («Запіскі Бел. акадэміі навук», Мн., 1934).

(Працяг на стар. 12).

Акно ў Еўропу

Аматары мастацтва ўжо чулі пра тое, які багаты на падзеі быў для беларускага балета мінулы сезон. Выступленне на IX міжнародным фестывалі танца ў французскім горадзе Манпелье, затым летнія гастролі ў Віцебску» разам з усім калектывам Дзяржаўнага тэатра оперы і балета БССР і, нарэшце, — два тыдні працы ў Лондане, у Каралеўскім тэатры «Сэдлерс Уэлс»...

Кіраўнік балетнай трупы, галоўны балетмайстар ДАВТа БССР народны артыст СССР Валянцін ЕЛІЗАР'ЕЎ расказаў нашаму няштатнаму карэспандэнту:

— Пачнём, відаць, з Францыі... Мы — першая савецкая трупа, якую запрасілі ў Манпелье. Нам казалі, што ў гэтым паўднёвым французскім горадзе не любяць савецкіх. Але па атмасферы, якая склалася вакол спектакляў на фестывалі, мы зразумелі, што вельмі любяць наша мастацтва, вельмі любяць савецкіх людзей. На гэты штогадовы фестываль запрашаюць лепшыя балетныя трупы з усяго свету, у якіх цікавая сучасная харэаграфія. Наша праграма складалася з фрагментаў новых сучасных пастановак, зробленых у апошнія гады.

Па просьбе імпрэсарыо мы склалі праграму «Па-дэ-дэ ў белым». Гэта фрагменты з мноства спектакляў — але без адпаведных касцюмаў. Тут павінна ўсё пазнавацца ў пластыцы чалавечага цела — сэнс, эмоцыі, філасофія. Усё гралася ў аднолькавых касцюмах, у белым трыкатажы. Атрымалася накшталт экзамена на харэаграфію... У другім аддзяленні мы паказвалі «Балеро» і ў трэцім «Кармэн-сюіту». Атмасфера была вельмі сардэчная, цёплая, французы не могуць спакойна рэагаваць, калі ім падабаецца. Я ўпершыню ў жыцці бачыў, як апладзіруюць адначасова і рукамі, і нагамі — відаць, для большага выяўлення сваіх пачуццяў...

З 21 жніўня ў нас практычна месяц былі гастролі ў Вялікабрытаніі, у трох вельмі буйных гарадах. Спярша быў Лондан, дзе мы два тыдні выступалі ў Каралеўскім тэатры «Сэдлерс Уэлс» разам з аркестрам Каралеўскага балета. Аркестр узначальваў галоўны дырыжор ДАВТа БССР Аляксандр Анісімаў, і ў нас вельмі добрыя ўспаміны пра сумесныя акцыі з гэтым аркестрам.

Гастролі прадаўжаліся ў Ноцінгеме, горадзе-пабрацiме Мінска, дзе мы выступалі на канцэртнай сцэне, таксама каралеўскай, і апошні тыдзень мы правялі ў Портсмуце — гэта марская сталіца Вялікабрытаніі, і мы там выступалі таксама ў Каралеўскім тэатры. Чаму так многа слова «каралеўскі»? Таму што адрозненне «каралеўскі» даецца, так бы мовіць, за якасць. Скажам, трупа тэатра «Ковент Гардэн» называецца каралеўскай — гэта значыць прыкладна тое ж, што ў нас акадэмічны калектыў (параўнанне, вядома, аддаленае).

Мы, канечне, вельмі хацелі выступаць са сваім аркестрам, які не проста родны, а ён лепш інтэрпрэтуе музыку савецкіх кампазітараў. Шкада, не атрымалася, бо англійскія прафсаюзы не дазволілі.

Атмасфера спачатку была напружаная, публікі было шмат і ўсе чакалі — што ж гэта за беларускі балет і што такое балет па-за Масквой і Ленінградам? (Мы — першая саюзная рэспубліка, якая прывезла на Брытанскія астравы свой балет). Але пасля першага аддзялення атмасфера пачала цяплець, і ў канцы спектакля гледачы наладзілі авацыю. І так было ўсе гастролі. Аматары балета з Лондана ўжо спецыяльна прыязджалі ў Ноцінгем, Портсмут, каб паспець паглядзець нас. Вялікую ўвагу нам удзялілі і прэса, і тэлебачанне, і радыё. Усе буйныя газеты змясцілі рэцэнзіі на нашы гастролі. Цікава, што ў Англіі сярод публікі прынята ўражанні выказваць пісьмова, таму нашы салісты і я былі проста закіданы пісьмамі. Мы штодня атрымлівалі па некалькі дзесяткаў пісем, у якіх гледачы дзякавалі за гастролі, выказвалі свае меркаванні.

Мы за 30 дзён далі 29 спектакляў. Толькі ў дзень пераезду ў нас не было спектакляў, па суботах мы давалі па два: цікавасць да гастроляў была вялікая, і трэба было гэта ўлічваць. У Англіі, як і ўсюды, дзе мы працуем з імпрэсарыо, улічваюцца запатрабаванні краіны, самога імпрэсарыо, бо ён нас купляе. Слова, магчыма, кепскае, але гэта так, гэта своеасаблівы гандаль творамі мастацтва. На гэты раз імпрэсарыо выбраў цалкам балет «Спартак», дывертысмент са «Шчаўкунчыка», спектаклі «Шапэніяна», «Кармэн-сюіта» і «Балеро». Спектаклі ішлі ў дэкарацыях (сцэнографы Я. Лысык і Э. Гейдэбрэхт). Як мне здаецца, мы досыць дастойна паказалі сябе, ва ўсякім выпадку, давяраючы англійскай прэсе, можна зрабіць такую выснову.

Уразіла англічан арыгінальнае харэаграфічнае прачытанне равелеўскага «Балеро» (салісты Т. Шаметавец і У. Камкоў).

На гэты раз мы ўпершыню ўсё, што зарабілі, прывезлі ў Мінск. Звычайна пасля іншых замежных гастроляў мы «чамаданамі» грошы прывозім і ўсё пакідаем у Маскве. Але сёлета былі ўжо не проста гастролі, а гастролі па прамых сувязях паміж нашым тэатрам і імпрэсарыо. Улічваючы цяперашнія вялікія праблемы нашага тэатра, пастараемся вельмі правільна выкарыстаць зароблену валюту — на тое, што нам у першую чаргу неабходна. Мы ўсе, хто ездзіў, хацелі б, каб на частку гэтай валюты былі куплены і дазіметры, і шпрыцы аднаразовага карыстання, якія мы б ад шчырага сэрца падарылі дзіцячым установам.

Трыумф на Каралеўскай сцэне. (Балетмайстар В. Елізар'еў і ўдзельнікі спектакля «Спартак»).

І яшчэ адзін радасны вынік гастроляў: мы падпісалі пратакол, збіраемся стварыць сумесную беларуска-брытанскую кампанію, і сярод абавязацельстваў брытанскага боку — арганізацыя штогадовых гастроляў у Еўропе, у Амерыцы, у прыватнасці, у ЗША і Канадзе. З нашай трупай. У далейшым да гэтай справы можна далучыць і гандлёвыя пытанні: вернісажы сучасных беларускіх мастакоў, паказ старажытнабеларускага жывапісу, абразоў; гандаль беларускімі творамі мастацтва, тэатральнымі касцюмамі, балетнымі туфлямі, сувенірнымі вырабамі. Можна было б наладзіць добрую «арганізацыйную машыну», якая б вельмі памагла беларускаму мастацтву эканамічна. Гэта асабліва важна ў сённяшніх умовах.

Інтэрв'ю ўзяла
І. МІЛЬТО.

Пад апекай кентаўра

(Пачатак на стар. 10—11).

Між іншым, па нацыянальнасці Мінін быў рускім. Аднак гэта не ратавала мастака, ярлык «нацыянал-дэмакрата» быў прыклеены і да яго. Пэўны час ён працягваў выкладаць у Віцебскім мастацкім тэхнікуме, але творча працаваць амаль не мог. Калі надарылася магчымасць паехаць у Маскву на ўдасканальванне, мастак успрыняў яе амаль як выратаванне. Але і па-за межамі Беларусі спакою яму не было. У 1937 г. ён быў арыштаваны. У кватэры быў зроблены вобыск, яна была апячатана. Лёс мастацкай спадчыны мастака невядомы...

МЫ СПЫНІЛІСЯ на творчым і жыццёвым лёсе толькі асобных дзеячаў нашай выяўленчай культуры. Ахвяр было больш. Трагічна загінулі браты Даркевічы — мастацтвазнаўца Пётр і мастак-манументаліст, вучань Пятрова-Водкіна Харытон. У пошуках паратунку Беларусь вымушаны былі пакінуць Філіповіч, Гарбавец, а пазней Грубэ. Па сутнасці, аказалася закрэсленай творчасць Драздовіча і Сяргіевіча, Чурылы, Сеўрука — усёй заходнебеларускай мастацкай школы наогул. Амаль спынілі творчую працу Станюта, Гуткоўскі, Астаповіч, Тычына (спроба апошняга «перабудавацца» нівеліравала яго талент).

Можна бясконца цытаваць і ўзоры «мастацтвазнаўства» 30-х гадоў. Пачынаючы з 1932 г. імі запоўнены «ЛіМ», «навуковыя» зборнікі, брашуры, розныя «акадэмічныя запіскі». Ясна, што гэтыя публікацыі ўплывалі на стан тагачаснага мастацтва, «уздым» якога ў 30-я гады ўяўляецца сёння вельмі праблематычным.

Зацверджаныя вульгарызатарамі 30-х—40-х гадоў мастацтвазнаўчыя пастулаты амаль без усякіх змен перайшлі ў мастацтвазнаўчыя працы, напісаныя ў пасляваенныя гады. У 60-я гады і нават пазней мы сустракаем у іх выпрацаваную ў часы культу асобы тэрміналогію. Вось як у манументальным выданні «Мастацтва Савецкай Беларусі» (Мн., 1955) аналізуецца беларуская графіка:

«Класавая барацьба, якая ўзмацнілася ў гэты перыяд (у 30-я гг. — В. Ш.), прывяла да актывізацыі вядомых элементаў і ў галіне выяўленчага мастацтва, што знайшло адлюстраванне і на ўсебеларускіх мастацкіх выстаўках. З'явіліся вокладкі, плакаты, гравюры, выцаршаныя яўна ў фармалістычным плане. Пад выглядам «самабытнасці» ворагі імкнуліся адарваць беларускае мастацтва ад братняга рускага мастацтва, адцягнуць мастакоў ад тэматыкі, звязанай з сацыялістычным будаўніцтвам, сказіць гераічнае мінулае беларускага народа».

Ці вось яшчэ ўзор «мастацтвазнаўчага аналізу» з таго ж выдання: «Ворагі народа, агенты замежных капіталістычных дзяржаў, усімі сіламі стараліся запаволіць развіццё беларускага мастацтва. Выказваючы ідэалогію вясковага кулацтва і дробнабуржуазных слаёў горада, яны імкнуліся арыентаваць мастакоў на ідэалагізацыю хутарской сістэмы, архаічных тыпаў местачковага насельніцтва, скажалі гісторыю Беларусі, паказвалі беларускі народ бязвольным, не здольным да барацьбы з класавымі і нацыянальнымі прыгнятальнікамі. Яны імкнуліся адарваць беларускую культуру ад рускай, падкрэслівалі залежнасць беларускай культуры ад культуры капіталістычных краін».

Наступнае даследаванне пра беларускае савецкае мастацтва — кніга М. Арловай «Искусство Советской Белоруссии» — выйшла ў Маскве ў 1960 г. Тон выкладання тут спакайнейшы, ананімных «ворагаў народа», агентаў, шпіёнаў, дыверсантаў, і ідэолагаў вясковага кулацтва тут значна меней. Тым не менш кніга не пазбаўлена вульгарызатарскіх схем:

«Уступкай такім чужым поглядам і ўплывам было заахвочванне частскай крытыкі (у 20-я гг.—В. Ш.) «настраёвасці» і эстэцтва, а таксама адвольна-суб'ектыўнай, фармалістычнай трактоўкі нацыянальнай даўніны, беларускага побыту, спробы прывіць творчасці беларускіх мастакоў рысы, якія б зблізілі яго з сучасным буржуазным мастацтвам, і сцерці ўсё, што нагадвала б пра гістарычныя сувязі беларускага і рускага народаў, аб іх агульнай рэвалюцыйнай барацьбе».

Традыцыі вульгарызатарства моцныя ў нашым мастацтвазнаўстве і сёння. Але тыя змены, што адбываюцца ў свядомасці людзей, пашыраная інфармацыя, адкрыццё «спецхранаў» павінны спрыяць стварэнню рэальнай карціны развіцця беларускага савецкага мастацтва.

СВАЯ ДЗЯЛЯНКА

Прыйшоў да падпісчыкаў, з'явіўся ў кіёсках «Саюздруку» першы нумар новага часопіса «Спадчына». Тыраж 9098 экземпляраў. Цана 60 капеек. Выдаўцы — Беларускі фонд культуры і Таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры Беларусі.

Як адзначаецца ў рэдакцыйным артыкуле на адкрыццё нумара, «галоўная задача новага часопіса заключаецца ў тым, каб весці шырокую прапаганду гісторыі і культуры беларускага народа, іншых народаў, якія жывуць на Беларусі і побач з ёю».

Хтосьці з вялікіх заўважыў, што нават матэматычныя аксіёмы былі б абвергнуты, калі б закраналі інтарэсы людзей. Што ўжо тады казаць пра падзеі больш ці менш даўняй гісторыі, якія, у адрозненне ад бясстрасных формул, зрабіліся сёння прадметам гарачых, зусім не акадэмічных спрэчак. Грамадства спрабуе вярнуць сабе страчаную, адбітую памяць. Вось чаму дзялянка, за якую бярэцца новы часопіс, няўробленасцю сваёй абяцае шмат працы.

І ў белы дзень, і ў чорну ноч
Я ўсцяж раблю агледзіны.
Ці гэты скарб не збрыў
дзе проч,
Ці трутнем ён не з'едзены.

Гэтыя радкі з Купалавай «Спадчыны» згадвае Пімен Панчанка, які разам з іншымі аўтарытэтнымі дзеячамі нашай культуры — Кандратам Крапівой, Максімам Лужаніным, Іванам Шамякіным, Заірам Азгурам, Рыгорам Барадуліным, вітае з'яўленне новага часопіса.

Вось некаторыя з выказванняў. «Спадчына падаецца нечым падобным да так званага культурнага пласта глебы. Многія дзесяцігоддзі нарастае гэты пласт, і то да таўшчыні з дзесятак сантыметраў, над больш чым трыма дзесяткамі кіламетраў зямной кары і катлом палаючай магмы ў яе нетрах. Асцярожна трэба ступаць—тонанькі!» (М. Лужанін). «Спадчына кажа спадкаемцам, што беларусы не бязродныя, не жабракі духу, што ў нас багатае мінулае, якое дасць і дае права адчуваць сябе панамі ў сваёй хаце, гордачолымі ў свеце, богароўнымі ў неўміручасці!» (Р. Барадулін).

Першы нумар «Спадчыны» атрымаўся змястоўным, насычаным. На яго старонках выступаюць Мікола Ермаловіч, Вадзім Круталевіч, Вольга Іпатава, Анатоль Грыцкевіч, Георгій Штыхаў, Алег Лойка і іншыя. Друкуецца паэма Янкі Купалы «На Дзяды», якая па прычынах, зусім не літаратурных, ніводнага разу не перавыдавалася ў пасляваенны час.

Нягледзячы на сур'ёзнасць сваіх намераў, рэдакцыя нованароджанага часопіса не цураецца, так бы мовіць, гумару. У рубрыцы «Каляндар памятных дат на 1989 год» нагадваецца, што 21 снежня — «55 гадоў з дня нараджэння І. Г. Чыгрынава, беларускага празаіка, галоўнага рэдактара часопіса «Спадчына». Зайздросная памяць у спадчыннікаў...

Што ж, без гумару цяжка — і ў гісторыі, і ў сучаснасці.

Віншуем з нараджэннем, «Спадчына»!

НАШ АГЛЯДАЛЬНІК.

«ЛіМ» паведамляе

КАНЦЭРТЫ, СУСТРЭЧЫ, ФЕСТЫВАЛІ

Беларуская дзяржаўная філармонія адкрывае канцэртны сезон

За больш чым паўвекавы перыяд працы філармоніі тут склаліся шматлікія традыцыі, якія падтрымліваюцца і артыстамі, і слухачамі. Сярод такіх традыцый аўтарскія вечары савецкіх кампазітараў. Вось і сёлетні сезон пачынаецца 13 кастрычніка з канцэрта, прысвечанага творчасці славутага беларускага кампазітара, народнага артыста СССР Я. Глебава, якому споўнілася нядаўна 60 гадоў. На працягу года плануецца аўтарскія вечары беларускіх кампазітараў У. Солтана, В. Капыцько, маскоўскіх аўтараў У. Рабава, Ю. Саульскага. У канцы кастрычніка ў зале філармоніі пачнуцца канцэрты X з'езда Саюза кампазітараў БССР. Традыцыйныя фестывалі «Беларуская музычная восень» і «Мінская вясна» запрашаюць слухачоў у лістападзе і ў красавіку.

Як заўсёды, для сталых наведвальнікаў БДФ падрыхтавала абанементныя цыклы. Абанемент № 1, напрыклад, прысвечаны 150-годдзю з дня нараджэння П. Чайкоўскага, у яго канцэртах выступяць Акадэмічны сімфанічны аркестр БССР, піяніст М. Плятнёў, салісты Ленінградскага тэатра оперы і балета імя С. Кірава. Прадоўжыцца цыкл канцэртаў «Літургія. Легенда і міф»: прагучаць «Stabat mater» А. Дворжака, «Каранацыйная меса» В. Моцарта, араторыя І. Гайдна «Сем слоў Хрыста».

Дарэчы, аматараў харавога мастацтва чакае своеасаблівае адкрыццё: пад час выступлення адметнай харавой капэлы Латвійскай ССР пад кіраўніцтвам І. Цэпіціса ўпершыню ў Мінску будзе выканаты «Рэквіем» Э. Л. Уэбэра, які ўславіў сваё імя рок-операй «Ісус Хрыстос — суперзорка» і мюзіклам «Коткі». «Рэквіем»—яго новы твор, які хутка заваяваў любоў слухачоў ва ўсім свеце. Адбудзецца і фестываль харавой музыкі (люты), на які запрошаны Маскоўскі камерны хор пад кіраўніцтвам У. Мініна, Ленінградская харавая капэла пад кіраўніцтвам У. Чарнушэнкі і інш.

Фестываль «Дні фартэпіяннага джазу» пройдзе на пачатку студзеня, і ёсць верагоднасць, што на гэты раз у ім будуць удзельнічаць і замежныя выканаўцы. Абанемент «Вечары фартэпіяннай музыкі» складуць канцэрты Н. Штаркмана, М. Пятрова, А. Дзіева, С. Ігалінскага. Клавесініст А. Майкапар пачне ў студзені цыкл канцэртаў «І. -С. Бах. Збор клавірных твораў». Для аматараў народнаінструментальнай музыкі выступяць Ф. Ліпс, А. Цыганкоў, ансамбль гітарыстаў пад кіраўніцтвам А. Мак-Мак. Прадоўжыцца «Анталогія рускага раманса» ў выкананні І. Архіпавай (па абанементах сезона 1986—87 гг.). Разнастайныя будуць абанементныя канцэрты для дзяцей. Для іх сёлета ў філармоніі пройдуць і навагоднія спектаклі.

Беларуская дзяржаўная філармонія імкнецца пашыраць кола сваёй дзейнасці. Так, 22 і 23 кастрычніка з дабрачыннымі канцэртамі ў дзіцячы фонд выступіць не зусім звычайны для філарманічнай сцэны калектыў. Гэта хор царквы адвентыстаў Сёмага дня, у якім удзельнічаюць людзі розных прафесій з розных гарадоў краіны. Іх яднае вера і любоў да музыкі, што дазваляе калектыву весці актыўную канцэртную дзейнасць.

Шмат цікавых сустрэч рыхтуе для сваіх слухачоў філармонія. Спадзяёмся і верым, што ў гэтым канцэртным сезоне кола аматараў і сяброў музыкі будзе пашырацца.

А. КЛЮЧНІКАВА,
старшы рэдактар канцэртных залаў БДФ.

ТБМ у АН БССР

26 верасня г. г. у Акадэміі навук БССР адбылася ўстаноўчая канферэнцыя Таварыства беларускай мовы. Уступным словам канферэнцыю адкрыў доктар філалагічных навук Г. Цыхун.

З кароткімі дакладамі і паведамленнямі на канферэнцыі выступілі кандыдат мастацтвазнаўства З. Пазняк, доктар філасофскіх навук У. Конан, доктар гістарычных навук М. Біч, доктар гістарычных навук М. Ткачоў, кандыдаты філалагічных навук В. Чамярыцкі і В. Вярэніч, доктар філалагічных навук А. Мальдзіс, доктар гістарычных навук Л. Лыч і іншыя.

Канферэнцыя падтрымала статут рэспубліканскага Таварыства беларускай мовы і ўтварыла акадэмічную арганізацыю ТБМ.

Канферэнцыя прыняла пастанову, у адным з пунктаў якой заявіла аб сваёй падтрымцы раздзелаў «Мова» і «Культура» праграмы Беларускага народнага фронту, а таксама рэспубліканскіх праграм «Родная мова», «Спадчына» і заклікала сяброў суполак узяць актыўны ўдзел у іх рэалізацыі.

Былі выбраны кіраўнічыя органы ТБМ АН БССР. Старшынёй акадэмічнай рады абраны супрацоўнік Інстытута тэхнічнай кібернетыкі А. Гурыновіч.

С. ЗАПРУДСКІ,
сябар акадэмічнай рады ТБМ АН БССР.

ВЯРТАЮЧЫСЯ ДА НАДРУКАВАНАГА

«КАНСЕРВАТОРСКАЯ ГІСТОРЫЯ»

(«ЛіМ», 8.IX.1989 г.)

Адна з рэалій сёняшняга дня — усталяванне галоснасці, уздым аўтарытэту сродкаў масавай інфармацыі. Ніколі раней газеты і часопісы не мелі столькі чытачоў, такой колькасці пісьмаў, допісаў, зваротаў непасрэдна ў рэдакцыю. Не з'яўляецца тут выключэннем і газета «Літаратура і мастацтва», пошта якой за апошнія гады павялічылася ў некалькі разоў. Паказальным па-свойму з'яўляецца і факт узнікнення на старонках «ЛіМа» рубрыкі «Чытач прыйшоў у рэдакцыю».

На гэты раз у рэдакцыю, у аддзел публіцыстыкі і нарыса, зайшла з грудным дзіцем на руках студэнтка вакальнага аддзялення Белдзяржкансерваторыі Эльвіра Мельнічэнка і расказала, што яе з сынам высяляюць з інтэрната і жыць ёй няма дзе, бо муж таксама жыве ў інтэрнаце (рабочым) і ўзяць да сябе не можа. У рэдакцыі пацікавіліся, ці ведае пра яе становішча адміністрацыя кансерваторыі. У адказ Э. Мельнічэнка паказала сваю заяву і рэзалюцыю на ёй: «Адмовіць».

Так супрацоўнік газеты М. Замскі апынуўся ў інтэрнаце кансерваторыі, так у «ЛіМе» за 8 верасня г. г. з'явіўся артыкул «Кансерваторская гісторыя». Ён выклікаў бурную рэакцыю — абурэнне, пратэст. Пазванілі з прафкома кансерваторыі, прыйшло пісьмо ад вахцёраў —работнікаў інтэрната. Адбылося пасяджэнне рэктарата, на якое быў запрошаны аўтар артыкула. Яму давялося выслухаць у свой адрас папрокі з боку рэктара М. Казінца, прарэктараў Б. Нічкова, У. Яканюка, І. Мазурына, некаторых выкладчыкаў, сакратара камсамольскай арганізацыі, старшыні прафкома. Артыкул быў падвергнуты крытыцы, як «несправядлівы», «неаб'ектыўны» і г. д. Праўда, на пасяджэнні прагучалі і іншыя галасы. Так, педагог Э. Мельнічэнкі народная артыстка БССР Л. Галушкіна сказала, што пафас лімаўскай публікацыі скіраваны зусім не на прыніжэнне заслуг кіраўніцтва кансерваторыі, а на абарону чалавечай годнасці інтэрнацкага жыхара, звяртае ўвагу на неабходнасць паважлівых, чулых адносін да маладых жанчын, якім выпала жыць у інтэрнаце з малымі дзецьмі.

На заканчэнне разбору рэктар кансерваторыі М. Казінец выказаў прапанову — хай адказ рэдакцыі дадуць самі студэнты. «Як яны напішуць, так хай і будзе», — сказаў Міхаіл Антонавіч.

На жаль, «кансерваторская гісторыя» на гэтым не скончылася. Студэнты адказ не прыслалі. Але раптам пазваніла ў рэдакцыю сакратар БРК прафсаюза работнікаў культуры Тамара Сямёнаўна Шыянкова і папрасіла прыйсці да іх у Белсаўпроф на сустрэчу з прадстаўнікамі кансерваторыі. Нялёгкая, малапрыемная для абодвух бакоў размова — на гэты раз пад «эгідай» БРК прафсаюза — мела працяг. Аўтару артыкула давялося зноў выслухаць папрокі і абвінавачванні, выказвалася вялікая крыўда на газету: маўляў, тут карэспандэнт не разабраўся як след, тут не мае рацыі, тут занадта катэгарычны ў сваіх ацэнках і абагульненнях. Доля праўды ў гэтых прэтэнзіях была.

Для агульнакансерваторскай крыўды газета, здаецца, не дала падставы, бо гутарка ў артыкуле ідзе толькі пра асобныя інцыдэнты ў інтэрнаце, але для некаторых папрокаў, як высвятлялася, мы ўсё ж падставу далі. За што просім прабачэння ў кіраўніцтва кансерваторыі.

Мартыралог Беларусі: імёны і факты

Не ведаю ці была хоць адна вёска на Случчыне, якую б не зачапіў сталінскі «хапун» канца трыццатых гадоў. Ва ўсякім разе многія жыхары і маёй вёсачкі Баркі ў тую страшную пару назаўсёды развіталіся са сваімі блізкімі, са сваёй радзімай. Былі арыштаваны і бясследна зніклі калгаснікі Пятрусь Кунцэвіч, Павел Жаўрыд і Тодар Жаўрыд. Расказвалі, што дзядзька Тодар, адзінокі і ўжо не малады халасцяк, аднойчы на вячорках выказаў падзяку Сталіну за тое, што той абуў сялян у гуму (перад вайной уся вёска насіла клеевыя з аўтамабільных камер галёшы). Нешта такое, што не вельмі цешыла слых даносчыкаў, сказаў і калгасны каваль Павел Жаўрыд.

ЗАСТАЛІСЯ Ў ВЕЧНАЙ МЕРЗЛАЦЕ...

Гэта было ў ноч на дзевятнаццатае верасня 1937 года. Участковы інспектар Баранаў на «чорным воране» заехаў спачатку ў суседнюю вёску Ліпнікі, дзе арыштаваў калгаснага брыгадзіра Адама Няронскага (яго брат жыў у Польшчы — гэта акалічнасць па тым часе мела «абвінаваўчы» характар), а ў дзве гадзіны ночы вярнуўся ў Боркі і пастукаўся ў хату каваля. Зрабіў з панятымі вобыск — нічога крамольнага не знайшоў. Загадаў Паўлу апранацца. Жонка пачала было збіраць торбу на дарогу, але яе спыніў участковы, сказаўшы, што гаспадар хутка вернецца. Ды, праўду кажучы, ні ў Паўла Рыгоравіча, ні ў яго жонкі падстаў трывожыцца не было: бацька яго адным з першых уступіў у калгас, а ўсё яго багацце — сямёра дзяцей.

Тым часам машына, у якую ўпіхнулі Паўла Рыгоравіча, узяла кірунак на Слуцк. Па дарозе яшчэ не раз яна папаўнялася новымі арыштаванымі.

— Апынуліся ў «варанку» Сямён Масюк з Папоўцаў, Фрасыня Бялькевіч і Ігнат Кулакоўскі з Мялешак, Нічыпар Балатэвіч з Лошыц. Бралі людзей у вёсках Падзера, Лесуны, Казловічы, усяго дзевятнаццаць чалавек, — успамінае Павел Рыгоравіч, з якім я сустрэўся ў яго доме. Яму 82 гады, але памяць мае добрую. — Месяц трымалі ў слуцкай турме. Толькі адзін раз следчы Баксалаў выклікаў мяне на допыт. Пытанні задаваў звычайныя: кім рабіў у калгасе, якая сям'я, чым бацькі займаліся да калектывізацыі. Хвілін пяць і размовы той было. Праз месяц каманда: «Выходзь!» У двары турмы — канвойныя з вінтоўкамі напагатове, вартавыя сабакі. Пад канвоем нас пагналі праз горад на чыгуначную станцыю. Пагрузілі ў тры вагоны-цялятнікі. Даехалі да Мінска. Адтуль ужо вялікі эшалон з арыштаванымі адправілі на Маскву. На Казанскім вакзале я паспеў праз шчыліну ў вагоне выкінуць пісьмо жонцы, яна нічога не ведала пра мяне з дня арышту. Забягаючы наперад, скажу, што яна тое маё пісьмо атрымала. А нас накіравалі на ўсход. Сорак сем сутак у дарозе — і дзённы прыпынак у Іркуцку. Успамінаецца такі выпадак. Эшалоннае начальства задумала памыць вязняў у лазні. Якраз напярэдадні нехта з прыхаваным яшчэ з турмы лязом пагаліў усіх, хто ехаў у нашым вагоне. Канвойныя, калі ўбачылі нас безбародых, прыйшлі ў шаленства. Адкуль столькі злосці, нянавісці было ў іх — да гэтага часу не разумею. Загадалі ўсім выйсці, распрануцца дагала. Перапаролі ўсю нашу маёмасць — шукалі нож ці лязо, дапытваліся, хто узяў на сябе ролю цырульніка. Але яго не выдалі. На трыццаціградусным марозе нас пратрымалі з паўгадзіны, а потым павялі з лаянкай у лазню ў апошнюю чаргу. І я зразумеў, што пачынаецца для ўсіх нас вельмі страшнае жыццё.

Марозным ранкам эшалон спыніўся на станцыі Нарынск — за Чытой. Мароз — каля сарака градусаў, туман, дрэвы ў густым інеі. Выстраілі нас уздоўж вагонаў. Старшы канвою стаў зачытваць прозвішчы па спісе. Дайшла і да мяне чарга. Адказваю «ёсць» і кажу, што не ведаю ні пра артыкул, па якім асуджаны, ні пра тэрмін высылкі, бо ніхто мяне ні ў чым не абвінавачваў. Пра славутыя «тройкі» мы тады нічога не ведалі. Узнікла мінутная паўза, потым чую: «Сацыяльна небяспечны элемент. Дзесяць гадоў лагераў». Мяне ад гэтых слоў аж халодным потам працяло, на вачах закіпелі слёзы. За што?

Пагналі нас у калоне да баракаў. Канвойныя папярэдзілі: крок управа, крок улева — страляем без папярэджання.

Паколькі я сказаў пры пераклічцы, што ў калгасе працаваў кавалём, у будаўнічай брыгадзе, то мяне прызначылі брыгадзірам цесляроў. Набраў трыццаць шэсць чалавек, такіх жа, як сам, калгаснікаў. Мы пракладалі траншэі пад цеплатрасы, узводзілі баракі, службовыя памяшканні для лагернай аховы. Пры выкананні нормы выпрацоўкі вязень атрымліваў шэсцьсот грамаў хлеба, міску баланды ў абед. Мне тады ішоў трыццаты год, сіла яшчэ была, і норму я перавыконваў, дзякуючы чаму і выжыў у першую і, бадай, самую страшную зіму трыццаць восьмага года.

Пазней нас перакінулі на будаўніцтва БАМа ад станцыі Урэнгой. Адсыпалі палатно, гравій вазілі на тачках. Кіламетраў пяцьдзесят прайшлі па трасе чыгункі, як вайна пачалася. І ўвесь наш барак — чалавек чатырыста — пагрузілі ў вагоны і перакінулі на Пячору. Вось там было сапраўднае пекла. Брыгада не мела пастаяннай дыслакацыі. Мы перасоўваліся ўслед за чыгуначным палатном, якое самі ж і ўкладвалі. Зіма ў той час выдалася ранняя і суровая. Увесь рыштунак неслі на сабе. Працавалі па дванаццаць гадзін у дзень. Палатак не было і начлег быў у снезе, вакол кастроў. На вячэру пасля цяжкай працы — міска мучной баўтушкі і кавалачак прамерзлага хлеба. Вакол нас ля такіх жа кастроў бавілі ноч і канвойныя. Раніцай устанеш, а побач таварыш, з якім учора дзяліў цыгарку, ужо акасцянелы ляжыць. Некаторыя з вязняў, часцей інтэлігенты, не вытрымлівалі такога пекла і кідаліся пад колы цягніка.

Цікаўлюся ў Паўла Рыгоравіча, што ён ведаў аб падзеях на фронце. Усё ж ішла Айчынная вайна.

— Да сорак трэцяга года амаль нічога. У бараках і вакол іх не было рэпрадуктараў, нам не давалі газет. Пасля Сталінградскай бітвы сталі прыносіць газеты, на двары загаманіў рэпрадуктар-раструб. А ў ліпені сорак чацвёртага года, ідучы ў калоне на работу, я пачуў па радыё, што нашы войскі вызвалілі горад Слуцк. Во было радасці! Сеў і напісаў пісьмо жонцы. Упершыню праз сем доўгіх гадоў. Тыдні праз тры прыйшоў адказ. Ад жонкі. Потым і дачка напісала. Яе я пакінуў чатырохгадовай дзяўчынкай, калі мяне бралі, яна спала... Ад радасці, што дома ўсе жывыя, я заплакаў, паявілася надзея на хуткую сустрэчу з імі.

У верасні 1947 скончыўся мой тэрмін і я паехаў дамоў. І вось — родныя Боркі, знаёмыя хаты ў акружэнні быльнягу. Дачка не пазнала, глядзела як на чужога, хоць я і назваўся. Гэта ўжо была чатырнаццацігадовая рослая дзяўчына. Так да выезду на вучобу ў Мінск і не паспела назваць мяне татам, звярталася толькі на «вы».

Цікаўлюся ў Паўла Рыгоравіча, хто з тых, каго ў трыццаць сёмым забраў ноччу «чорны воран» вярнуўся дамоў.

— Вярнуліся Сямён Масюк, Фрасыня Бялькевіч, Ігнат Ігнатовіч, Нічыпар Балатэвіч. Гэта — каго памятаю, магчыма іх вярнулася і болей. Некаторыя загінулі. Той жа Адам Няронскі з Ліпнікаў, Пятрусь Кунцэвіч з Борак. Лічы, амаль палавіна не вярнулася.

Сталінскі молат прайшоўся па жыццях амаль сарака маіх землякоў - аднавяскоўцаў. Большасць з іх засталася ляжаць у вечнай мерзлаце паўночных абшараў Гулага. Вечным напамінкам аб нечалавечым сталінскім тэроры. І перасцярогай. Каб такое не паўтарылася.

М. ТЫЧЫНА.

г. Слуцк.

У прадапошні дзень ліпеня 1989 года раніцою — толькі-толькі ўзышло, заіскрылася ў небе сонца — з сталіцы Савецкай Беларусі горада Мінска выехаў аўтобус і ўзяў курс на Брэст. Маршрут гэтага аўтобуса — камфартабельнага «Ікаруса» быў не зусім звычайны: Варшава — Прага — Кракаў — Люблін... Не зусім звычайныя, бадай, былі і пасажыры, што запоўнілі салон, — скульптары, мастакі, гісторыкі, пісьменнікі. Быў сярод іх і я.

Барыс САЧАНКА

Па слядах Скарыны

ШТО ПРЫМУСІЛА ўсіх нас адкласці неадкладныя справы, паклікала ў дарогу? Адразу прызнаюся: наш вялікі асветнік — першадрукар Францыск Скарына. Як вядома, набліжаецца яго юбілей — пяцісотая гадавіна. Паводле рашэння ЮНЕСКА гэты юбілей будзе шырока адзначацца ва ўсім свеце. Паколькі Скарына — сын нашай зямлі, то, натуральна ж, і найбольшыя святочныя ўрачыстасці адбудуцца ў нас. Акрамя розных навуковых сесій, сімпозіумаў, «круглых сталоў», вечароў, у сталіцы нашай рэспублікі плануецца адкрыць помнік славутаму палачаніну, які так многа зрабіў не толькі дзеля свайго народа, але і дзеля суседзяў — народаў-братоў. А каб помнік гэты быў варты Скарыны, вырашана было паказаць скульптарам і мастакам мясціны, дзе жыў і працаваў наш вялікі продак. Ды, заадно, і ў гэтых мясцінах па-належнаму ўшанаваць нашага земляка — адкрыць помныя знакі і дошкі, абудзіць цікавасць да яго самога ў чэшскіх і польскіх сяброў.

Кіраўніком нашай дэлегацыі быў сакратар Мінскага гаркома партыі П. К. Краўчанка, ён упаўнаважваўся весці афіцыйныя перамовы з уладамі гарадоў, дзе ў свой час жыў, вучыўся і працаваў Ф. Скарына. Так што наша дэлегацыя, акрамя азнаямляльнага, як бы натхняльна-творчага пачатку, мела і чыста практычныя мэты. Не ведаю, як хто, а я добра ўяўляю, што значыць шукаць сляды Скарыны ў якіх бы там ні было гарадах — лягчэй бадай іголку знайсці ў стозе сена. Спрабаваў я ўжо гэта рабіць, будучы і ў Маскве, і ў Познані, і ў Калінінградзе (былым Кёнігсбергу), ды і ў бліжэйшым да нас Вільнюсе, і ў Полацку. Мінула ж з тых скарынінскіх часоў паўтысячы гадоў! Ды якіх — з пажарамі, жахлівымі разбурэннямі, войнамі. І, седзячы ў аўтобусе, я зноў і зноў як бы перагортваў у памяці старонку за старонкай кнігу жыцця гэтага выдатнага чалавека. Так, і гэта ні ў кога не выклікае сумнення, нарадзіўся ён у Полацку. Але калі? 1490 год, які прыняты быццам за афіцыйную дату нараджэння ва ўсіх адносінах спрэчны. З тых дакументаў, што дайшлі да нас, вядома: ужо «...у зімні семестр у лета гасподне 1504» «Францыск сын Лукі з Полацка» быў «упісаны» ў лік студэнтаў Ягелонскага універсітэта (г. Кракаў). У чатырнаццаць год Скарына студэнт універсітэта?.. Магло гэта быць ці не магло?.. Сёй-той кажа, што магло. І ўсё ж, як мне здаецца, бліжэй да ісціны М. Шчакаціхін, які на падставе вывучэння скарынінскага герба-сігнета даваў іншую дату нараджэння, а менавіта — дзень сонечнага зацьмення 6 сакавіка 1486 года... Не сціхаюць спрэчкі і наконт імя Скарыны — адны схільны прызнаць за правільнае яго напісанне Францыск, іншыя — Францішак... Зусім жа нядаўна называлі яго яшчэ і Георгіем... Словам, і тут не ўсё ясна... Бацька славутага нашага першадрукара быў купец, гандляваў скурамі і футрамі. Меў ён яшчэ аднаго сына Івана. Іван быў старэйшы ў сям'і і пасля смерці бацькі сам стаў купцом... Ну, а Францыск (ці Францішак?) выбраў сабе іншы хлеб. Чаму? Па ўсёй верагоднасці, ён меў іншыя схільнасці, да іншага гарнулася яго душа. І гэта выяўляцца — трэба думаць — пачало рана. Паколькі бацька ў Скарыны быў купец, то можна з упэўненасцю сказаць, што яго дом наведвалі самыя розныя людзі, найчасцей «бывалыя», якія ўмелі размаўляць не толькі па-тутэйшаму. І ці не ад іх малы Францыск атрымаў першыя ўрокі ведаў розных моў, якія потым усё сваё жыццё ўдасканальваў, не забываючы пры гэтым нідзе і ніколі роднае мовы — мовы бацькоў, якая вывела яго ў людзі і дала потым славу і прызнанне іншых народаў. Вядома, была ў яго і школа, вучоба і ў Полацку, і, як некаторыя сцвярджаюць, у Вільні...

Уявілася мне аж надта яскрава, — вось ён, чатырнаццаці-ці васемнаццацігадовы юнак дабіраецца зімою з Полацка ў Кракаў. Тады ж не было яшчэ ні чыгункі, ні такіх, як цяпер, шасэйных і асфальтаваных дарог... Ды і аўтобусы, аўтамабілі не хадзілі — іх яшчэ не вынайшлі вынаходнікі. Трэба было дабірацца на конях, на падводзе ці пеша... Снег, мароз, ды і гурбы ж скрозь... Так што Міхайла Ламаносаў ужо, можна сказаць, паўтараў дарогу нашага славутага папярэдніка... Напэўна ж, Скарына быў апрануты цёпла — магчыма, на ім быў кажух, цёплыя валёнкі, на галаве — шапка-вушанка... І торба ў яго была. Ці — куфэрак. З харчамі, а можа, і з сякімі-такімі кнігамі... Бо кнігі Скарына любіў, не расставаўся з імі ўсё сваё жыццё. Захаваўся дакумент — у час вучобы ў Ягелонскім універсітэце нейкі «Аўгусцін з Вальборджа» «тайна забраў» у Скарыны тры кнігі, і той змушаны быў звяртацца ў суд, каб гэты «Аўгусцін з Вальборджа» яму іх вярнуў... Што Скарына любіў кнігі гаворыць і тое, што ён хацеў, каб іх было больш і імі карысталіся людзі «паспалітыя», гэта значыць, простыя — таму і пачаў перакладаць іх на зразумелую народу «рускую» мову і выдаваць іх спярша ў Празе, потым у Вільні... Торбу ці куфэрак з харчамі і, магчыма, з кнігамі ён нёс за плячыма, а, верагодней, ехала ўсё гэта на падводзе, бо не адзін жа ён выправіўся ў дарогу, а, мусіць, з бацькам ці з іншымі купцамі — вязлі абозам на продаж тавар у той жа Кракаў, ці ў Познань, і захапілі з сабой «студэнта»...

Тры гады вучобы ва універсітэце — і «бакалаўр вольных навук» Скарына падарожнічае па Еўропе, паглыбляючы свае веды па філасофіі, гісторыі, праву, прыродазнаўству, медыцыне, становіцца магістрам, а потым і доктарам вольных навук, працуе сакратаром у караля...

Увосень 1512 г. Францыск Скарына ўжо ў Падуі. Што прывяло яго сюды, у адзін з старажытнейшых гарадоў паўднёвай Італіі, цэнтраў тагачаснай еўрапейскай навукі і культуры? Дакументы, што захаваліся, расказваюць пра гэта даволі падрабязна — «прыбыў нейкі вельмі вучоны малады чалавек, доктар мастацтваў, бедны родам з надзвычай далёкіх краёў, магчыма, на чатыры тысячы міляў і больш ад гэтага слаўнага горада, для таго, каб узвялічыць славу і бляск Падуі, а таксама красуючай супольнасці філосафаў гімназіі і святой нашай Калегіі. Ён звярнуўся да Калегіі з просьбай дазволіць яму ў якасці дару і асобай міласці падвергнуцца з ласкі божай выпрабаванням у галіне медыцыны пры гэтай святой Калегіі. Малады чалавек і вышэйзгаданы доктар носіць імя пана Францыска, сына нябожчыка Лукі Скарыны з Полацка, русін».

Экзаменавалі Скарыну «ў асобым і строгім парадку». Немалаважная дэталь: «ён праявіў сябе настолькі слаўна і дастойна ў час гэтага свайго строгага экзамену, калі выкладаў адказы на зададзеныя яму пытанні і калі абвяргаў прапанаваныя яму доказы, што атрымаў аднадушнае ўхваленне ўсіх прысутных вучоных без выключэння, і было прызнана, што ён мае дастатковыя веды ў галіне медыцыны». Ф. Скарына там жа, у Падуі, быў абвешчаны «ва ўстаноўленым парадку доктарам медыцынскіх навук» і яму былі ўручаны «знакі медыцынскай годнасці»... (Знакамі медыцынскай годнасці ў тыя часы звычайна былі: круглы берэт ці чатырохрогавая шапачка, пярсцёнак, кніга «Афарызмы» Гіпакрата ці Біблія).

Далей у біяграфіі Ф. Скарыны правал — дзе ён жыў, што рабіў? Дакументаў пра гэты перыяд яго жыцця амаль не захавалася. Вядома толькі, што ён быў у Вільні, і, заручыўшыся там падтрымкай Якуба Бабіча і Багдана Онкава, накіраваўся ў Прагу, каб стварыць першае ў гісторыі нашага народа і ўсходняга славянства выдавецтва. І стварыў яго ўжо 6 жніўня 1517 г. ён выдаў «Псалтыр» («повелел...тиснути рускыми словами, а словенским языком»). Там жа, у Празе, у 1517-19 гг. ён пераклаў, пракаменціраваў і надрукаваў «богу ко чти и людям посполитым к доброму научению», яшчэ 22 ілюстраваныя кнігі Бібліі — «Библия руска, выложена доктором Франциском Скориною из славного града Полоцька».

На вельмі плённую выдавецкую дзейнасць Скарыны ў Празе нешта паўплывала, прычым, не лепшым чынам — ці то мор, які пачаўся ў красавіку 1521 года ў раёне Нова-Места, ці то былі нейкія іншыя прычыны, якія прымусілі нашага першадрукара і асветніка пакінуць Чэхію і вярнуцца на радзіму. У 1521 годзе ён стварае «въ дому почтивого мужа Якуба Бабича, наистаршего бурмистра славного и великого места виленского» новую друкарню...

Віленскі перыяд жыцця і дзейнасці Скарыны таксама не вельмі вывучаны. Але вядома: вялікай падтрымкі сваёй наватарскай працы ён не меў, таму, мусіць, і ездзіў у Маскву, мяркуючы арганізаваць там друкарню ці хоць бы знайсці рынак збыту сваёй прадукцыі. Аднак і ў Маскве ён не знайшоў паразумення...

У гэтыя віленскія гады свайго жыцця Скарына жэніцца, бярэ сабе ў жонкі ўдаву купца Юрыя Адверніка Маргарыту. І паколькі выдавецкая дзейнасць не прыносіла жаданых прыбыткаў, ён вырашае прыняць удзел у гандлёвай справе свайго старэйшага брата Івана. Але брат Іван, захапіўшы вялікую партыю тавараў, паехаў у Познань і там нечакана памёр. Скарына кіруецца ў Познань, каб разабрацца, што здарылася з братам ды і які лёс напаткаў яго тавар... Тады ж, у той жа год, памірае і жонка Маргарыта, пакінуўшы Францыску малалетняга сына Сімеона. Сваякі жонкі падаюць на Францыска ў суд, каб адсудзіць частку маёмасці. Даймаюць і братавы крэдыторы. Ратуючыся ад іх, Францыск едзе ў Кёнігсберг пад апеку герцага Альбрэхта. Але крэдыторы знаходзяць яго і там. Францыск змушаны зноў падавацца ў Познань. Крэдыторы не даюць яму магчымасці даказаць сваю невінаватасць і садзяць яго ў турму. Каля дзесяці тыдняў Скарына правёў у вязніцы. І невядома, як бы з яе выйшаў, каб у Познань не прыехаў сын Івана Раман і ў справу не ўмяшаўся кароль Жыгімонт І...

У 1535 годзе Францыск Скарына зноў у Празе... Цяпер ужо як садоўнік-батанік караля Фердынанда І. Там, у Празе, ён быццам і памёр...

Цікава, што асталося сёння ад побыту Скарыны ў гэтым горадзе? Ды і ў тым жа Кракаве?.. Гарады гэтыя ў часе апошніх войнаў не былі так зруйнаваны, як іншыя гарады Еўропы. Праўда, шукаць сляды Скарыны сюды мы едзем не першыя. І ўсё ж...

БРЭСТ... Ніякіх звестак, што Скарына быў у гэтым горадзе, няма. Аднак тыя кнігі, што ён выдаваў, тут чыталіся. Пра гэта сведчаць дакументы, і, у прыватнасці, тастамент брэсцкага купца, члена магістрата Гурына Федаровіча, у якім ён адпісаў розным асобам і цэрквам кнігі «друку Скоринина»...

Пераезд праз мяжу займае нямнога часу — і мы ў Польшчы. З цікавасцю разглядаем вузкія палоскі спелага жыта, ячменю, аўса, зялёныя загоны бульбы, бабкі снапоў — ад гэтага мы адвыклі, жывучы пры калгасным ладзе. Нядзеля — і ніхто нідзе не працуе. У гарадах і ў вёсках людзі тоўпяцца на вуліцах, часцей за ўсё ля касцёлаў. Не вельмі загружана і дарога — ідуць да нашай мяжы і адтуль хіба што магутныя «КамАЗы», на баках якіх напісана: «Совтрансперевозки».

Аўтобус наш імчыць хутка — да ста, а то і больш кіламетраў у гадзіну. Прыкладна столькі, колькі ў часы Скарыны праязджалі на конях за суткі. І я думаю, колькі часу правёў ён у дарозе, у раз'ездах. Нездарма ж украінскі гісторык М. Грушэўскі называў яго «вандроўным гуманістам». Полацк — Вільня — Кракаў — Падуя — Вітэнберг — Дакія... Зноў Вільня... Прага... Масква... Познань... Кёнігсберг... Зноў Познань... Вільня... Прага... Другі раз у Прагу ён ехаў не адзін, а з сынам — «малалетнім» Сімеонам... Пасля смерці жонкі Маргарыты, пасля смерці брата, пасля суда са сваякамі Маргарыты, пасля дзесяцітыднёвага сядзення ў вязніцы ў Познані... Страшныя беды абрынуліся і на Вільню, у якой ён жыў: у 1530 годзе пажар, які знішчыў амаль увесь горад, а ў 1533 — жахлівы мор... Скарына ехаў, каб больш ніколі ўжо не вярнуцца на радзіму, якую горача любіў і дзеля якой, здаецца, зрабіў усё, што мог, што было ў яго сілах...

Паводле дакументаў, што дайшлі да нас, Скарыну запрасіла ў Чэхію Багемская камора, якой дадзена было заданне самім каралём Чэхіі, Аўстрыі і Угоршчыны Фердынандам І знайсці садоўніка-батаніка. Фердынанд І быў сынам іспанскага караля Філіпа і Ганны Шалёнай. Жаніўся ён з Ганнай, дачкой чэшскага і ўгорскага караля Уладыслава Другога, сына вялікага князя літоўскага, караля польскага Казіміра Ягайлавіча. Фердынанд І, стаўшы каралём Аўстрыі, Чэхіі і Угоршчыны, задумаў заснаваць у Празе сад, які б сваім харазтвом і незвычайнасцю зацьміў вядомыя сады ўсіх іншых каралёў і князёў Еўропы. Дзеля гэтага ён набыў пустынны пагорак на Градчанах, што знаходзіўся насупраць Пражскага замка, за так званым Аленім Рогам, і выпісаў амаль з усіх краёў свету насенне самых незвычайных дрэў і раслін. Фердынанд быў чалавек крутога нораву, грошай падначаленым часта не плаціў, бо іх не надта і меў: войны з Турцыяй апусташалі яго казну. І ніхто асабліва садоўнікам да яго не рваўся. Многія ж і не ведалі, як абыходзіцца з тым заморскім насеннем, што прыбывала пасылкамі да караля. І Скарына наўрад ці згадзіўся б ісці на гэтую службу, каб не абставіны... Яны пасля смерці жонкі і брата Івана, пасля закрыцця друкарні ў Вільні, ды і аплаты даўгоў у Скарыны былі не лепшыя. Натхняла — трэба думаць — ісці на службу да караля хіба можа жонка Фердынанда — каралева Ганна, з якой, па ўсёй верагоднасці, ён быў знаёмы, — была яна з роду беларускіх князёў Гальшанскіх і надта ж цягнулася да асветы, напісала і нават выдала сама адну кніжку. Каралеву Ганну любілі ў Чэхіі, была яна мяккая па натуры і мела спачуванне да пакрыўджаных і абяздоленых, дапамагала ім. Відаць, і Скарына хацеў дапамагчы Ганне: Фердынанд у тым садзе, які павінен быў пасадзіць садоўнік, меркаваў збудаваць летні палац каралеве. Словам, як бы там ні было, а ўжо 22 мая 1535 года Багемская камора паведамляла каралю Фердынанду: «Дарагі сябра. Паколькі ты не раз пісаў нам, што мы павінны накіраваць табе садоўніка для работы ў Празе, дык мы пасылаем табе з прад'яўнікам ліста; ты зможаш выкарыстаць яго пры неабходнасці для арганізацыі новага сада. Мы далі яму на харчы і ўтрыманне 20 фларэнаў, а цябе просім паклапаціцца аб астатнім утрыманні на час яго знаходжання...»

Як жыў і працаваў Ска-

рына на пасадзе садоўніка каралеўскага саду? Сёння пра гэта меркаваць цяжка, хоць і захаваліся некаторыя дакументы. Вось цытата аднаго з іх: «На садоўніка, майстра Францыска [...] ускладзены абавязак працаваць у садзе і выконваць любую працу садоўніка [...] ён працуе таксама мала. Мы бачым яшчэ мала вытанчаных учыненняў, чым ён займаецца ў садзе; і прача італьянскіх дрэў — цытрын, памяранцаў і ім падобных, якія толькі ўзыходзяць, мы нічым асабліва не можам пацешыць Вашай Вялікасці, каб Ваша Вялікасць ведалі пра гэта. З фруктаў няма яшчэ нічога, што можна было б пасдаць Вашай Вялікасці...» Гэта піша таму самаму каралю Фердынанду тая самая Багемская камора 27 чэрвеня 1538 года. У тым самым дакуменце ёсць і іншыя падрабязнасці адносна каралеўскага саду, а менавіта — «расходы на яго даволі вялікія». І звязаны яны былі не столькі з утрыманнем садоўніка, а з выпіскай рознага насення з самых далёкіх краёў і іх аплатай. На будаўніцтва летняга палаца былі запрошаны з Італіі майстры, якія, як паведамляецца, «працуюць, на наша разуменне, няспешна, гультаявата і непаваротліва і любяць часам палодырнічаць», да таго ж, іхні «майстар Ганс дэ Спацiа» «патрабуе і бярэ шмат грошай»... Кароль на гэтае пасланне Багемскай каморы адказаў 4 ліпеня таго самага года. Адказ яго даволі памяркоўны, разважлівы. Ён датычыць італьянскіх майстроў і Францыска Скарыны— «вы павінны... выпрацаваць умовы [...] па дзённай норме ці іншым чынам, як вы палічыце лепшым, а для нас найбольш выгадным, і паспрабаваць выпрацаваць і заключыць гэтыя ўмовы як мага хутчэй і без ускладненняў, аднак каб праца выконвалася хутка, добрасумленна і добра, як належыць, гэта вы павінны зрабіць з вялікім стараннем, а якія ўмовы працы вы агаворыце з названым майстрам Спацiа, паведаміце нам.

А што да майстра Францыска, нашага садоўніка ў Празе, што ён з малым стараннем выконвае працу ў садзе, якую ён павінен выконваць на сваёй пасадзе, дык наш загад, каб вы ад нашага імя з дбайнасцю і сур'ёзнасцю прасачылі за ім, каб ён, паколькі мы спадзяёмся на яго, такую працу ў садзе выконваў больш старанна і па вырошчванні ўсялякіх садовых раслін, і гэтым самым адпавядаў сваім абавязкам і сваёй пасадзе. Калі ж ён і далей не будзе руплівым, дык паведаміце нам аб гэтым і яму скажыце, што ў вас ёсць загад паведаміць нам».

Будаўніцтва летняга палаца каралеве Ганне ішло марудна. У наступным дакуменце той самай Каморы паведамлялася, што «некалькі тыдняў таму назад прыйшоў да нас майстар Паола дэ ла Стэла, каменячос, разам з некалькімі сваімі сябрамі і паведаміў, што ноччу з іх домікаў у садзе былі ўкрадзены і вынесены інструменты і жалязякі, якімі яны карыстаюцца ў працы, і што яны з-за недахопу такіх жалязяк менш будуць працаваць, а больш бяздзельнічаць, пакуль не будуць зроблены іншыя і новыя жалязякі». Злодзеі былі злоўлены, асуджаны, пасаджаны ў турму. «Пасля гэтага ў павучанне іншым і для застрашвання многіх у будучым, усё з-за таго, што яны асмеліліся зрабіць падобнае ў садзе Вашай Вялікасці, учынілі новы суд, назначаны на гары Вайсенберг, за межамі Градчан, і загадалі пакараць на шыбеніцы гэтых чатырох злачынцаў...» Там жа, у тым самым дакуменце, успомнена і імя садоўніка Францыска і вось у якой сувязі. Каралю паведамілі, быццам злодзеі не толькі ўкралі інструменты і «жалязякі», але і знішчылі некаторыя скульптуры і ссеклі дрэвы, на што Камора адказала: «Няхай Ваша Вялікасць не верыць» тым людзям, што такое сказалі ці напісалі, бо, маўляў, гэта няпраўда. «Мы ўсё ж пасля атрымання загаду Вашай Вялікасці запрасілі да сябе майстра Паола, каменячоса, а таксама майстра Францыска, садоўніка, і апыталі іх з гэтай нагоды. Ніводзін з іх нічога пра гэта не ведае, і абодва гавораць, што ніякія скульптуры не разбіты і ніякія дрэвы не ссечаны». Імя Францыска — каралеўскага садоўніка ўспамінаецца і яшчэ ў адным дакуменце той самай Багемскай каморы, датаваным 4 красавіка 1539 года. У гэтым дакуменце паведамляецца, што «прыбыў» «доктар з Фландрыі» «для расшырэння саду Вашай Вялікасці ў яры за мастамі, у якім раней распараджаўся стралок [гвардзеец] Вашай Вялікасці». «Але ён лічыць, што там нічога асабліва пашырыць і наладзіць нельга, па-першае, з-за вузкасці, а па-другое, з-за вады, якая ў час разліву пашкодзіць пасевам і саджанцам, пра што мы таксама непакоімся. Мы лічым, што сад трэба даручыць аднаму з садоўнікаў і гэтым самым сэканоміць расходы, якія ідуць на дваіх; але Ваша Вялікасць усеміласціва змогуць выказаць сваю волю і пажаданні. Гэтаму, згодна з дагаворам, павінны выплаціць ужо за два месяцы... Ён таксама патрабуе грошы і гаворыць, што без грошай ён не можа больш утрымліваць сябе і сваіх работнікаў; тое ж — майстар Францыск, яму аднаму мы павінны да двухсот гульдэнаў. Мы пакорліва паведамляем усё гэта Вашай Вялікасці для таго толькі, каб Ваша Вялікасць дазволілі даць хуткае і неабходнае распараджэнне наконт згаданых грошай».

У тым самым 1539 годзе яшчэ раз успомнена імя Францыска — каралеўскага садоўніка ў афіцыйнай перапісцы Фердынанда І. І вось з якой нагоды: «Па-першае, адносна майстра Францыска, італьянскага садоўніка, Багемскай каморы быў аддадзены наш загад аплаціць яго працу па часе і разлічыцца з ім, і каб вы яго больш не затрымлівалі. Пра ўсё гэта мы апавешчаны дастаткова, таму што ён пасля гэтага прыбыў да нашага двара і затрымаўся нейкі час тут і ў Нойштадце.

Нам паведамілі таксама, што прыгаданы Францыск перад сваім ад'ездам, не прычыніў дрэвам ніякай шкоды; было паведамлена таксама, што памеранцы, смакоўніцы, фігавыя і іншыя дрэвы стаяць у такім жа добрым парадку, як іх пакінулі, чым мы задаволены».

Гэты дакумент напісаны 21 ліпеня 1539 года, гэта значыцца, чатырыста пяцьдзесят гадоў таму назад...

Чаму Скарына не захацеў больш працаваць у каралеўскім садзе? А можа, як цяпер кажуць, «яго не захацелі»? Словы Фердынанда — «аплаціць яго працу па часе і разлічыцца з ім, і каб вы яго больш не затрымлівалі» ўказваюць на тое, што Скарына не хацеў працаваць у каралеўскім садзе і прасіўся яго адпусціць. Значыцца, Скарына сам звольніўся з працы. Чаму? Не задавальняла яго праца садоўніка ці нешта іншае змусіла яго пакінуць службу пры каралеўскім двары? А можа, лепшая праца яму знайшлаея? Ён жа па прафесіі быў медык. Ды і ў каралеўскім садзе чым ён займаўся? Вырошчваў лекавыя расліны, якімі ў той час найбольш і найчасцей лячылі людзей? А ўсё астатняе садзіць і даглядаць... Не так і цікава яму, медыку, было... І калі знайшлося іншае месца, больш па душы, то ён... Папрасіў звольніць яго. Але дзе было тое вольнае месца? У самой Празе? А можа, у іншым якім горадзе?

Наступныя дакументы, што знойдзены ў архівах, і, у прыватнасці, паведамленне храніста В. Гаека пра пажар у Празе 2 чэрвеня 1541 г., наводзяць на некаторы роздум. Храніст В. Гаек у пераліку тых, хто загінуў у гэтым пажары называе хлопчыка Францыска, сына «колішняга доктара Руса», які загінуў «у доме ксяндза Яна з Пухава, прапаведніка...»

Другі дакумент — гэта давераная грамата на [карысць] Сімеона Руса; «Мы, Фердынанд і г. д., абвяшчаем гэтай граматай усіх, што доктар Францішак Рус Скарына з Полацка, які некалі жыў, наш садоўнік, у гэтым каралеўстве Чэшскім быў чужынцам, — сышоў на вечны спакой і пакінуў пасля сябе сына Сімеона Руса і пэўную маёмасць, паперы, даўгі і іншае, яму належнае. І прасіў нас вышэйзгаданы Сімеон выдаць грамату і агульны ўказ на выпадак таго, што калі б ён знайшоў што-небудзь з маёмасці вышэйзгаданага свайго бацькі, то каб яму была выдадзена і аказана дапамога. На такую слушную і пакорлівую просьбу яго ўсім вясковым старостам нашым, бурмістрам, членам магістрата ў гарадах і ўсім іншым нашым падданым у каралеўстве Чэшскім гэтай граматай загадваем, што калі б вышэйзгаданы Сімеон Рус знайшоў што-небудзь з маёмасці, папер, даўгоў, кніг і іншых рэчаў, якія належалі некалі гэтаму ж доктару Францу, бацькі яго, і калі б ён таго што-небудзь дамагаўся або ў віну ставіў, то каб яму як наследніку і сыну гэта выдалі і заплацілі і сапраўды, улічваючы справядлівасць яго патрабаванняў, неадкладна дапамаглі. А па-іншаму не рабіць.

Дадзена ў градзе нашым Пражскім, у чацвер пасля святых Фабіяна і Себасцьяна, лета ад нараджэння сына божага тысяча пяцьсот пяцьдзесят другога...»

Першы дакумент гаворыць, што ў Скарыны быў яшчэ адзін сын — Францішак, які загінуў пры пажары. Як вядома, з Вільні Скарына пасля смерці жонкі Маргарыты выехаў з адным сынам — «малалетнім» Сімеонам. Значыцца, не выключана, што ў Скарыны была другая жонка. Хто яна?..

Другі дакумент гаворыць, што сын Сімеон не астаўся абыякавы да памяці бацькі, шукаў яго «маёмасці, папер, даўгоў, кніг і іншых рэчаў». Чаму раней ён гэтым не займаўся, а заняўся толькі ў 1552 годзе? І дзе падзеўся сам Скарына? Выехаў з Прагі? Але куды? І калі ён памёр? У 1551 годзе, як указваюць нашы энцыклапедыі? А можа, значна раней, між 1539 годам, калі ён звольніўся з пасады каралеўскага садоўніка і 1541 годам, калі ў пажары загінуў яго сын Францішак, як сказана ў паведамленні храніста В. Гаека, «сын колішняга доктара Руса».

Знойдзены яшчэ два дакументы, дзе фігуруе імя Сімеона, сына Скарыны, з якіх вынікае, што ён пераняў прафесію доктара ад свайго бацькі і што ён лячыў «князя Іржыка Чэтла, старшага святара краю Бехінскага» ў Крумлёве? Чаму Сімеон апынуўся там? А можа, ён туды выехаў яшчэ з бацькам? І сляды Скарыны трэба шукаць не ў Празе, а ў тым самым Крумлёве? Ці яшчэ ў якім-небудзь іншым горадзе, у які ад'ехаў Скарына, звольніўшыся з пасады каралеўскага садоўніка?

Словам, думаць ёсць пра што... (Заканчэнне будзе).

ПЕРАКЛАДЫ

Да 175-годдзя з дня нараджэння

М. Ю. Лермантава

Міхаіл ЛЕРМАНТАЎ

●

1-га студзеня

Як часта, кінуты натоўпам у палон,
Калі перада мной, нібы праз цяжкі сон,
Пры шуме музыкі і скокаў,
Лапоча ацвярдзелых слоў нуда,
Бяздушных воблікаў мільгае чарада
І масак чмур з прыстойнасцю высокай,

Калі кранаюцца халодных рук маіх
З нядбайнай смеласцю какетак гарадскіх
Даўно нетрапяткія рукі, —
Я, знешне дбаючы пра бляск і мітусню,
Душой лаўлю пагіблых дзён, што ў мроях сню,
Старынныя, святыя гукі.

І ў міг, калі сябе на момант адлучу
Ад мітусні, — я птушкаю туды лячу,
Дзе ў памяці мінулае імгліцца;
І бачу я сябе маленькім хлапчуком,
Мясціны родныя: высокі панскі дом
І сад з разбуранай цяпліцай;

Пад сеткаю зялёнай бросні спіць ставок,
За ім над вёскай з камінοў плыве дымок,
Туман сівее над палямі.
Ступаю ў цёмную алею; праз кусты
Прамень вячэрні б'е, і жоўтыя лісты
Шапочуць ціха пад нагамі.

І дзіўны сум шчымліва цісне грудзі мне:
Я плачу і кахаю, зноў яе —
Тварэнне сноў маіх — кахаю,—
З вачыма, поўнымі блакітнага агню,
З усмешкай ружы, што насустрач дню
Ўстае заранкаю з-за гаю.

Адзін — чароўнай той краіны валадар —
Падоўгу там сядзеў я, поўны светлых мар,
І сёння памяць іх не стыне
У сумненнях цяжкіх, страсных парываннях,
Як астравок жаданы ў грозным акіяне,
Яна квітнее ў іх пустыні.

Калі ж апомнюся, абман я пазнаю,
І мару шум людскі спалохае маю,
На сьяце тым чужую госцю, —
Ах, як мне хочацца іх весялосць найперш
Збянтэжыць і шпурнуць у вочы ім жалезны верш,
Абліты горыччу і злосцю!..

Галінка Палесціны

Скажы, галінка Палесціны,
Дзе ты расла, дзе ты цвіла,
Якіх узгоркаў ці даліны
Ты упрыгожаннем была?

Ці над вадою Іардана
Прамень зары цябе вітаў,
Ці вецер у гарах Лівана
Цябе разгневана гайдаў?

Ці мірныя псалмы чыталі,
Ці пелі песні даўніны,
Калі твае лісты сплаталі
Саліма бедныя сыны?

Ці пальма тая ўсё жывая?
І ці ўсё так з пустыні ў цень
Яна вандроўніка гукае
Зялёнашумна кожны дзень?

Ці ў безвыходнасці расстання
Яна завяла, як і ты,
І ўпала ціха тлом згасання
На пажаўцелыя лісты...

Скажы: набожнаю рукою
Хто ў гэты край цябе занёс?
Ці сумаваў ён над табою?
І дзе сляды няўцешных слёз?

А можа, воін боскай варты
Ён быў, з бясхмарнаю душой,
Як ты, заўсёды неба варты —
Прад богам і перад зямлёй?..

У абярэжнасці цнатлівай
Перад іконай залатой,
Галінка Ерусаліма,
Стаіш на варце ты святой.

Празрысты змрок, прамень лампады,
Бажніца, ціхі крыж у ёй...
Пануе мір, лунае радасць
Наўкол цябе і над табой.

Пераклаў Васіль ЗУЕНАК.

Ветразь

Бялее ветразь адзінокі
У блакітным марыве марскім!..
Чым яго звабіў край далёкі?
Свой бераг неўдаволіў чым?

Сваволяць хвалі—свішча вецер,
І мачта гнецца і рыпіць.
Ах, ён не шчасця прагне ў свеце
І не ад шчасця ў свет ляціць!

Пад ім лазуркам плынь іграе,
Яму шле сонца промень свой...
А ён, мяцежны, бур шукае,
Нібыта ў бурах ёсць спакой!

Пераклала Ніна МАЦЯШ.

Прароцтва

Хачу падзяліцца з вамі, шаноўныя чытачы, маленькім адкрыццём, якое зрабіў, перачытваючы свайго ўлюбёнага паэта Міхаіла Юр'евіча Лермантава.

Сярод класікаў свету ёсць паэты, якія вылучаюцца сваёй варажбоўнай і нават вяшчуннай паэзіяй: Дантэ, Шаўчэнка, Франко, Ібсен, Рыльке... Наш Купала. Так, наш Купала. Угледзьцеся ў яго, палюбіце яго ў сваім народзе, як рускія любяць Пушкіна, палякі — Міцкевіча. І спадуць з Купалы сярмяга ды лапці, у якія яго абуваюць на нашых вачах яшчэ ў школе настаўнікі. Бо іх так выхоўвалі, бо яны вучыліся па падручніках і хрэстаматыях, якія мала чым адрозніваюцца ад падручнікаў па гісторыі Беларусі 30—50-х гадоў.

Магчыма, «Прароцтва» Лермантава я ўспрыняў бы сёння зусім па-іншаму, калі б не адкрылася праўда пра тыя гады. Вядома, трэба аддаць належнае розуму паэта. Ён ведаў, што гісторыя паўтараецца, і можа здарыцца нават так, што твор, у які паэт акрамя фантазіі анічога не ўкладваў, спраўдзіцца, набудзе вялікі сэнс і загадкавасць свайго з'яўлення на свет.

Пра што юны Лермантаў думаў, калі на самым пачатку сваёй творчасці пісаў «Прароцтва» («Предсказание»)? Што яму мроілася скрозь адно стагоддзе?..

Не будзем гадаць. Мы — не прарокі.

ПЕРАКЛАДЧЫК.

Настане год, Расіі чорны год,
Калі заб'е свайго цара народ—
Забудзе чэрнь ранейшую любоў,
І спраўай многіх будзе смерць ды кроў;
Калі жанок ды іхніх сем'яў сон
Не абароніць звергнуты закон;
Калі чума з смярдзючых цел і душ
Заблудзіць у народ, бы ў нетры пушч,
Каб з хат хусцінкай чорнай выклікаць,
І стане па-жывому люд каўтаць;
І полымем заб'юцца хвалі рэк,
А з полымя паўстане чалавек,
І ты яго пазнаеш, нават горш—
Убачыш у руках булатны нож:
І пад нажом, калі застогнеш ты,
Цябе дакончыць смех яго пусты;
І будзе змрочным і жахлівым ён,
І плашч яго і позірк пад чалом.

Пераклаў Анатоль СЫС.

З рэдакцыйнага «партфеля»

□

Пра што ў нас, у Беларусі будуць пісаць кнігі заўтра? Пра тое, пра што, на вялікі жаль, яны яшчэ не пішуцца сёння. Хоць прайшло ўжо нямала часу ад пачатку вялікай — можа быць, найвялікшай — трагедыі ў гісторыі нашага народа (...)

Поўнае фізічнае вынішчэнне... Жахліва! А хіба менш жахліва: поўнае фізічнае выміранне. Знікненне беларускага народа шляхам паступовага, працяглага выміраня?.. Пра якое выміранне гаворка? Ясна, пра якое; пра смерць, якая з 26 красавіка 1986 года нябачна ўваходзіць у нашу кроў, у гены, уваходзіць патроху, непрыкметна, і, відаць, таму мы гэтак безадказна, гэтак злачынна нічога не робім, каб ўратаваць сябе як нацыю. Аднак галоўная прычына гэтай злачыннай бяздзейнасці — не цямнота і невуцтва наша (хоць яно ў нас і на ўзроўні дзікунства), а перш за ўсё — наша чэрствасць, наша раўнадушнасць, наша казённа - бюракратычная нячуласць да чалавека. Не толькі вучоныя-фізікі ды інжынеры-ядзершчыкі зразумелі адразу ж, якая страшная бяда прыйшла на беларускую зямлю, гэта зразумелі і многія-многія іншыя, адукаванага народу ў нас уга колькі! Зразумелі гэта і мы, літаратары... Павінны былі зразумець, ва ўсякім разе. Але — што з таго, калі і зразумелі? Дзе і як гэта выявілася? Чым засведчана? З чаго відно?..

Ніл ГІЛЕВІЧ.
«МІЖ БЫЛЫМ І НАСТУПНЫМ».

□

Пакуль аж смерць мне не закрые вочы,
Зямля не спыніць мой апошні дых,
Буду ісці, буду змагацца моўчкі
За Край мой родны і цярпець за ўсіх.

Ларыса ГЕНІЮШ.
З РУКАПІСНАЙ СПАДЧЫНЫ.

□

...Канец шасцідзесятых. У асяроддзі літаратараў сталіністы бралі верх і паступова выгрызалі ўсё перадавое, што ўзрадзілі XX, XXII з'езды. Быкава і яму падобных штодзённа малацілі ды ганьбілі мінскія і маскоўскія газеты. Па бібліятэках знялі некаторыя яго творы. У Гродне пачалася расправа з некаторымі яго сябрамі.

Першага выключылі з партыі ды пазбавілі звання дацэнта Барыса Клейна. Аўтара папулярных кніжак, папулярнага лектара таварыства «Веды» звольнілі з працы ў медінстытуце і адправілі юрысконсультам на базу гародніны. З-за дрымучай сваёй абмежаванасці мясцовыя кіраўнікі палічылі яго ідэйным натхніцелем ды галоўным вінаваўцам таго, што Быкаў у творах такі рэзкі.

Клейну «прышылі» антысаветызм. Падлавілі на фразах тыпу «кансерватыўныя, застарэлыя і няздольныя ўжо да нічога крамлёўскія кіраўнікі», «мацёрыя сталіністы», якімі ён карыстаўся на лекцыях перад студэнтамі, таму яшчэ і выключылі з партыі.

А са мной падзеі разгортваліся гэтак...

Аляксей КАРПЮК.
«ВАРАШЫЛАЎСКІЯ СТРАЛКІ».

□

Палітыка беларусізацыі ў 20-ыя гады закранула і часці Чырвонай Арміі. Гэта неаднаразова адзначалася ў дакументах ЦВК БССР і ЦК КП(б)Б. Вось толькі адно афіцыйнае сведчанне: «N-ская стралковая дывізія, *якая зьяўляецца* беларускай нацыянальнай дывізіяй, усю сваю работу па навучаньні і выхаваньні байцоў перавяла на беларускую мову. Усе асноўныя навучальныя дапаможнікі (статуты, падручнікі) выданы на беларускай мове. Беларуская літаратура складае асноўную масу бібліятэчных фондаў частак дывізіі... Вялікім дасягненнем павінна быць прызнана пачаўшая выходзіць з 1 студзеня 1929 г. беларуская ваенная газэта «Чырвонаармейская праўда». (Ад зьезду да зьезду. Менск, 1929). Для падрыхтоўкі беларускіх камандных кадраў створана Аб'яднаная беларуская ваенная школа каманднага складу імя ЦВК БССР.

Валерый ГЕРАСІМАЎ,
галоўны бібліёграф навукова-даследчага аддзела Урадавай бібліятэкі БССР імя А. М. Горкага.
«ВОЙСКА І МОВА».

ПАВАЖАНЫЯ ЧЫТАЧЫ!

ВЫ НЕ ЗАБЫЛІСЯ ПАДПІСАЦЦА НА «ЛіМ»?

БЕЗ АБМЕЖАВАННЯЎ І НА ЛЮБЫ ТЭРМІН

падпіску на штотыднёвік у вас да 31 кастрычніка прымуць ва ўсіх аддзяленнях сувязі і органах «Саюздруку», а таксама грамадскія распаўсюджвальнікі друку, гарадскія і сельскія паштальёны.

ВЫПІСВАЙЦЕ І ЧЫТАЙЦЕ «ЛіМ» — ГАЗЕТУ ЎСІХ,

каму неабыякавы лёс перабудовы, дэмакратычнага абнаўлення грамадства, нацыянальна-культурнага адраджэння.

У бліжэйшых нумарах «ЛіМ» змяшчае таксама

публікацыі пад рубрыкамі «Перабудова і мы: урокі, трывогі, спадзяванні», «Выбары і наш выбар», «Беларускай мове — статус дзяржаўнай», нарыс М. Вайцяшонак, гутарку са старшынёй Дзяржкампрыроды БССР В. Казловым, палемічныя нататкі філосафаў В. Акулава і А. Яцкевіча, гісторыка Л. Лыча;

літаратурна-крытычныя артыкулы М. Мушынскага, А. Мальдзіса, П. Дзюбайлы, У. Конана;

апавяданні В. Іпатавай, Л. Дранько-Майсюка, Х. Лялько, вершы П. Макаля, Г. Пашкова, А. Сантука, паэта-эмігранта М. Сяднёва, творы маладых літаратараў пад рубрыкай «Упершыню ў «ЛіМе» з прадмовамі Д. Бічэль-Загнетавай і Н. Мацяш;

гутаркі з кампазітарам У. Солтанам і дырыжорам В. Палянскім, выступленне тэатральнага крытыка В. Рakіцкага;

нарыс пра драматычны лёс аўтара славутых «Зорачак» С. Новіка-Пеюна, успаміны ўдавы паэта М. Хведаровіча і іншыя матэрыялы.

З 16 ПА 22 КАСТРЫЧНІКА

16 кастрычніка. 21.50

«ТРЫБУНА».

Рэабілітацыя ахвяр рэпрэсій 30—40-х, пачатку 50-х гадоў у Беларусі. Бяруць удзел намеснік Старшыні СМ БССР Н. М. Мазай, старшыня Камісіі партканторолю пры ЦК КПБ В. Ц. Галаван, пракурор Беларускай ССР Г. С. Тарнаўскі, першы намеснік старшыні Камітэта дзяржаўнай бяспекі БССР Э. І. Шыркоўскі, старшыні абласных камісій па рэабілітацыі.

16 кастрычніка. 23.05

«БАЦЬКАЎ ДАР».

100 беларускіх народных песень са збору Р. Шырмы.

Песні савецкага часу.

17 кастрычніка. 19.55

«РОДНАЕ СЛОВА».

Гэта юбілейны — соты выпуск. Бяруць удзел заснавальнікі перадачы, яе першыя ўдзельнікі — М. Лужанін, У. Юрэвіч, Ф. Янкоўскі.

Вядучы — загадчык рэдакцыі мовы выдавецтва «Народная асвета» М. Станкевіч.

17 кастрычніка. 21.55

«ЛІРА».

Мастацка-публіцыстычная праграма.

18 кастрычніка. 18.25

«СЛЕД ГРАМАДЫ».

Перадача падрыхтавана да 50-годдзя з'яднання Заходняй Беларусі з БССР Гродзенскай студыяй тэлебачання.

Вядучы—журналіст Валерый Задаля.

18 кастрычніка. 21.45

У ТЭАТРАХ КРАІНЫ.

А. Касона. «Дрэвы паміраюць стоячы». Спектакль Цэнтральнага тэатра Савецкай Арміі.

Рэжысёр-пастаноўшчык — заслужаны дзеяч мастацтваў РСФСР А. Бурдонскі. У галоўных ролях народныя артысты СССР Н. Сазонава і У. Зельдзін.

19 кастрычніка. 17.40

«У імя дзяцінства». Гутарка са старшынёй рэспубліканскага аддзялення Усесаюзнага дзіцячага фонду імя У. І. Леніна пісьменнікам У. Ліпскім.

21 кастрычніка. 11.45

«ЛЮДЗІ, ПАДЗЕІ, ЛЕСЫ».

Фестываль тэлевізійнага нарыса «Крык чайкі». Узбекскае тэлебачанне.

21 кастрычніка. 13.05

«Мне 91 год...» Жыццё і творчасць мастачкі З. А. Астаповіч.

21 кастрычніка. 19.25

«БУГ».

Літаратурна-мастацкі часопіс з Брэста.

22 кастрычніка. 19.15

ПАЭЗІІ РАДОК ЧАРОЎНЫ...

Вершы С. Адамовіча чытае артыст А. Лабуш.

22 кастрычніка. 19.20

Выступае ансамбль салістаў Маскоўскай дзяржаўнай філармоніі «Мадрыгал».

22 кастрычніка. 22.50

СТУДЫЯ «РЭЯ».

Саюз пісьменнікаў БССР выказвае глыбокае спачуванне пісьменніку, адказнаму сакратару Камітэта па Дзяржаўных прэміях БССР у галіне літаратуры і мастацтва Уладзіміру ЮРЭВІЧУ з прычыны напаткаўшага яго гора — смерці жонкі.

Саюз пісьменнікаў БССР выказвае глыбокае спачуванне народнаму пісьменніку Беларусі Кандрату КРАПІВЕ з прычыны напаткаўшага яго гора — смерці дачкі.

«Литература и искусство» — орган Министерства культуры и правления Союза писателей БССР. Минск. На белорусском языке.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

АТ 07739 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
Індэкс 63856 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.
ТЭЛЕФОНЫ: *прыёмнай рэдакцыі* — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказнага сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў і грамадскай думкі — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фотаілюстрацый — 33-44-04, 33-24-62, карэктарскай — 32-20-64, бухгалтэрыі — 23-73-37.